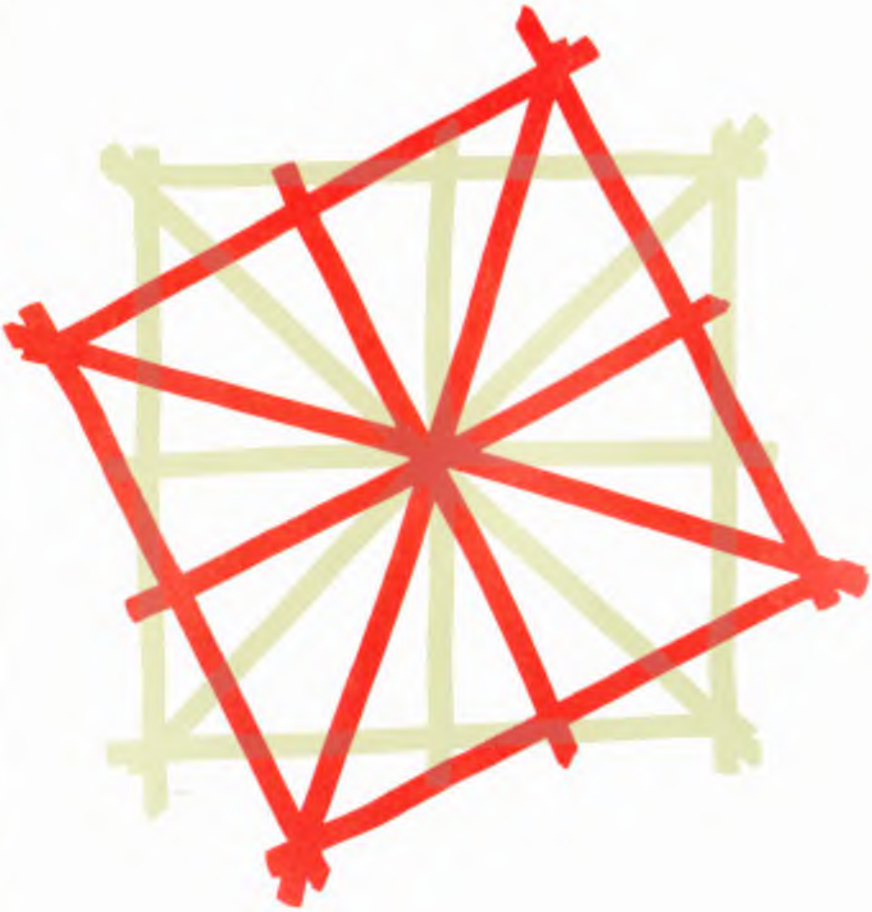
AFA Çağdaş Ustalar Dizisi 8

Saussure

Jonathan Culler

Jonathan Culler

AFA 8

Jonathan Culler, 1944'de Amerika'da doğdu. 1966'da Harvard Üniversitesinden mezun oldu ve İngiltere'ye yerleşti. St. John's College, Oxford'da karşılaştırmalı edebiyat ve çağcıl diller alanında doktorasını yapan Culler, 1969-1974 yılları arasında Selwyn College, Cambridge'de müdür, 1974'de ise Brasenose College, Oxford'da öğretim görevlisi olarak çalıştı. Halen Cornell Üniversitesinde İngilizce ve karşılaştırmalı edebiyat profösörlüğü yapmakta olan Culler'in başlıca yapıtları şunlardır:

Flaubert: The Uses of Uncertainty (1974);

Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature (1975);

The Pursuit of Signs (1981).

Saussure

Jonathan Culler

Çeviren Nihal Akbulut

AFA
YAYINLARI

Ekim, 1985

© AFA Yayıncılık A.Ş., İstanbul
ONK Ajans
© Frank Kermode

Fontana - Modern Masters dizisinin 1982'de yayınlanan 3. baskısından dilimize çevrilmiştir.

Dizgi, baskı, cilt: Acar Matbaacılık Tesisleri 526 84 42
Kapak: Reyo Basımevi

AFA Yayıncılık A.Ş., Çatalçeşme Sok. 46/4 Cağaloğlu/İST.
Tel 526 39 80

İÇİNDEKİLER

Giriş *7*

1 Saussure ve Dersler *13*

2 Saussure'ün Dil Kuramı *19*
Göstergenin Nedensizliği 20
Dil Birimlerinin Öz Niteliği 25
'Langue' (Dil) ile 'Parole' (Söz) 31
Eşsüremli ve Artsüremli Görüş Açıları 37
'La langue'ın Çözümlenmesi 48
Toplumsal Bir Olgu Olarak Dil 53

3 Saussure Kuramlarının Yeri *56*
Saussure'den Önce Dilbilim 56
Yenidilbilgiciler 68
Freud, Durkheim ve Yöntem 74
Etkisi 83

4 Göstergebilim : Saussure'ün Kalıtı *94*
Göstergebilimin Alanı 97
Göstergebilimsel Çözümleme 108
Çevrikleme (Anagram) ile
Kavram Odaklama (Logocentrism) 111
Sonuçlar 119

Zaman Dizin *123*

Notlar *124*

Veronica Forrest-Thomson'un
Anısına

1947 — 1975

Giriş

Çağcıl dilbilimin babası Ferdinand de Saussure, dilin ve dillerin dizgesel incelenmesini, yirminci yüzyıl dilbiliminin günümüzdeki aşamaya varmasına sağlayacak şekilde yeniden düzenleyen kişidir. Yalnızca bu özellik onun bir Çağcıl Usta olmasına yeter: Kendisinin çağcıllaştırdığı bir bilim dalının ustası. Ama dikkatimizi ona yöneltmemizin başka gerekçeleri de var.

İlkin, iki büyük çağdaşı, toplumbilimde Emile Durkheim ve ruhbilimde Sigmund Freud ile birlikte insan davranışı çalışmalarını yepyeni bir temele oturtmaya yardımcı oldu. Bu üç adam, insan davranışına, fizik dünyanın olaylarına benzer bir dizi olay gibi yaklaşıldığında, insanın ve onun kurumlarının yeterince kavranamayacağını farkettiler. Bir bilim adamı, nesnelerin belli koşullar altında davranışını inceleyebilir; örneğin, değişik açılarda ya da hızda fırlatılmış füzelerin izledikleri yol; ya da bir kimyasal maddenin türlü ısılarda değişik tepkileri gibi. Bilim adamı, sıradan insanın bu konudaki düşünce ya da izlenimlerine hiç aldırmadan, neler olup bittiğini anlatabilir ve nedenleri açıklayabilir. Ama insan davranışı değişiktir. Araştırmacı, insan davranışını incelerken davranışın o toplum bireyleri için taşıdığı anlamı öznel izlenimler diye bir yana atamaz. Eğer kişiler belli davranışları görgüsüzlük olarak niteliyorlarsa, bu, araştırmacıyı doğrudan ilgilendiren bir olgu, toplumsal bir olgudur. Davranış ve nesnelerin toplumdaki anlamını görmezden gelmek, yalnızca fiziksel

olayları incelemek demek olurdu. İnsan davranışını inceleyen biri olayların kendisiyle değil anlamlı olaylarla ilgilenir.

Üstelik, Saussure, Freud ve Durkheim, insan davranışını inceleyen bilimin, tek tek olayların tarihsel nedenlerine inmeye çalıştığında en iyi fırsatları kaçırdığını gördüler. Oysa, bu bilim, olayların genel bir toplumsal çerçeve içindeki işlevleri üzerine yönelmeli. Toplumsal olguları belli bir gelenek ve değer dizgesinin bir parçası olarak değerlendirmeli. İnsanların bir toplumda yaşamalarını, birbirleriyle iletişim kurmalarını ve genellikle davrandıkları biçimde davranmalarını sağlayan değer ve gelenekler nedir? Bu soruları yanıtlamaya kalkışırsak, sonuçta türlü olayların tarihsel nedenlerini soran soruları yanıtlayandan çok farklı bir bilim dalı elde ederiz. Saussure ile iki çağdaşı, tek tek nedenlerden çok temelde yatan bir dizgeyi arayan bu tür bir araştırmanın üstünlüğünü ortaya koyup, böylece, insan üstüne daha kapsamlı ve yerinde bir incelemeye olanak sağladılar.

İkincisi, Saussure, ortaya koyduğu yöntembilgisini örnekle ve öne sürdüğü türlü ökelik önerilerle, göstergelerle gösterge dizgelerinin genel biliminin, göstergebilimin ve çağdaş bir akım olan yapısalcılığın da gelişmesine yardımcı oldu. Gerçekten de son birkaç yıldır Saussure'e yönelen ilginin canlanmasının nedeni, onun yapısal dilbilimin olduğu kadar göstergebilim ile yapısalcılığın da esin kaynağı olmasıdır.

Üçüncüsü, yöntembilgisini düşüncelerinde ve dile genel yaklaşımında Saussure, Modernist düşüncenin temel güdümleri diyebileceğimiz şeyi açıkça dile getirir. Yüzyılımızın başlangıcında işe koyulan bilim adamlarının, düşünürlerin, sanatçıların ve yazarların karmaşık ve kargaşa içinde bir evrenle uzlaşmaya çabaladıkları yolları tanımlar. Kişi, çağcıl dünyanın görünürdeki kargaşasıyla dizgesel olarak nasıl başa çıkabilir? Bu soru birçok alanda sorulup duruyordu ve Saussure'ünkiler örnek alınabilecek yanıtlardı: Salt ya da Tanrısal bir bakışa varmayı umamayız ama bir açı seçip, bu-

nun sınırları içinde, nesneleri, ne türden olursa olsun özlerinden dolayı değil de birbirleriyle olan bağıntılarıyla tanımlayabiliriz. Saussure, Modernist düşüncenin güdümlerini olağanüstü bir açıklıkla kavramamızı sağlar.

Son olarak, Saussure'ün dile yaklaşımı, insana değgin, özellikle dille insan anlığı arasındaki yakın ilişkiye değgin yeni düşünme yollarının ana sorunlarında da odaklanır. İnsan gerçekten de 'konuşan hayvan'sa; dünyayla alışverişi, en açık biçimde insan dilinde ortaya konmuş, kurucu ve ayırdedici işlemlerle belirlenen bir yaratıksa, bizi onun ardına düşüren Saussure'dür. İnsanın her şeyi, anlamı ileten dizgelerle düzenleme eğiliminden söz ediyorsak, son derece Saussure'cü bir düşünce çizgisindeyiz demektir.

Saussure'ün dilbilime, genel olarak toplumbilimlerine, göstergebilim ile yapısalcılığa, Modernist düşünce ile bizim insanlık anlayışımıza yaptığı bütün bu katkılar, onun çağcıl düşünsel tarihin ileriye dönük gelişmelere kaynak niteliğinde bir kişisi olmasını sağlar. Dolayısıyla, bu kitap bize Saussure'ün önemini tanımlayacaksa, dilbilim, göstergebilim, düşünbilim ve toplumbilimleri alanlarına yayılmak zorundadır. Ne var ki, Saussure'ün kendisi çok az şey kaleme almıştır. Tüm yayımladıkları, ilk Hint-Avrupa dilinin ünlüler dizgesi üzerine bir kitap, Sanskrit'de tamlayan durumunun kullanımı konusunda bir doktora tezi ile bir avuç teknik yazıdır. Ardında bir yığın yayımlanmamış değerli yazı da bırakmış değildir. Hem dilbilim alanında, hem de bu alan dışındaki etkisi kağıda dökmediği bir şeyden kaynaklanır. 1907 ile 1911 arasıda Cenevre Üniversitesinde profesör olarak genel dilbilim konusunda üç dizi ders vermiştir. 1913'de ölümünden sonra öğrencileriyle iş arkadaşları onun öğrettiklerinin yitirilmemesi gerektiğine karar verip birçok değişik ders notundan **Cours de Linguistique Générale (Genel Dilbilim Dersleri)** adı verilen bir kitap oluşturdular.

Birinci bölümde **Dersler**'in bu garip doğuşu, yayımlanmış metnin birarada getirilme biçimi konusunda daha söyleyeceklerimiz olacak. Şimdilik önemli olan nokta şu: Saussure'ün çağcıl düşünce için genel önemi ne olursa olsun —ki son derece büyüktür— o, her şeyden önce ve en önemlisi, belki de her şey bir yana bir dilbilimciydi, bir dil öğrencisiydi. Saussure'ü yalnızca ününden dolayı, çağcıl dilbilimin kurucusu, yeni bir dil anlayışının geliştiricisi, insanbilimcilerle yazın eleştirmenlerinin esin kaynağı olarak tanıyan biri, **Genel Dilbilim Dersleri**'ni dil ile anlığın niteliklerine değgin şaşırtıcı gözlemler, toparlayıcı genellemeler, toplumsal ve iletişimsel bir varlık olarak insan hakkında süslü püslü ve uzun uzadıya kuramlarla dolu bir kitap olarak görmeye hazır olabilir. Aslında, gerçekle uzak yakın bir ilgisi yok bunun. **Dersler**'de okuru etkileyen Saussure'ün konusunun dayanaklarına gösterdiği, etkin ve kılı kırk yaran özendir.

Dilin nitelikleri ile dilbilimin dayanaklarına gösterdiği özen, dilden söz ettiğimizde ortaya attığımız varsayımların sorgulanması biçimini alır. Örneğin, sen bir ses çıkarıyorsun, bir süre sonra ben de bir ses çıkarıyorum; hangi koşullar altında söylediklerimizin aynı sözcükler olduğunu öne sürmek hakkına sahibiz? Bu tür sorular önemsiz gözükebilir. İki kişinin aynı sözcükleri söyleyip söylemediğini doğal olarak bildiğimizi öne sürerek bu sava boşuna bir tartışma diye karşı çıkmak kolay gelebilir. Ama asıl anlamlı nokta da bu; nerden biliyoruz? Bu bilme eylemi neleri içeriyor? Çünkü burada işin içine girenler, bizim dile değgin bilgimizin bir bölümü, bizim o dilin birimlerine değgin bilgimizdir. Bu tür sorular önemsiz olmaktan çok uzaktır. Bir dili çözümleyeceksek o dilin birimleri ya da öğelerine değgin açık seçik ve tutarlı bir düşünce oluşturabilmemiz gerekir. Örneğin, 'sözcük' dilin birimi olarak düşünülürse, çıkardıkları fiziksel sesler gerçekte ayrı olsa bile, iki kişinin aynı sözcüğü söylediğini nasıl saptadığımızı bilmeliyiz.

Saussure, kendinden önceki dilbilimcilerin sormayı düşünmediği temel ve irdeleyici sorular sorar ve dilin incelenişi biçiminde devrim yapan yanıtlar verir. Bulduğu çözümlerle yaptığı tanımlar ilk bakışta yalnızca dilbilim öğrencilerinin ilgisini çekecekmiş gibi görünüyorsa da, Fransızların 'insan bilimleri' dediği, fiziksel nesnelerle olayların kendisi yerine, doğrudan doğruya nesneler ile eylemler dünyasıyla uğraşan konulara değinir. Saussure'ün gösterge ve gösterge dizgeleri üstüne ürettiği düşünceler insan yaşantısını düzenleyen yolların genel olarak incelenmesine yol açar.

Daha geniş bir alanı kaplayan bu önem, bu kitabın okurlarının ilgisini, Saussure'ün yaptığı ayrımlardan ve dilbilim anlamlarının tam nitelikleri konusundaki tartışmalardan, kuşkusuz daha çok çeker. Bu yüzden, ilerdeki bölümlerdeki tartışmalar sürekli daha geniş konuları amaç edinecektir. Saussure'ün düşüncelerinin kökündeki sezdirimleri kavramak istiyorsak, tartışmasını dayadığı mantığı belli ayrıntılarıyla izlememiz gerekir. Saussure'le, geriye, başlangıç ilkelerine dönüp, insan dili, göstergenin niteliği, dil birimlerinin kimliği konularında temel sorular sormalıyız. Saussure'ün dil kuramını araştırarak başlamalıyız işe.

Bu kolay bir iş değil. Ayrıntılı açıklama gerektirir. Saussure'ün kendisinin bile genel dilbilim konusunda bir ders kitabı yazacak durumda olmadığına inanması da bunun kolay başedilecek bir iş olmadığını yeterince açıkça gösteriyor. Dilbilimin temel sorunlarını tartışmasız çözdüğüne inansaydı, yalnızca bir göz attığı düşüncelere doyurucu çözümler bulamadığını, ancak bu yönde çabaladığını düşünmeseydi, kuşkusuz kitabı kendi yazardı. O yazmadığına göre, biz, daha doğum sürecini bitirmemiş ama bu süreç sırasında bile, kendinden sonra gelen dilbilimci kuşaklar üstünde güçlü bir etki yaratabilmiş bir düşünceyi kavrayabilmek için bir çaba göstermeliyiz.

Öyleyse, Saussure'ün yaşamı ile **Dersler**'in basımına yol açan koşullara kısa bir göz attıktan sonra ilk işimiz, Saussure'ün dil kuramını incelemek olacaktır: Başlangıç ilkeleriyle yola çıkıp, çağcıl dilbilimin temellerini yeniden kurmak. Ancak bu şekilde donandığımızda, Saussure'ün ve yapıtının önemini anlamanın temeli olan ikinci işin üstesinden gelebiliriz. **Dersler**, Saussure'ün, o zamanlar uygulanan dilbilimin kuramsal temellerine duyduğu hoşnutsuzluktan doğdu. Saussure'ün gördüğü biçimiyle dilbilimin durumu neydi? Onun yapıtı dilbilimin tarihine, dil üstüne düşüncelerin tarihine nasıl uyuyor? Sonra, Dördüncü Bölümde geçmişten günümüze ve geleceğe dönüp, Saussure'ün yapıtının, göstergebilim ile onun uzgörüp ama gerçekte ölümünden yıllarca sonra biçimlenmeye başlayan göstergelerin genel bilimi için önemini ana hatlarıyla belirtebiliriz.

Saussure'ün düşüncelerinin dilbilim ile göstergebilimdeki yazgısını izlemek, bunların gerçek etkisinin izlerini sürmek kuşkusuz asıl işimiz, ama yirminci yüzyıl düşüncesi için önemini toparlayacaksak, **Dersler**'de yetersiz bir biçimde belirtilmiş ve çoğunlukla yanlış anlatılmış ya da gözardı edilmiş yönleri yapıtında açığa çıkarmaya da girişmeliyiz. Böylece Saussure'ün, yalnızca yakın geçmişteki önemli bir kişi değil, belki de özellikle günümüzde, önemli bir anlıksal varlık olarak görülmesini sağlayabiliriz.

1 Saussure ve **Dersler**

Saussure son derece olaysız bir yaşam sürdürmüş, bu ise onu daha büyüleyici ve çözülmez bir kişi yapmıştır. Bildiğimiz kadarıyla büyük anlıksal bunalımları, içgüdüsel ya da dönüşümsel karar anları ya da an an değişen kişisel serüvenleri yoktu. Düşüncesi ne denli doğruya-doğru, ödün vermez olursa olsun, bu düşünceye değgin kendi alçakgönüllü tutumu, anlıksal yaşamının başlangıcında bu düşüncenin kökenine inmeyi çok güçleştiriyor. Ama yapıtının yazılmamış kalması da tam bir karşıtlam olan meslek yaşamına çok uygun doruk noktasını oluşturuyor.

1867'de Cenevre'de, Freud'dan bir yıl sonra, Durkheim - dan ise bir yıl önce doğan Saussure, tanınmış bir doğabilimcinin oğluydu. Ailenin doğabilimleri konusunda güçlü bir başarı geleneği vardı. Saussure'ü erken yaşlarda dilbilim çalışmalarına bir filolog ve aile dostu, Adolphe Pictet yöneltti. Onbeşinde, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Latince dillerine Yunancayı da ekledikten sonra, Saussure 'genel bir dil dizgesi' oluşturmaya çalıştı. Ve Pictet için, tüm dillerin kökünde iki ya da üç temel ünsüzden oluşan bir dizgenin olduğunu öne süren 'Diller Üstüne Deneme'yi yazdı. Pictet bu gencecik çabanın aşırı indirgemeci özelliğine gülemsemekten kendini alamamış olabilir ama daha okuldayken Sanskrit öğrenmeye başlayan, himayesi altındaki bu öğrencinin cesaretini kırmadı.

1875'de Saussure, Cenevre Üniversitesine girdi. Aile geleneğini izleyerek fizik ve kimya öğrencisi olarak kayıt yaptırmakla birlikte Yunan ve Latin dilbilgisi derslerine girmeyi sürdürdü. Bu deneyim onu, mesleğinin dil incelemesi konusunda olacağına inandırdı. Çünkü yalnızca profesyonel bir dil derneğine, Paris Dilbilim Derneğine katılmakla kalmayıp, Cenevre'de ilk yılının büyük ölçüde boşa gittiğini düşünerek onu Hint-Avrupa dillerini incelemek için Leipzig Üniversitesine yollamalarının gerekliliğine ana babasını inandırdı.

Leipzig şanslı bir seçim oldu, çünkü genç dil tarihçileri okulunun **Junggrammatiker** ya da 'Yeni Dilbilgiciler'in merkeziydi; Saussure, ilk kez kendi zekasını gününün en yaratıcı dilcileri ile karşılaştırabiliyordu. Leipzig'deki öğretmenlerinden biri, Brugmann, Saussure'ün birkaç yıl önce öne sürdüğü fakat ünlü dilcilerin varsayımlarına karşıt düştüğünden vazgeçtiği «genizsil selenliler» **(nasal sonans)** yasası denen şeyi bulduğunda, kendi yeteneklerine inancı kuşkusuz onaylandı.

Saussure, Berlin'deki onsekiz aylık bir ara dışında dört yıl boyunca Leipzig'de kaldı ve 1878 Aralığında yirmibir yaşındayken, bir dilcinin 'şimdiye dek yazılmış en yetkin karşılaştırmalı filoloji yapıtı' dediği **Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes** (Hint-Avrupa Dillerindeki Ünlülerin İlk Dizgesi Üstüne İnceleme)sini yayımladı. Bu yapıtının eleştirisi ve sonuçlarına Üçüncü Bölümde değineceğiz; ancak, bu yapıtın en etkileyici yanı genç dilcinin tarihsel dilbilimdeki en büyük ve en temel soruna el atmış ve yöntemsel sorunların önemini vurgulamış olmasıdır. Önsözünde, 'anlaşılmaz kuramsal sorunlar üstüne düşünceler kurmuyorum; konunun temelini, yokluğunda her şeyin başıboş, nedensiz ve ilkesiz kalacağı temeli sorguluyorum' diyordu.

İnceleme, birçok çevrede iyi karşılandı. Saussure, Berlin'den Leipzig'e döndüğünde, bir profesör ona İnceleme'nin

yazarı, İsviçreli büyük dilbilimci Saussure ile uzak yakın bir akrabalığı olup olmadığını sordu. Bununla birlikte, Saussure, Almanya'yı kendine yakın bulmamış olmalı ki, Sanskrit'de tamlayan durumunun kullanımı üstüne yazdığı (**Summo cum laude** ile ödüllendirilen) doktora tezinin savunmasından hemen sonra Paris'e döndü.

Fransa'da oldukça başarılıydı. Hemen École pratique des hautes études'de Sanskrit, Gotik ile Eski Yüksek Almanca öğretmeye başlayıp, 1887'den sonra öğrettiklerini de genel olarak Hint-Avrupa filolojisini kapsayacak biçimde genişletti. Paris'deki Société linguistique'de etkin olduğu gibi genç Fransız dilbilimci kuşağının biçimlenişine de önemli katkılarda bulundu. Ama 1891'de Cenevre'de bir profesörlük önerilince, İsviçre'ye dönmeye karar verdi ve kendinden yaşlı meslektaşlarının ona Légion d'Honneur Nişanını sunmalarının onuru bile onu Paris'te tutamadı.

Cenevre'de öğrencileri sayıca daha az ve daha geri-deydiler. Genel olarak Sanskrit ve tarihsel dilbilim öğretiyordu. Evlendi, iki oğlu oldu; çok az yolculuğa çıktı; besbelli, aklıbaşında bir taşralı belirsizliğe yerleşmeye başlıyordu. Gitgide daha az, daha acıyla ve isteksiz yazmaya başladı. Elimizdeki birkaç açıklayıcı kişisel belgeden biri olan, 1894'de yazılmış bir mektupta, sonunda bir yayımcının eline bıraktığı bir yazısına değinir ve sürdürür:

> ...ama bütün bunlar ve dilbilim konusunda aklı başında on satırcık bile yazmanın güçlüğü canıma yetti. Uzun süredir kafam her şey bir yana, dilbilim olgularının ve onlara bakış açılarımızın sınıflandırılması düşüncesiyle dopdolu; dilbilimciye ne yaptığını göstermek için göze alınması gereken işin ölçülemeyecek denli çok olduğunu gitgide daha iyi farkediyorum... Kullanılan terimlerin kesin yetersizliği, bunların yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği ve bunu başarabilmek için dilin ne tür bir nesne olduğunu göstermek, (genelde, dilin niteliğini düşünmek zorunda bırakılmamak en büyük isteğim olmakla birlikte) filolojiden

aldığım tadı sürekli bozuyor. Bu beni kendi istemim dışında, ‚dilbilimde neden benim için bir anlam taşıyan bir tek terim bile olmadığını açıklayacağım bir kitap yazmaya itiyor. Açık söyleyeyim, ancak bundan sonra, işimi bıraktığım yerden sürdürebileceğim.[1]

Kitabı yazamadı. Litvanya dili, ortaçağ Alman destanları ve Latin ozanların şiirlerinde gizlenmiş özel isim çevriklemeleri üstüne bir kuramla uğraştı. Ama 1906'da, bir profesörün emekli olmasıyla, üniversite ona genel dilbilim öğretme görevini verdi; böylece sırasıyla 1907, 1908-9 ve 1910-11 yıllarında, sonunda **Cours de Linguistique Générale** olacak dersleri verdi. 1912 yazında yatağa düştü; 1913 Şubatında 56 yaşında öldü.

Saussure'ün meslek yaşamı, son derece başarılı olmakla birlikte, hiç de olağanüstü olmamıştı. Yayımlanmış yazıları filoloji tarihinde ona saygın bir yeri yine sağlardı ama bu, bugün filolog diye bilinen, Brugmann ve Verner gibi öteki tanınmış Yeni-Dilbilgicilerinkine nerdeyse eşdeğerde bir yer olurdu. Neyse ki, Saussure'ün öğrencileri ve çalışma arkadaşları onun genel dilbilim çalışmalarının korunması gerektiğini düşünüp, onun üretken gücüllükte bir düşünür olmasını sağlayan yapıtı oluşturdular.

Bu kolay bir iş değildi. Belly ile Sechehaye'ın **Dersler**'in önsözünde anlattıkları gibi, Saussure çok az not tutmuştu, dolayısıyla herhangi bir dönem dersi almış öğrencilerin tuttuğu tüm notlardan yararlanmak zorunda kalmışlardı. Ama, notların düzenlenip karşılaştırılmasıyla, bu üç dizi dersin her birinde söylenenler oldukça iyi bir biçimde derlenip toparlandıysa da ana sorun çözülemedi. Her üç dizinin, notlardan yazıya geçmiş, gözden geçirilmemiş biçimiyle yayımlanması (tutarsızlıklar bir yana) birçok yinelemeyi içerecekti; yalnızca bir diziyi yayımlamak ise birçok şeyi atmak demekti, çünkü Saussure her bir dizi dersi değişik bir plana göre yeni baştan düzenlemiş görünüyordu. Bu sorunla karşılaşan

Bally ile Sechehaye, kendileri dersleri izleyememiş bu iki meslektaş, Saussure'ün etkisinden büyük ölçüde sorumlu olan gözüpek bir karara vardılar. İlk iki dersten ve Saussure'ün kişisel notlarından yoğun olarak yararlanarak ama üçüncü dizi derse öncelik tanıyarak bütünleştirilmiş bir yapıt düzenlemeye, bir bireşime girişmeye karar verdiler.

Görüşlerinin bu biçimde iletileceğini yalnızca düşünmek bile çoğu öğretmeni irkiltecektir; yanlış anlaşılma ve aldanmadan ödün verme olasılıklarıyla böylesine yüklü, üstelik pek bir yere varacakmış gibi görünmeyen bir işlemin bu büyük yapıtı üretmesi gerçekten olağanüstüdür. Ama gerçek ortada: Bally ve Sechehaye'ın yarattığı biçimiyle **Genel Dilbilim Dersleri,** Saussure'ün etkisi ve ününün kaynağıdır. 1967'de Rudolf Engler, **Dersler**'i oluştururken yararlanılan öğrenci notlarının yayımına başlayıncaya dek, bu metinden çok öteye gitmenin pek olanağı yoktu. Sonraki kuşakları etkileyen **Dersler**'in kendisiydi.

Bu gerçek, bizim buradaki tartışmamız için bir tür sorun oluşturuyor. Bir yandan, Saussure'ün dilbilimde ve öteki alanlardaki önemi 'gerçekten' düşündüklerinden çok **Dersler**'in içerdiklerine dayanıyor. Öte yandan, öğrenci notlarına ulaşabilmemiz yapıtı hazırlayan yazarların nerede özgürce davrandıkları, nerede Saussure'ün düşüncelerini yanlış anlayıp çarpıttıklarını gösterme isteği doğuruyor bizde. Genel olarak, hayran kalınacak bir iş yapmışlar ama gönlümüzün istediğinden daha az başarılı olduklarını öne sürebileceğimiz üç yön var: Sunuşta gözetilen sıra belki de Saussure'ün seçmeyeceği bir sıra ve bu yüzden savının gücül mantıksal akışını yansıtmıyor; göstergenin nedensizliği kavramına notlarda olduğundan çok daha az yer verilmiş; dilin ses düzleminden söz ederken yazarlar, Saussure'den çok daha az titiz ve tutarlı. Bunlar kişinin tümüyle gözardı edemeyeceği önemli konular. Böylece, bundan sonra öne sürdüğüm noktalarda, öncelikler **Dersler**'le ilgilenmekle birlikte, ara sıra,

özellikle sunuş sırasıyla, Saussure'ün düşünce mantığı olduğunu sandığım şeyi daha kesin bir biçimde yeniden düzenlemeye girişeceğim. Asıl vurgulamak istediğim **Dersler**'in Saussure'cü öğretileri ve bunların dilbilim tarihindeki yeri ama az sonra Saussure'ün dil kuramını sergilerken kitabın yazarlarının ara sıra düştüğü yanılgıları düzeltmekte durak-samayacağım.

2 Saussure'ün Dil Kuramı

Saussure, tanıdığı biçimiyle dilbilimden hoşnut değildi çünkü kendisinden öncekilerin, yaptıkları iş üstünde duyarlı ve ciddi biçimde kafa yormakta başarısız kaldıklarını düşünüyordu. 'Dilbilim', diyordu,[1] 'incelediği konunun öz niteliğini ortaya koyma sorunuyla hiç ilgilenmemiştir. Oysa bu ilk işlemi gerçekleştirmeden bir bilim kendine özgü bir yöntem oluşturamaz' (**Course, 3; Cours, 16; Dersler,** 23)*.

Bu işlem dilde daha da gerekli çünkü insan dili son derece karmaşık ve çoktürel bir görüngüdür. Tek bir söz edimi bile olağanüstü bir etkinlik alanını içerir; birçok değişik, giderek çatışan bakış açılarından ele alınabilir. Seslerin ağızda, ses telleriyle dilde üretilişini inceleyebiliriz; yayılan ses dalgalarını ve bunların işitme düzeneğini etkileyişini araştırabiliriz. Konuşmacının gösterme niyetini, sözcesinin dünyanın hangi yönlerine değindiğini, onu belli bir dizi ses üretmeye yönelten iletişimsel bağlamın o anki konularını ele alabiliriz. Konuşmacıyla dinleyicilerin, bu yolla iletişim kurmayı amaçlıyorlarsa, özümlemiş olmaları gereken dilbilgisel ve anlambilimsel kuralları çözerek birbirlerini anlamalarına olanak sağlayan uzlaşımları çözümlemeyi deneyebiliriz. Ya

* Genel Dilbilim Dersleri'nden yapılan alıntılar sonunda ayraç içindeki ilk sayfa no. İngilizce çevirinin ikincisi Fransızca metnin, sonuncusu Türkçe çevirinindir. (**Genel Dilbilim Dersleri**, TDK Ankara. Çev. Berke Vardar) —Ç.N

da yine, bu belli biçimleri şu an kullanıma sunan dilin tarihini izleyebiliriz.

Böylesi görüngüler ve onlara yaklaşabileceğimiz onca değişik açıyla yüzyüze gelen dilbilimci kendine neyi betimlemeye çalıştığını sormalı. Özellikle neye bakıyor? Neyi arıyor? Kısacası, dil nedir?

Saussure'ün bu soruya yanıtı kuraldışı sayılmaz ama dikkati temel öğelere çekmeye yaradığından son derece önemli. Dil bir göstergeler dizgisidir. Sesler ancak düşünceleri dile getirmeye ya da iletmeye yaradıklarında dil yerine geçerler; yoksa yalnızca ses olarak kalırlar. Düşünce iletebilmek için de bir uzlaşım dizgesinin, bir gösterge dizgesinin parçası olmaları gerekir. Gösterge, Saussure'ün **signifiant** ya da gösteren adını verdiği, gösteren bir biçim ile **signifié** ya da gösterilen dediği, gösterilen bir düşüncenin birleşmesidir. Belki gösteren ile gösterilenden ayrı varlıklarmışçasına söz edebiliriz ama bu ikisi ancak göstergenin bileşenleri olarak varolur. Gösterge dilin ana olgusudur, bu yüzden de, temel olanı ikincil ya da rastlantısal olandan ayırdedebilme çabamızda, göstergenin kendi öz niteliğinden yola çıkmalıyız.

Göstergenin Nedensizliği

Saussure'ün dil kuramının birinci ilkesi göstergenin temel niteliğiyle ilgilidir. Dilsel gösterge nedensizdir: Gösterenle gösterilenin belli bir birleşimi olan nedensiz bir varlık. Bu, dil ile dilsel yöntemin ana olgularından biri. 'Hiç kimse' diyor Saussure,

> Göstergenin nedensizliği ilkesini sorgulamaz, ama çoğunlukla bir gerçeği bulgulamak, onu hakettiği yere yerleştirmekten daha kolaydır. Yukarıdaki ilke, bir dilin dilsel çözümlenmesinde tümüyle baskındır. Sonuçları, gerçekten de, hepsi ilk bakışta eşit ölçüde belirgin olmasa da, sayıla-

mayacak kadar çoktur. Ancak birçok sapmadan sonra, onları ve onların yanısıra bu ilkenin temel önemini bulgularız (68; 100; 62).

Saussure göstergenin nedensizliğiyle ne demek istiyor? Yanıt bir bakıma oldukça yalın. Gösteren ile gösterilen arasında doğal ya da kaçınılmaz hiç bir bağ yok. İngilizce konuştuğuma göre, belli bir tür hayvandan söz ederken, **dog** ile tasarımlanan göstereni kullanabilirim ama bu, ses dizisi sözü edilen amaca başka bir diziden daha uygun demek değildir bu. **Lod, tet,** ya da **bloop** benim dil topluluğumun üyelerince benimsenseydi eşit ölçüde geçerli olurlardı. Gösterenlerden birinin değil de ötekinin 'dog' (köpek)* kavramına bağlanması için hiç bir içsel neden yoktur.

Bu ana ilkenin kuraldışı örneği yok mu? Kuşkusuz var. Dil göstergelerinin nedenli olabildiği, daha doğrusu, onları daha az nedensiz kılabildiğimiz iki yol var. İlkin, göstergenin sesinin herhangi bir biçimde mimetik ya da yansılamalı göründüğü yansıma (onomatopoeia) durumları vardır. Örneğin, İngilizce **bow-wow** ya da **arf-arf,** (Fransızca **ouâ-ouâ**; Almanca **wav-wav;** İtalyanca **bau-bau;** Türkçe **hav-hav**). Ancak bu tür örnekler azdır; bir yandan da bunları ayrı bir öbekte toplayıp özel bir durum olarak nitelememiz, sıradan göstergelerin nedensiz olduğu gerçeğini daha güçlü vurgular.

Bununla birlikte, belli bir dilin göstergeleri bambaşka bir biçimde yarı-nedenli olabilir. Yazı yazdığım makinaya **typewriter,** yerine **grue** ya da **blimmel** demeyişimizin hiç bir içsel nedeni yok ama İngilizce içinde **typewriter** nedenli bir gösterge çünkü göstereni oluşturan iki ses dizisinin anlamları, **type** ile **writer,** gösterilenle, bir **'typewriter'** (yazı makinası) kavramıyla bağıntılı. Buna 'ikincil nedenlilik' diyebi-

* Tüm metinde siyah sözcükler, dilsel biçimleri [ör. dog], tırnaklar anlamları [ör. 'dog'], ayraçlar da Türkçe karşılıkları [ör (köpek)] göstermek için kullanılmıştır. — Ç.N.

liriz. Örneğin, ses dizisiyle kavram arasındaki bağıntının yalnızca İngilizce'de nedenli olduğu gözardı edilmemeli. Fransızlar, bu maknadan söz ederken aynı biçimi kullanacak olsalar, bu tümüyle nedensiz bir gösterge olurdu çünkü ana bileşen **writer** Fransızca'da bir gösterge değil. Üstelik, sonraları göreceğimiz gibi Saussure için, **type** ile **writer**'ı yeni bir nedenli gösterge yaratmak üzere birleştirme süreci temelde, anlamı tek tek sözcüklerin bir araya getirilmiş anlamlarıyla bağıntılı olan deyimler oluşturmak için sözcükleri birleştirme işlemine benzer. Öyleyse, tüm dillerin temel öğelerinin nedensiz göstergeler olduğunu söyleyebiliriz. Sonra, bu göstergeleri birleştirmenin türlü işlemleri gelir, ama bu, dilin ve onun ana bileşenlerinin temel niteliğini değiştirmez.

Gösteren ile gösterilen arasında hiç bir içsel bağ olmadığından gösterge nedensizdir. Saussure'ün ilkesinin genellikle yorumlanışı bu, ama böyle dile getirildiğinde, tümüyle geleneksel bir kavram, dil için söylenmiş apaçık bir olgu. Böylesine sınırlı biçimde yorumlandığında, öğrencilerin notlarına göre, Saussure'ün durmadan öne sürdüğü gibi, önemli sonuçları yoktur: 'Bu gerçeğin sıradüzendeki yeri en tepedir. Birçok değişik olgunun, bu gerçeğin gizli sonuçları, alt dalları olduğu ancak yavaş yavaş anlaşılıyor' (Engler, 153). Göstergenin nedensizlik niteliği, gösterenle gösterilen arasındaki nedensiz bağıntıyla kalmaz. Bir adım daha atmalıyız.

Şimdiye dek gösteren ile gösterilen için söylediklerimden dili bir dizelge olarak görme kolaylığına kapılabiliriz: Nedensiz seçilmiş ve bir dizi nesne ya da kavrama iliştirilmiş bir adlar dizisi. Saussure, bir dili yalnızca bir adlar toplamı olarak görüp, Ademin hayvanları adlandırdığı İncil öyküsünü, dilin öz niteliğinin anlatımı gibi görmenin kolaya kaçmak olduğunu söylüyor. 'Köpek' kavramının İngilizce **dog**, Fransızca **chien**, Almanca **Hund** diye dile getirilip, anlatıldığını söylersek, daha önce ve herhangi bir dilden bağımsız olarak

varolan bir kavram için her dilin nedensiz bir adı olduğunu sezdiririz.

Dil bir dizi evrensel kavram için konmuş bir dizelge olmakla kalsaydı, bir dilden ötekine çevirinin hiç bir güçlüğü olmazdı. Fransızca adın yerine İngilizcesini koymak yeterdi. Dil böyle olsa, yeni bir dil öğrenme işi de şimdikinden çok daha kolay olurdu. Ama bu iki işten birine girişen herkes, ne yazık ki, dillerin dizelge olmadığı, bir dilin kavram ya da gösterilenlerinin bir başkasınınkilerden temelde ayrıldığı konusunda sayısız açık kanıtla karşılaşmıştır. Fransızca 'aimer' İngilizce'ye doğrudan girmez; 'to like' (hoşlanmak) ile 'to love' (sevmek) arasında bir ayrım yapmak zorunda kalırız. 'Démarrer' İngilizce 'moving off' (yola koyulmak) ile 'accelerating' (hızlanmak) gösterilenlerini içeren tek bir düşünceyi kapsar. İngilizce 'to know' iki Fransızca gösterilenin, 'connaitre' (tanımak) ile 'savoir' (bilmek) alanlarını örter. 'Wicked' (kötü, habis) adam, 'pet' (ev hayvanı) gibi İngilizce kavramların Fransızca gerçek karşılıkları yoktur. Yine, İngilizlerin 'light blue' (açık mavi) ile 'dark blue' (koyu mavi) diyerek bir rengin iki tonu olarak ele aldıkları, Rusça'da apayrı iki ana renktir. Her dil dünyayı değişik biçimde eklemler ya da düzenler. Diller varolan ulamları adlandırmakla kalmaz, kendi ulamlarını eklemlerler.

Üstelik, dil, bağımsız varolan kavramlara uygulanan bir dizi ad olsaydı, dilin tarihsel evriminde kavramların değişmez kalması gerekirdi. Gösterenler evrime uğrayabilir; belli bir kavramı çağrıştıran belli ses dizisi değişebilir; belli bir ses dizisi apayrı bir kavrama bile bağlanabilir. Kuşkusuz, ara sıra, dünyadaki değişmelerin doğurduğu yeni bir kavrama yeni bir gösterge bulmak da gerekebilir. Ama dilden bağımsız varlıklar olarak kavramların kendileri evrime uğramazlar.

Bununla birlikte, aslında dillerin tarihi, değişen, sınırlarını yenileyen kavram örnekleriyle doludur. Örneğin, İngilizce 'cattle' (sığır) sözcüğü bir zamanlar genel anlamda mal,

mülk demekti. Sonradan, gitgide yalnızca dört ayaklı malla sınırlanır oldu (yeni bir ulam); sonunda, çağcıl anlamdaki evcilleştirilmiş öküz anlamını kazandı. Bunun gibi, 'silly' (aptal) bir insan bir zamanlar mutlu, kutsanmış, dini bütün biriydi. Gitgide bu tür bir kavram değişikliğine uğradı; eski 'silliness' kavramı değişimden geçti ve 16. yüzyılın başlangıcından bu yana 'silly' bir insan, masum, işe yaramaz, giderek acınacak biri olup çıktı. Kavramın değişimi, sonunda 'silly' kişi basit, boş kafalı, giderek aptal olana değin sürdü.

Dil bir dizelge olsaydı birbirinden apayrı birçok kavramın varolduğunu ve 'silly' göstereninin önce birine sonra da bir başkasına bağlandığını söylemek zorunda kalacaktık. Ama açıkçası olanların bununla ilgisi yoktu: 'Silly' gösterenine bağlanan kavram, sınırlarını sürekli yeniden düzenliyor, anlamsal biçimini gitgide değiştiriyor, bir devirden ötekine, dünyayı ayrı biçimlerde eklemliyordu. Bir yandan gösterenin kendisi de evrim geçiriyor, ortadaki ünlü de değişime uğruyordu.

Nedir bunun anlamı? Göstergenin nedensizlik niteliğiyle ilgisi nedir? Dil bir dizelge değildir; bu yüzden, gösterilenleri önceden varolan kavramlar değil bir dilin bir aşamasından ötekine değişebilen, rastlantısal kavramlardır. Gösterenle gösterilen arasındaki bağıntı da nedensiz olduğundan, belli bir gösterene şu ya da bu kavramın bağlanması için zorunlu hiç bir neden olmadığından, belli bir gösterenin gösterileni sayılmak için, kavramın taşıması gereken hiç bir belirleyici özellik de yoktur. Bir göstereni çağrıştıran gösterilen, herhangi bir biçime girebilir; o gösterilene uygun bir gösteren sayılabilmesi için taşıması gereken hiç bir temel, çekirdek anlam yoktur. Öyleyse, saptanmış evrensel gösterenler olmadığından, gösterenle gösterilen arasındaki bağıntının nedensiz olması demek, gösterilenin kendisinin de gösterenin de nedensiz olması demektir. Bu aşamada, tıpkı Saussure gibi, gösteren ile gösterilenin

neyi tanımladığını sormalıyız. Yanıt bizi çok önemli bir ilkeye yöneltir: Hem gösteren hem de gösterilen salt bağıntısal ya da ayrımsal kendiliklerdir. Nedensiz olduklarından bağıntısaldırlar. Bu açıklanması gereken bir ilke.

Dil Birimlerinin Öz Niteliği

Saussure, dilin yalnızca bir dizelge olmadığı gerçeğine —görünüşe bakılırsa yayımlanan **Dersler**'de vurgulandığından daha çok— önem verir; çünkü bunu kavramadıkça, göstergenin nedensizliğinin sonuçlarını bütünüyle anlayamayız. Bir dil, yalnızca, bağımsız varolan bir dizi kavrama nedensiz adlar takmakla kalmaz. Bir yandan, kendi seçtiği gösterenlerle, öte yandan, yine kendi seçtiği gösterilenler arasında nedensiz bir bağıntı da kurar. Her dil, bir bütünselliği belirgin bir biçimde eklemleyerek ayrı bir gösterenler dizisi ürettiği gibi, her dil ayrı bir gösterilenler dizisi de oluşturur; her dilin, dünyayı kavramlara ya da ulamlara ayırmak için değişik, dolayısıyla da, 'nedensiz' bir yolu vardır.

Fleuve ile **rivière**'in ses dizeleri belli ki İngilizce değil Fransızca gösterenlerdir, öte yandan, **river** ile **stream** de Fransızca değil İngilizce'dir. Kavramsal düzlemin İngilizce ve Fransızca'da değişik olması daha doğal olmasa da daha anlamlıdır. 'River' (ırmak) gösterileni yalnızca büyüklük açısından 'stream' (dere)ye karşıttır; oysa, bir 'fleuve' bir 'rivière' den her zaman daha büyük olması dolayısıyla değil, denize döküldüğünden daha değişiktir. Kısacası, 'fleuve' ile 'rivière' İngilizce gösterenler ya da kavramlar değildir. Kavramsal düzlemin değişik eklemlenmelerinin tasarımlarıdır.

Bu iki dilin ayrı kavramsal eklemlemelerle ya da ayrımlarla, aynı yetkinlikte işlemesi bu bölünmelerin doğal, kaçınılmaz ya da zorunlu olmadığını ama dikkate değer bir biçimde, nedensiz olduğunu gösterir. Kuşkusuz, bir dilin akar-

sularını başka başka dile getirme yollarının olması önemli dir, ama bu alandaki kavramsal ayrımları türlü yollarla gerçekleştirebilir (büyüklük, akış hızı, yatağın düz ya da dolambaçlı olması, akış yönü, derinlik, ulaşım olanağı, vb.). Bir dil, gösterenlerini nedensiz olarak seçmekle kalmaz, dilediği kavram olasılıkları izgesini de oluşturabilir.

Üstelik burada önemli bir noktaya geliriz; bu gösterilenlerin ya da kavramların, bütünselliğin nedensiz bölünmeleri olması, bunların her birinin ayrı bir tür özle tanımlanan özerk kendilikler olmaması demektir. Bunlar bir dizgenin üyeleridirler ve o dizgenin öteki üyeleriyle olan bağıntılarıyla tanımlanırlar. Birine **stream**'in anlamını açıklayacak olsam, ona bir dereyle nehir, bir dereyle çay, vb. arasındaki ayrımı anlatmam gerekir. Fransızca 'riviére' kavramını, bir yandan 'riviére' ile 'fleuve', öte yandan 'riviére' ile 'ruisseau' (dere) arasındaki ayırımı tanımlamadan açıklayamam.

Renk adları, göstergenin bu özelliğinin çarpıcı bir örneğidir. Diyelim ki, bir yabancıya İngilizce renkleri öğretmek istiyoruz. Yine, diyelim ki bu kişi, Avrupalı olmayan bir ekinden gelme, oldukça yavaş öğrenen biri. Bu yüzden işlerliği olan bir öğretim kurgusu oluşturmalıyız. Bunun için en iyi yolun renkleri birer birer ele almak olabileceğini farkederiz, örneğin, kahverengiyle başlayıp onu gereğince öğrenene değin yeni bir renge geçmemek gerektiğini saptarız. Böylece, yabancıya kahverengi nesneler gösterip, bunların kahverengi olduğunu söyleyerek işe koyuluruz. Sonuca varmak istediğimizden, yüz kadar çeşitli türden kahverengi nesne toplarız. Sonra birkaç saat, hem o hem de biz iyice bıkınca bir başka odaya giderek oradan 'kahverengi' bilgisini ölçmek için tüm kahverengi nesneleri bulmasını isteriz. Yabancı işe koyulursa da neyi seçeceği konusunda güçlük çekiyor görünür; sonuçta herşeyi eksiksiz elden geçirmediğimize karar verip ortası gün beşyüz kahverengi nesneyle başlamayı öneririz

İyi ki çoğumuz bu umarsız çözümü benimsemez ve neyin aksadığını farkederiz. Kaç tane kahverengi nesne gösterirsek gösterelim öğrencimiz kahverengi ile kırmızı, kahverengi ile kahve yanığı, kahverengi ile boz, kahverengi ile sarı, kahverengi ile siyahı ayırdetmeyi öğrenmeden, 'kahverengi'nin anlamını bilmeyecek ve sınavımızı geçemeyecektir. Ancak kahverengi ile öteki renkler arasındaki bağıntıyı kavradığında kahverenginin ne olduğunu anlamaya başlayacaktır. Bunun nedeni de, kahverenginin, temel birtakım özelliklerle tanımlanan bağımsız bir kavram olmayıp, bir renk terimleri dizgesindeki renklerden biri olması ve onu sınırlandıran öteki terimlerle bağıntısı içinde tanımlanmasıdır.

Kuşkusuz, bu güç öğretim deneyi, gösterge nedensiz olduğundan, bir bütünselliği, içinde bulunduğu dile özgü biçimlerde parçalara ayırmanın sonucu olduğundan, göstergeyi özerk bir kendilik olarak değil de dizgenin bir parçası gibi görmemiz gerektiğini anlamamızı sağlar. Kahverenginin anlamını bilmek için, yalnızca **kırmızı, kahveyanığı, boz, siyah,** v.b.nı anlamamızın yeterli olduğunu söylemekle sorun çözülmez. Daha doğrusu, renk terimleri gösterenlerinin, bir ayrımlar dizgesinin ürünü ya da sonucundan başka bir şey olmadığı söylenebilir. Her dil, dizgeyi bölerken ve renk adını verdiği ulamları ayırdederken, değişik bir gösterilenler dizgesi oluşturur: Değerleri, birbirleriyle olan bağıntılarına bağlı birimler. Saussure'ün dediği gibi, genellersek,

> Demek ki bütün bu örneklerde, önceden belirlenmiş kavramlar yerine dizgeden doğan değerlerle karşı karşıyayız. Bunların kavramlara denkliğinden söz edildiğinde, kavramların yalnızca ayrımsal oldukları, içerikleriyle salt bir kendilik gibi tanımlanmayıp dizgenin öbür öğeleriyle kurdukları bağıntılar açısından görece bir biçimde tanımlandıkları anlatılmak istenir. Bu öğelerin en şaşmaz özelliği başka öğeler ne değilse o olmaktır (117; 162; 109).

Kahverengi, kırmızı, siyah, boz, sarı vb. olmayandır. Bu, öteki gösterilenlerin her biri için geçerlidir.

Bu bir karşıtlam gibi görünmekle birlikte, göstergenin nedensizliğinin başlıca sonuçlarından biridir; çok geçmeden buna döneceğiz. Ama, belki de dil birimlerinin salt bağıntısal niteliği kavramını anlamanın en kolay yolu ona başka bir açıdan yaklaşmaktır.

Dilbiliminde özdeşlik sorununu ele alalım: İki sözce ya da sözce parçasının hangi durumda aynı dil biriminin örnekleri yerine geçtiği sorunu. Diyelim biri bana 'bugün bir yatak satın aldım,' diyor. Ben de yanıtlıyorum, 'ne tür bir yatak?' Bu kısa konuşmada aynı göstergenin iki kez kullanıldığını söylemekle ne demek istiyoruz? Hangi temele dayanarak söyleşimizde aynı dil biriminin iki örneği ya da kullanımının göründüğünü öne sürebiliriz? Daha şimdiden, her ikimizin de çıkardığımız ses bölümlerini **bed** (yatak) olarak çevirdiğimize dikkati çekerim. Aslında, çıkarılan gerçek sesler oldukça değişik olacaktır: Salt fiziksel ve yankılanım açısından değişik olacaktır. Sesler değişiktir; telefonla bir arkadaşın sesini birkaç sözcükten sonra tanımamızın nedeni, çıkardığı fiziksel seslerin öteki tanıdıklarımızınkinden değişik olmasıdır.

Karşımdaki konuşmacı ve ben değişik sesler ürettik, yine de aynı göstereni ürettiğimizi, aynı göstergeyi kullandığımızı söylemek istiyoruz. Öyleyse, gösteren onun ya da benim ürettiğimiz seslerle aynı şey değil. Seslerin gerçek dizisiyle karıştırılmaması gereken bir tür soyut birim. Ne tür bir birim bu? Neden oluşuyor? Bu soruya, gerçekte üretilmiş seslerin hep aynı gösterenin çeşitlemeleri sayılarak ne denli değişiklik gösterebileceğini sorarak yaklaşabiliriz. Kuşkusuz, bu daha önce gösterilen için söylediklerimizde gizli olan soruya benziyor: Bir renk ne denli çeşitlilik gösterebilir ve yine de kahverengi sayılabilir? Gösteren için verilen yanıt, gösterileninkine çok benzer. Karşıt gösterenlerinkiyle karışmadığı sürece, çıkarılan sesler oldukça çok çeşitli olabilir. (Taşımaları gereken hiç bir temel nitelik yoktur.)

Bed sesletmemiz **bad, bud, bode, bread, bled, dead, fed, head, led, red, said, wed, beck, bell, bet** ile karışmadığı sürece oldukça hoşgörülebiliriz.

Bir başka deyişle önemli olan ayrımlardır; dil birimlerinin salt bağıntısal özdeşliklerinin nedeni de budur. İlkeyi kavramak pek kolay olmasa da, Saussure somut bir örnekseme öneriyor. Dikkate değer bir biçimde, 8:25 Cenevre-Paris Ekspresinin vagonları, lokomotif ve çalışanları bir günden ötekine değişse bile her gün geçen aynı tren olduğunu varsaymaya hazırız. Trene özdeşliğini kazandıran, onun trenler dizgesi içindeki tarifede gözüken yeridir. Bu bağıntısal özdeşliğin gerçekten belirleyici bir etken olduğuna dikkatinizi çekerim: Yarım saat geç kalksa da aynı tren olarak kalır. Gerçekten de, 8:25 Cenevre-Paris Ekspresi niteliğini yitirmeden, her zaman geç kalkabilir. Önemli olan, onun, örneğin 10:25 Cenevre-Paris Ekspresinden, 8:40 Cenevre-Dijon yerel treninden, vb. dan ayırdedilmesidir.

Saussure'ün bağıntısal özdeşlik kavramını göstermek için kullandığı bir başka örnekseme, dil ile satranç karşılaştırması. Satrancın temel birimleri, belli ki şah, vezir, kale, at fil ve erdir. Taşların gerçek fiziksel biçimleriyle, neden yapıldıkları önemsizdir. Şah, onu ötekilerden ayırdetme yolları olduğu sürece, herhangi bir büyüklük ve biçimde olabilir. Üstelik, kalelerin öteki taşlardan ayırdedebildiği sürece, aynı büyüklük ve biçimde olmaları gerekmez. Böylece Saussure'ün belirttiği gibi, satranç takımından bir taş kaybolduğunda değişik değerde taşların yerini tutan öteki nesnelerle karıştırılmaması koşuluyla onun yerine herhangi bir tür nesne koyabiliriz (110; 153-4; 102-3). Değişik değerde taşlar arasında herhangi bir tür değişiklik olduğu sürece, taşların gerçek fiziksel özellikleri önemsizdir.

Böylece, satranç oyununun birimlerinin özdeksel hiç bir özdeşliğin olmadığı söylenebilir: Şah için gerekli hiç bir fiziksel özellik yoktur, vb. Özdeşlik bütünüyle dizge içindeki

değişikliklerin bir işlevidir. Şimdi bu örneksemeyi dile uygularsak, Saussure'ün dil dizgesinde 'yalnızca salt nitelikli öğeden yoksun ayrılıklar vardır' şeklindeki savını anlamamız kolaylaşır (120; 166; 112). Normal olarak değişiklikleri gözönüne aldığımızda değişik iki şey olduğunu önceden varsayarız; ama Saussure, gösterenle gösterilenin bu anlamda şeyler olmadığını ileri sürer. Attan, kaleden, vb. değişik olmasından başka, bir erin neye benzeyeceği konusunda bir şey söyleyemeyeceğimiz gibi, **bed** ile tasarımladığımız gösteren de, onu sesletirken kullandığımız belli seslerle tanımlanmaz. Gerçek sesler bir durumdan ötekine değişmekle kalmaz, İngilizce gösteren **pet**'i dile getirmek için kullanılan sesler, **bed**'i anlatmak üzere de, ya da tam tersi, düzenlenebilir. Bu değişiklikler yapılacak olsa, dil birimleri değişik biçimde dile getirilir, ama temelde yine aynı birimler olarak kalırlardı (hem gösteren hem de gösterilen düzeyinde aynı değişiklikler kalır); dil de yine İngilizce olarak kalırdı. Gerçekten de, İngilizce gösteren birimleri sesli olarak dile getirilmeyip, yalnızca bir tür görsel simgeyle anlatılsa, dikkate değer bir biçimde, aynı dil olarak kalırdı.

Bunu söylerken, belli ki, bir yandan dilbilimsel dizgenin birimleri ile öte yandan, bunların gerçek fiziksel biçimde açığa çıkışı ya da gerçekleşmeleri arasında bir ayrım yapmaktayız. Bu çok önemli ayrımı daha ayrıntılı ele almadan önce, bizi buraya yönelten mantık dizisini toparlamak yararlı olabilir. Gösterenle gösterilen arasında hiç bir doğal bağ olmadığı düşüncesiyle başladık, sonra dil göstergesinin nedensizliğini açıklamaya çalışırken, hem gösteren hem de gösterilenin bir bütünselliğinin nedensiz bölümleri ya da sınırlamaları (bir yanda bir ses Izgesi, öte yanda bir kavram alanı) olduğunu gördük. Bu bizi hem gösteren hem de gösterilenin öteki gösteren ve gösterilenlerle olan bağıntıları açısından tanımlanmaları gerektiğini çıkarsamaya yöneltti. Bir dilin birimlerini tanımlayacaksak, salt bağıntısal ve soyut bi-

rimlerle onların fiziksel gerçekleşmelerini ayırdetmeliyiz. Konuşurken ürettiğimiz gerçek sesler kendi başlarına ne dil dizgesinin birimleridir, ne de bir kitaba 'kahverengi' dediğimizde gösterdiğimiz fiziksel renk, dil birimi (gösterilen ya da kavram) 'brown' (kahverengi) ile aynı şeydir. Saussure'ün haklı olarak üzerinde durduğu gibi, her iki durumda da dil birimi, bir töz olmaktan çok, onu öteki birimlerden ayırdeden bağıntılarla tanımlanan bir biçimdir.

'Langue' (Dil) ile 'Parole' (Söz)

Burada, dil dizgesi ile onun gerçek görünümleri arasındaki ayrımda, **langue** ile **parole** arasındaki gözardı edilemeyecek bir karşıtlığa geldik. **La langue** bir dilin dizgesi, bir biçimler dizgesi olarak dildir. Oysa **parole** gerçek konuşma, dilin olanak verdiği söz edimleridir. **La langue**, bireyin bir dili öğrenirken özümledikleri, bir bölük biçim ya da 'sözün kullanılması yoluyla, aynı toplumdan olan kişilerde gerçekleşen bir birikimdir bu; her beyinde, daha doğrusu bir topluluk oluşturan bireylerin beyinlerinde —çünkü dil kimsede eksiksiz değildir; yalnız toplumda bulunur eksiksiz olarak— yer alan gücül bir dilbilgisi dizgesidir' (13-4; 30; 34). 'Bireyin dil yeteneğini uygulamasını sağlayan toplumsal üründür' (Engler, 31). Öte yandan, **parole**, dilin 'uygulamalı yanı'dır; Saussure için hem 'konuşan bireyin kişisel düşüncesini anlatmak için dil dizgesini kullanmasını sağlayan birleşimler' hem de 'bu birleşimleri dışa iletmesini sağlayan anlıksal fiziksel düzeneği içine alır' (14; 31; 35). **Parole**'ün eyleminde konuşmacı dil dizgesinin öğelerini birleştirir ve bu biçimlerin ses ve anlam olarak somut sessel ve anlıksal gerçekleşmelerini sağlar.

Üçüncü Bölümde döneceğimiz bir sorunu içerdiklerinden, **parole** üstüne söylenenler karışık gibi görünebilir. Dil

öğelerinin birleşimi **parole**'ün bir parçasıysa sözdizimsel öğelerin belirsiz bir konumu var demektir. **La langue**'ı bir biçimler dizgesi, **parole**'ü de bu biçimlerin birleşimi ve dışlaştırılması yapmak, **langue**'ı tam bir dil yeteneği, **parole**'ü de bu yeteneğin kullanılması haline getirmek değildir; çünkü bu yetenek öğelerin nasıl birleştirileceği bilgisini, birleştirme kurallarını saptar. Bir dizge olarak **langue** ile, gerçekleştirme olarak **parole** arasındaki bu son ayrım hem Saussure'de hem de Saussure geleneğinde çok daha temel bir ayrımdır. Bununla birlikte, burada **parole**'ün özgün niteliklerini tanımlamak zorunlu değildir çünkü, Saussure'ün de açıkladığı gibi, **langue** ile **parole** arasındaki bu ayrımın ana ve kurgusal işlevi dil araştırmasının konusunu ayrıştırmaktır. Saussure, **la langue**'ın dilbilimcinin başlıca sorunu olması gerektiğini öne sürer. Bir dili çözümlerken yapmaya çalıştığı şey de söz edimlerini betimlemek değil, dil dizgesini oluşturan birimlerle birleştirme kurallarını saptamaktır. **La langue**, ya da dil dizgesi, tutarlı, çözümlenebilir bir nesnedir; bir göstergeler dizgesidir o ve bu dizgede önemli olan anlamla işitim imgesinin birleşimidir' (15; 32; 35). Dili bir göstergeler dizgesi olarak incelerken, onun temel özelliklerini belirlemeye çalışıyoruz: Dilin gösterme işlevi için vazgeçilmez öğeleri ya da bir başka deyişle, dizge içinde göstergeleri birbirinden ayırdederek yaratmakla işlevsel olan öğeleri.

Langue ile **parole** arasındaki ayrım böylece dilbilim için bir ayırıcılık ilkesi sağlar. 'Dili sözden ayırmak demek; 1. Toplumsal olguyu bireysel olgudan; 2. Önemli olguyu önemsiz, belli bir oranda rastlantısal nitelik taşıyan olgulardan ayırmak demektir' (14; 30; 34). Konuşma görüngüsüne bağlı her şeyi incelemeye kalksak, ayırıcılık ve ayırıcı olmayanın saptanmasının son derece güç olduğu bir kargaşa alanına gireriz ama **la langue** üstünde yoğunlaşırsak, dilin ve konuşmanın türlü yönleri (bu görüngü içinde ya da çevresinde) yerli yerine oturur. Dil dizgesi kavramını bir kez or-

taya attık mı, her görüngüyü, dizgenin kendisinin bir parçası mı yoksa yalnızca dil birimlerinin uygulanması ya da gerçekleşmesinin bir özeliği mi olduğu konusunda sorgulayabiliriz. Böylece, söz olgularını en iyi biçimde incelenebilecekleri öbeklere ayırmayı başarabiliriz.

Örneğin, **langue** ile **parole** arasındaki ayrım, ses ile onun dilsel işlevlerini inceleyen iki ayrı bilim dalının oluşmasına yol açar: Söz edimlerini fiziksel bir bakış açısından inceleyen sesbilgisi ve fiziksel olayların kendisiyle değil, dil dizgesi içinde işlevsel olan soyut gösteren birimleri arasındaki ayrımlarla ilgilenen sesbilim. (Burada, Saussure'ün fiziksel seslerin kendilerinin **la lague**'ın bir parçası olmadığını tartışmasızca belirtmekle ve böylece yukarıdaki tanımlarıyla sesbilgisiyle sesbilim arasındaki ayırımı başlatmakla birlikte, kendisinin sesbilgisi ile sesbilim terimlerini bambaşka bir anlamda kullandığını önemle vurgulamak isterim. Ben bunları burada tanımlanan çağcıl anlamlarında kullanmayı sürdüreceğim.)

Sesbilgisi ile sesbilim ayrımı bizi başlangıçta **bed** biçiminin dilbilimsel özdeşliği konusunda değindiğimiz noktalara götürüyor. Sesbilgisi, biçimi seslettiğimizde üretilen gerçek sesleri betimlerdi ama yukarıda da değindiğimiz gibi, İngilizce'nin bir birimi olarak **bed**'in özdeşliği bu gerçek seslerin niteliğine değil **bed**'i **bet, bad, head** vb. dan ayırdeden ayrımlara bağlıdır. Sesbilim, bu işlevsel ayrımların incelenmesidir. Burada vurgulanması gereken 'işlevsellik'tir. Örneğin, İngilizce sözcelerde ünlülerden önceki 'l-sesi' (**lend** ile **allve**' daki) ile sözcüklerin sonundaki ya da ünsüzlerden önceki 'l-sesi' (**melt** ile **peel**'deki) arasında algılanabilir ve ölçülebilir bir değişiklik var. Bu gerçek bir sesbilgisel değişiklik ama iki göstergeyi ayırdetmek için kullanılan bir değişiklik değil. İşlevsel bir değişiklik; bu yüzden İngilizce'nin sesbilimsel dizgesinin bir parçası değil. Öte yandan, **feel** ile **fill**'in ünlüleri arasındaki değişiklik İngilizce'de göstergeleri ayırdetmek için

kullanılır (**keel** ile **kill**, **keen** ile **kin**, **seat** ile **sit**, **heat** ile **hit**'i, vb. karşılaştırın). Bu karşıtlık İngilizce'nin sesbilimsel dizgesinde, çok sayıda ve birbirinden ayrı göstergeler ürettiği için çok önemli bir yer tutar.

Tek tek dil eylemleri ile dil dizgesinin kendi parçaları arasındaki aynı ayrım yalnızca ses değil, öteki düzeylerde de önemlidir. Örneğin, sözceyi **parole**'ün bir birimi, tümceyi de düz yazı **la langue**'ın bir birimi olarak ayırdedebiliriz. İki değişik sözce, aynı tümcenin gerçekleşmeleri olabilir; böylece, bir kez daha dilbilimin odak noktasındaki özdeşlik kavramıyla yüzyüze geliriz. İki sözcenin gerçek sesleriyle bağlamsal anlamları değişik olacaktır. Bu iki sözceyi tek bir dil biriminin örnekleri kılan, o birime karşılıklı bağıntısal özdeşlik veren ayrımlar olacaktır.

Örneğin, Cuthbert 'ben yoruldum', diyecek olsa, burada **ben**, Cuthbert'e gönderme yapar ve bu göndermeyi anlamak, sözcenin önemli bir bölümünü anlamak demektir. Bununla birlikte, bu gönderme tümcenin anlamının bir parçası değildir çünkü, George da aynı tümceyi söyleyebilir. Onun sözcesinde ise **ben**, George'a gönderme yapacaktır. Dil dizgesi içinde **ben** hiç kimseye gönderme yapmaz. Dizge içindeki anlamı, **ben** ile **sen**, **o**, **biz**, **onlar** arasındaki ayrımların sonucudur: **Ben**'in anlamını herkese karşıt olarak 'konuşmacı' diyerek özetleyebiliriz.

Adlar yalnızca sözcelerin nitelikleri olan anlamlarla, dil dizgesinin öğelerinin nitelikleri olan anlamlar arasındaki değişkliği açıkça gösterir. Bu ayrımı nitelemek için Saussure anlamı **(signification)** ile değer **(valeur)** terimlerini kullanır. Dil birimlerinin dizge içinde bir değeri vardır; onları tanımlayan karşıtların sonucu olan bir anlamdır bu; ama bu birimler bir sözcede kullanıldığında bir anlamları, bağlamsal gerçekleşmeleri ya da anlam gerçekleştirmeleri vardır. Örneğin, bir Fransız 'J'ai vu un mouton'; bir İngiliz de 'I saw a sheep'

(bir koyun gördüm) derse, sözceleri büyük bir olasılıkla aynı anlamı taşır. Bir durum için aynı savı öne sürerler (yani konuşmacı geçmişte bir koyun görmüştür). Bununla birlikte, her biri kendi dil dizgesinin birimi olarak, **mouton** ile **sheep**, aynı anlamı ya da değeri taşımaz çünkü 'sheep' (koyun) ile 'mutton' (koyun eti) karşıtlığıyla tanımlanır. Oysa 'mouton' bu tür bir ayrımla sınırlanmaz, hem hayvan hem de eti için kullanılır. Burada Saussure'ün ele almadığı birtakım düşünsel sorunlar var: Özellikle düşünürler, Saussure'ün sözcenin anlamı dediği şeyin hem anlam hem de göndermeyi içerdiğini söylemek isteyeceklerdir. Ama Saussure, dil dizgesini temel alan bir tür anlam, bağıntısal anlam ya da değer olduğunu, gerçek sözce durumlarında dil öğelerinin kullanımını içeren bir başka tür anlam ya da 'signification' daha olduğunu vurgular.

Langue ile **parole** arasındaki ayrım dilbilimin yanısıra öteki bilim dalları için de önemli sonuçlar doğurmuştur, çünkü bu ayrım temelde kurum ile olay arasında, türlü davranış biçimlerine olanak tanıyan, temeldeki dizge ile bu davranışların gerçek örnekleri arasındadır. Dizgenin incelenmesi, biçimleri tasarımlayan modellerin yapımına, bunların birbiriyle bağıntısına ve birleşim olasılıklarına yol açar; oysa, gerçek davranış ya da olayların incelenmesi türlü koşullar altında belli birleşim olasılıklarını tasarımlayan istatistik örneklerin yapımına yol açacaktır.

Dördüncü Bölümde, göstergebilimi ele aldığımızda, **langue** kavramının öteki alanlara nasıl uzandığını göreceğiz. Oysa, dilbilimde **la langue** incelemesi göstergelerle birleşim kurallarını yaratan ayrımların dökümünü içerirken, **parole** incelemesi bizi, dil kullanımının gerçek konuşmada hangi biçim ya da biçim birleşimlerinin kullanılma sıklığını içerdiğini anlatmaya götürecektir. **Langue'ı parole**'den ayırarak Saussure, dilbilime uygun bir inceleme konusu sundu ve dil-

bilimcinin üstlendiği görevi çok daha açık seçik anlamasını sağladı. Saussure bir dizge olarak dil üstünde yoğunlaşıyorsa, neyi yeniden kurmaya çabaladığını biliyordu; bu görüş açısından hangi bilgilerin ayırıcı olduğunu ve nasıl düzenlenmesi gerektiğini saptayabiliyordu.

Dil dizgesinin yapısını bu bölümün sonunda daha ayrıntılı ele alacağız ama **la langue** kavramında vurgulanacak bir nokta daha var. Saussure'ün yayımcıları **Dersler**'i **langue** ile **parole** ayrımıyla başlamak üzere düzenlediler. Bu yüzden Saussure, dilin karmakarışık bir ayrışık olgular yığını olduğunu ve bunu anlamak için tek çıkar yolun dil dizgesi denen bir konut ortaya atıp başka her şeyi bir yana bırakmak olduğunu söylermiş gibi tanıtıldı. Böylece, ayrım çoğu kişiye son derece nedensiz gibi göründü: İncelemeyi sürdürecek-sek dayanaksız ve yalnızca güven üstüne kurulmuş bir konutu kabullenecektik. Ama aslında Saussure'ün notlarında öne sürülen, bizim de burada benimsediğimiz düşünce akışının gösterdiği gibi, **langue** ile **parole** arasındaki ayrım göstergenin nedensizliği ile dilbilmde özdeşlik sorununun mantıksal ve zorunlu bir sonucudur. Kısacası: Gösterge nedensizse, o zaman, daha öncede gördüğümüz gibi, o katışıksız bağıntısal bir kendilik demektir. Göstergeleri tanımlamak ve belirlemek istiyorsak onları yaratan bağıntı dizgeleriyle ayrımlara bakmalıyız. Öyleyse, göstergelerin gerçekleştiği türlü tözlerle, göstergeleri oluşturan gerçek biçimleri ayırdetmeliyiz. Bunu da yaptığımızda ayrıştırdığımız şey gerçek dil davranışı ya da gerçekleştirmesinin temelinde yatan bir biçimler dizgesidir. Bu biçimler dizgesi **la langue**'dır; göstergeleri inceleme girişimi bizi kaçınılmaz olarak bunu dil araştırmasının gerçek konusu olarak da ele almaya yöneltir. **La langue**'ın ayrıştırılması, yayımlanan **Dersler**'de öne sürülenin tersine, nedensiz bir başlama noktası olmayıp, göstergelerin kendi öz niteliklerinin bir sonucudur.

Eşsüremli ve Artsüremli Görüş Açıları

Göstergenin nedensizliğinin Saussure eleştirmenlerince sorgulanabilecek, hatta gereksiz bir vurgulama olarak nitelenen bir başka önemli sonucu var. Bu, eşsüremli dil incelemesi (dil dizgesinin, zaman gözönüne alınmadan, belli bir durumda incelenmesi) ile artsüremli dil incelemesi (dilin zaman içinde evriminin incelenmesi) arasındaki ayrımdır. Bu iki görüş açısını böylesine kesin ayırdedip, eşsüremli dil incelenmesine öncelik tanırken, Saussure'ün dilin temelde tarihsel değişken, sürekli evrimleşen bir kendilik olduğunu gözden kaçırdığı, en azından bir yana bıraktığı öne sürülmüştür. Ama tersine o, tam da dilin bu köklü tarihselliğini farkettiğinden dil dizgesiyle dil evriminin olgularını bu iki tür olgunun birbirine son derece dolaşık olduğu durumlarda bile ayırdetmenin önemi üstünde direndi. Karşıtlam, gibi görünen bu durum bir açıklama gerektirir.

Göstergenin nedensizliği ile dilin derin tarihselliği arasındaki bağ nedir? Şöyle söylenebilir: Gösterenle gösterilen arasında temel ya da doğal bir bağ olsa, göstergenin zamandan etkilenmeyecek ya da en azından değişikliğe direnecek bir temel çekirdeği olurdu. Bu değişmeyen öz, bir devirden ötekine değişen 'rastlantısal' özelliklere karşıt olabilir. Ama aslında daha önce gördüğümüz gibi, göstergenin zorunlu bir özelliği olan, bu yüzden de zaman dışında kalan hiç bir yönü yoktur. Ses ya da anlam yönlerinden herhangi biri değişebilir; diller tarihi, ses ile anlamın köklü evrimsel değişmeleriyle doludur. Eski İngilizce **ping** 'tartışma', gitgide apayrı anlamıyla bugünkü **thing** 'şey'e dönüştü, Yunanca θηριακος (theirakos) 'vahşi hayvana değgin' çağcıl İngilizce **treacle** (pekmez) oldu; Latince **calidum** (sıcak) çağcıl Fransızca **chaud** (okunuşu /şc/). Anlam sürmekle birlikte ses öğelerinden hiç biri korunmamış. Kısacası, ne gösterenin ne de gösterilenin, zamanın dokunamadığı bir öz çe-

kirdeği vardır. Nedensiz olduğundan, gösterge tümüyle tarihe bağımlı, onun etkisindedir. Belli bir anda belli bir gösterenle gösterilenin birleşimi tarihsel sürecin olası bir sonucudur.

Göstergenin nedensizliği ve olabilirliği onu tarihe bağımlı kılar ama bir yandan da göstergelerin tarih dışı çözümlenmesi gerektiği anlamına gelir. Bu göründüğü gibi bir karşıtlam sayılmaz. Göstergenin sürdürmekle yükümlü olduğu zorunlu bir çekirdeği olmadığından, öteki göstergelerle bağıntısından dolayı bağıntısal bir kendilik olarak tanımlanmalı. Ayırıcı bağıntılar belli bir zamanda geçerli olanlardır. Bir dil, diyor Saussure, 'öğelerinin bir anlık durumu dışında hiç bir şeyin belirlemediği katışıksız bir değerler dizgesidir' (80; 116; 74). Dil sürekli değişime açık, tarihsel bir kendilik olduğundan öğelerini tanımlamaya kalkışacaksak, belli bir eşsüremli durumda varolan bağıntılarında odaklanmalıyız.

Eşsüremli betimlemenin önceliğini doğrularken, Saussure, tarihsel ve artsüremli olguların **la langue** çözümlemesinde yeri olmadığına dikkati çekiyor. Artsüremli bilgilerin neden yeri olmadığını birtakım örneklerle de gösterecektir. Bugünkü İngilizce'de ikinci kişi adılı **you,** hem bir hem de birden çok kişiye değinmek için kullanılır. Bir tümcede hem özne hem de nesne olabilir. Bununla birlikte, dilin daha erken bir döneminde, **you** bir yandan ye (**ye** özne, **you** nesne adılı) ile karşıtlığıyla öte yandan **thee** ile **thou** (**thee** ile **thou** tekil, **you** çoğul biçim) ile karşıtlığıyla tanımlanırdı. Daha sonraki bir aşamada **you** (çağcıl Fransızca **vous** gibi) tekil kişiye saygıyla seslenmek için kullanılır oldu. Şimdi çağcıl İngilizce'deki **you,** artık **ye, thee, thou** ile karşıtlığıyla tanımlanmıyor. **You**'nun bir zamanlar çoğul ve nesne biçimi olduğunu bilmeden de günümüz İngilizcesini bilebilir, konuşabiliriz. Kaldı ki, bu bilginin çağcıl İngilizce bilgisine yararı dokunacak hiç bir yanı yok. Tarihsel evrimi baştan sona değişik olsa da çağ-

cıl İngilizce **you** yine de aynı olacaktı. Çünkü çağcıl İngilizce'de **you** dilin eşsüremli durumundaki rolüyle tanımlanır. Bunun gibi, Fransızca ad, **pas** (adım) ile olumsuz belirteç **pas** (değil), tarihsel olarak tek bir göstergeden köklenir ama bu iki sözcüğün apayrı biçimlerde işlev görmesinin ve ayrı göstergeler olarak alınmasının gerekliliğinin çağcıl Fransızca'nın betiminde bir önemi, ayırıcılığı yoktur. Bu iki göstergenin bir zamanlar, gerçekten de olduğu gibi, tek bir gösterge olup olmadıklarının ya da bir zamanlar değişik gösterenleri ses değişmeleri yoluyla benzeşen apayrı göstergeler olup olmadıklarının çağcıl Fransızca için hiç önemi yoktur (örneğin, eski Norveççe **skata**'dan balık **skate** ile Felemenkçe **schaats**'dan buz **skate**'in birleşip oluşturduğu İngilizce **skate** (tırpana balığı, paten) de olduğu gibi).Bu tarihsel olguları çağdaş dil dizgesinin anlatımına eklemek bir çarpıtma ve yanıltmaca olacaktır.

Bununla birlikte, Saussure'ün eşsüremli ve artsüremli görüş açıları arasındaki değişiklik ile eşsüremli betimlemenin önceliği üstünde ısrarla durması kendini dilin bir dizi, tümüyle bağdaşık eşsüremli bir durum olarak varolduğu yolunda yanılttığı anlamını taşımaz: 1920 İngilizcesi, 1940 İngilizcesi, 1960 İngilizcesi. Bir anlamda, eşsüremli durum kavramı, yöntembilimsel bir kurmacadan öteye gitmez. Fransızca'nın belli bir zamandaki dil dizgesinden söz ediyorsak, dil dizgeleri birçok yönden değişiklik gösteren, çok sayıda anadilli konuşmacıdan oluşan bir gerçeklikten soyutlama yapıyoruz. Yine de, bu konuşmacılar birbirini anladığından ve yalnızca İngilizce konuşan biri onları anlayamayacağından, Fransızca'nın dil dizgesi kesin bir gerçekliktir. Bu olguyu tasarımlamak ve ana dili konuşanların ortak dizgesinden söz etmek istediğimizden belli bir eşsüremli durumda dil dizgesine değgin birtakım önermeler üretiriz.

Üstelik, eşsüremlilik kavramı yöntembilimsel bir kurmaca bile olsa, dilin tarihsel evrimi konusundaki önermeleri-

miz de eşdeğerli kurmacadır. Diyelim 20. yüzyıl Fransızca'sında /a/ sesinin /a/ya dönüştüğünü ileri sürmek istiyorum. (Burada sesbilimsel biçimleri eğri çizgilerle kuşatma geleneğine uyuyorum.) Ne demektir bu? /a/nın /a/ olduğunu söylemek bir nesnenin zaman içinde dönüşümünü öne sürer ama aslında bu birçok eşsüremli olguyu özetleyen bir tarihsel kurmacadır: Yüzyılın daha önceki bir noktasında iki a'yı ayırdeden **pâte** ve **patte** ya da **tâche** ve **tache** da olduğu gibi birçok konuşmacı olduğunu oysa şimdi bu ayrımı birkaç konuşmacının yaptığını, bu yüzden dilde yalnızca bir **a** olageldiğini belirtir. Birtakım konuşmacılar ayrımı işitip kendileri kullanmadığından ötekiler de yalnızca biçimsel koşullarda kullanacağından kuşkusuz bu bile olayı yalına indirgeme sayılabilir.

Bu örneğin gösterdiği gibi artsüremli bir önerme, bir dil dizgesinin bir durumundan bir öğeyi, sonraki bir durumun bir öğesine bağlar. Dil birimlerinin bağıntısallığı göz önünde tutulursa, tümüyle dizgenin kendilerine özgü durumu içindeki bağıntılarıyla tanımlandıklarından, bu, eşsüremli dilbilim ilkelerine yabancı, söz götürür bir tavırdır. Bunu nasıl haklı çıkarabiliriz? Artsüremli bir kendiliği bir konut olarak nasıl öne sürebiliriz?

Saussure değişik konumlarına karşın, artsüremli önermelerin eşsüremlilerden türediğini ileri sürer. Latince **mare**'nin Fransızca **mer** (deniz) olduğu olgusunu söylememize neyin yol açtığını sorar. Tarihsel dilbilimci, **mare**'nin **mer** olduğunu bildiğimizi çünkü başka durumlarda da olduğu gibi e sonsesinin atılıp **a** nın e ye dönüştüğünü savlar. Ama Saussure, bu iki biçim arasındaki bağı yaratan şeyin işte bu düzenli ses değişmeleri olduğunu savlamanın geriye, başladığımız yere dönüş olacağını çünkü başlangıçtaki bir biçimin ötekine dönüşmesini kavramamızın bu ses değişimini belirlememizi sağlayan şey olduğunu öne sürer. 'Çünkü, **mare: mer**'e dayanarak a nın e olduğu, e sonsesinin düştüğü vb. yargısına varırım' (182; 249; 11, 50).

Aslında **mare** ile **mer**'i birleştirirken şunu varsayıyoruz: **Mare, mer** ve aradaki biçimler kesintisiz bir eşsüremli özdeşlikler zincirini oluşturur. Artgörümlü bakıldığında, bir değişimin olduğunu söyleyebileceğimiz her devirde, sesbilimsel yönden değişik ama sesbilgisel ya da işlevsel olarak özdeş eski ve yeni iki biçim vardır. Kuşkusuz, değişik çağrışımlar da olabilecektir. (Örneğin, biçimlerden biri biraz daha modası geçmiş görünebilecek) ama konuşmacılar birini ötekinin yerine kullanabileceklerdir. Hiç kuşkusuz kimi eski biçime bağlı kalacak, ötekiler yeniyi seçecek ama birinden ötekine geçiş asıl anlamda bir değişikliğe yola açmayacağından dil dizgesi açısından iki biçim arasında eşsüremli bir özdeşlik olacaktır. Artsüremli özdeşlik bu anlamda, bir dizi eşsüremli özdeşliğe dayanır.

Saussure'ün bir başka örneğe değinirken söylediği gibi, 'işte **calidum** ve **chaud** (sıcak) gibi birbirinden apayrı iki sözcüğün eşsüremli özdeşliği, birbirini izleyen eşsüremli özdeşlik çerçevesinde bu sözcüklerin birinden ötekine geçildiği anlamına gelir yalnızca' (182; 250; 11, 50). Bir noktada **calidum** ile **calidu** birbirinin yerini tutan eşsüremli özdeşliklerdi. Bunu sonradan **calidu** ile **caldu,** sonra **caldu** ile **cald** sonra **cald** ile **tʃalt,** sonra **tʃalt** ile **tʃaut,** sonra **tʃaut** ile **ʃaut,** sonra **ʃaut** ile **ʃot** ve sonunda **ʃot** ile **ʃo** (chaud'nun sesi) izledi. Bir sözcüğün dönüşümünden söz edip artsüremli bir özdeşliği bir konut olarak öne sürdüğümüzde, aslında söylenmiş bir dizi eşsüremli özdeşliği özetliyoruz. Şöyle sürdürüyor Soussure, '... bir konuşmada birçok kez yinelenen **Baylar!** sözünün nasıl olup da kendi kendisiyle özdeş kaldığını bilmenin... 'chaud'nun calidum'la nasıl özdeş olduğunu bilmek kadar önem taşıdığını işte bunun için söyledik. Gerçekten de, ikinci sorun birinci sorunun bir uzantısından ve karmaşık bir biçiminden başka bir şey değildir' (182; 250; 11, 50).

Böylece, bir yandan artsüremli dilbilimin dilin gerçekliğine herhangi bir biçimde daha yakın olduğunu, buna kar

şılık, eşsüremli çözümlemenin bir kurmaca olduğunu ileri süremeyiz. Tarihsel soy ilişkileri eşsüremli özdeşliklerden türetilir. Bununla kalmaz, değişik tür olgulardır bunlar. Eşsüremli açıdan, artsüremli özdeşlikler birer çarpıtmadır, çünkü önceden ve sonradan bağıntı kurdukları göstergelerin hiç bir ortak nitelikleri yoktur. Her bir göstergenin onu kendi eşsüremli dizgesi içinde tanımlayan özgül bağıntısal niteliklerinden başka hiç bir özelliği yoktur. Kaldı ki, göstergeleri ele aldığımızda önemli olan tek açıdan, göstergeler dizgesi açısından, önceki ve sonraki gösterge birbirinden apayrıdır.

İşte, ele aldıkları olgular ayrılmazmışçasına birbirine dolaşık da görünse, eşsüremli ve artsüremli görüş açılarını ayırmanın önemi buradan kaynaklanıyor. Vurgulanması gereken bir nokta bu, çünkü Saussure'ün eşsüremli ve artsüremli yaklaşımlar arasındaki köklü ayrımına karşı çıkan dilciler, birleştirici, tümsüremli bir açı oluşturmayı dileyerek kendi savlarını desteklermiş gibi sık sık eşsüremli ve artsüremli olguların birbirine dolanmasına değinirler. Saussure, eşsüremli ve artsüremli olgunun böylesine dolaşık olduğunun onlardan daha çok farkında; gerçekten de, dilbilimsel çözümleme yalnızca bu yolla tutarlı olabileceğinden, Saussure için en büyük güçlük bu iki öğeyi, karıştıklarında ayırmaktır. Dilsel biçimlerin ayrılması gereken eşsüremli ve artsüremli yanları vardır, çünkü bunlar değişik varoluş koşulları olan, değişik türden olgulardır.

Saussure, dil göstergelerinin nedensizliği yüzünden tümsüremli bir bireşimin olanaksız olduğunu öne sürer. Başka tür dizgelerde, eşsüremli ve artsüremli bakış açılarını birarada tutmak gerekir. 'Değer, bir yönüyle nesnelerden ve onların doğal ilişkilerinden kökünü aldığı sürece belli bir noktaya değin zaman içinde izlenebilir, elbette söz konusu değerin her an çağdaş bir dizgeye, bağlı olduğu bu arada unutulmaz' (80; 116; 74). Böylece, belli bir zamanda bir top-

rak parçasının değeri ekonomik dizgedeki birçok başka etkene dayalı olacaktır ama değer bir anlamda toprağın niteliğinden köklenir ve çeşitlemeler yalnızca bir nedensiz değerin ötekiyle yer değiştirmesini kapsamakla kalmaz. Ama, bir göstergenin değerinin doğal bir temeline ya da ayrılamaz sınırlarına sahip olmayan dil söz konusu olduğunda, tarihsel değişimin özellikleri değişiktir. Bir dilin öğeleri, der Saussure, biçimlerin anlamlarla en az derecede doğal bağ kurdukları alanlarda hiç bilinmeyen bir biçimde, kendi tarihsel evrimlerine bırakılırlar (Engler, 169). Hiç bir gösteren, bir gösterilene bir başkasından doğal olarak daha uygun olmadığı için, ses değişikliği değerler dizgesinden bağımsız olarak oluşur: '... artzamanlı olgu, varlık nedeni kendinde bulunan bir olaydır; ortaya çıkmasına yol açabileceği eşzamanlı özel sonuçlarla bu olgunun hiç bir ilgisi yoktur' (84; 121; 78).

Saussure'ün burada öne sürdüğü sav karmaşıktır; buna göre tarihsel değişiklik, dil dizgesi dışından kaynaklandığı için, artsüremli olgular eşsüremlilerden değişik türdedir. Değişim, la langue'dan değil de, dilin edimsel yanından, parole'den kaynaklanır; değişiklik geçirenler gerçekleştirilen dizgenin tek tek öğeleridir. Dizge, tarihsel değişimin sonuçlarından yararlanıp, onlara göre uyarlandığından sonunda tarihsel değişimler dizgeyi etkiler; ancak onları üreten dil dizgesi değildir.

Saussure burada dilbilimde erekbilim kavramına karşı çıkıyor: Dil değişimlerinin ulaşmak istediği bir amaç olduğu ve bu değişimlerin bu amaca ulaşmak için oluştukları düşüncesi... Değişimler dizgede yeni bir durum üretmek için oluşmaz. Burada olup biten şu: 'Yalnız kimi öğeler bütünle aralarındaki dayanışıklıktan soyutlanarak bozulur.'[2] Bütünden ayrılmış bu değişimler, dizgenin bağıntı ağı değişeceğinden, dizge için genel sonuçlar doğurur. Bununla birlikte, ne bütünde bir oynama olmuş, ne de bir dizgeden başka

bir dizge doğmuştur. İlk dizgenin bir öğesi değişmiş ve bu olay yeni bir dizge yaratmaya yetmiştir' (85; 121; 78). Değişimler, dizgenin uyarlandığı bağımsız bir evrim sürecinin birer parçasıdır.

Artsüremli bir olguda bir biçiminin ötekinin yerine kaydırımı vardır. Kaydırım kendi başına bir anlam taşımaz; dil dizgesi açısından işlevsizdir. Eşsüremli bir olgu aynı anda varolan iki biçim arasındaki ilişki ya da karşıtlıktır: Dil içinde anlam taşıdığı için önemlidir bu ilişki. Ne zaman dizge üstünde bir dil değişiminin dolaylı etkileri görülse, her iki tür olgunun birbirine girdiği ve kolayca karıştığı bir durum ortaya çıkar. Ama bu durumlar çok değişiktir ve birbirinden ayrılmalıdır. Değişikliği ve önemini kavramak için, kuraldışı çoğul biçimleri olan kimi İngilizce adı ele alalım: **Feet** (ayaklar), **geese** (kazlar), **teeth** (dişler). Bu biçimlerin gelişimindeki eşsüremli ve artsüremli yanlar nelerdir?

Anglo-Saxon dilinin ilk evresinde, Eski İngilizce'de bu adlar büyük bir olasılıkla aşağıdaki gibiydi:

	Birinci Evre		
	Tekil	Çoğul	
foot:	fōt	fōti	(yaklaşık **foat, foati**
goose:	gōs	gōsi	gibi sesletilir)
tooth:	tōʃ	tōʃi	(ʃ-th)

Sonradan çoğul biçimler, '-i tını değişimi' olarak bilinen ses değişiminden etkilendiler: -i vurgulu bir heceyi izlediğinde vurgulu hecenin ünlüsü etkilendi, arka ünlüler ön ünlü oldu, böylece ō - ē oldu. Bu bize şu sonucu verdi:

	İkinci Evre	
	Tekil	çoğul
foot:	fōt	fēti
goose:	gōs	gēsi
tooth:	tōʃ	tōʃi

İkinci bir ses değişimiyle -i sonsesi düştü:

	Üçüncü Evre	
	Tekil	Çoğul
foot:	fōt	fēt
goose:	gōs	gēs
tooth:	tō ʃ	tē ʃ

Bu biçimler, o'nun u'ya, e'nin i'ye dönüştüğü İngilizce Büyük Ünlü Değişimiyle çağcıl biçimlerini aldılar (83-4; 120; 77).

Birinci evrede çoğul, i sonsesinin varlığıyla belirtiliydi. Bu eşsüremli bir olgu: i'nin varlığıyla yokluğunun karşıtlığı, tekil ile çoğul arasındaki karşıtlığı belirtiyordu. Daha sonra, çoğullarla, üstelik de dilin dilbilgisiyle uzak yakın hiç bir ilgisi olmayan bir ses değişimi i sonsesini içeren bu biçimlerde bir değişime yol açtı. Bu değişim, vurgulu heceden sonra gelen -i olan her yerde oluştuğundan —örneğin eylemlerde bile— çoğullarla (çoğulla tekil arasındaki eşsüremli karşıtlıkla) hiç bir ilgisi yoktu. Ama bu değişiminden belli sayıda çoğul biçim de etkilenerek ikinci evrede yeni bir eşsüremli olgu üretti. Kimi çoğul biçimler, yalnızca çoğullara özgü olmayan bir olay sonucunda çifte karşıtlıkla belirtilenir oldular: Önceki gibi, -i sonsesinin varlığı ile yokluğu ve çoğulun e'si ile tekilin o'su arasındaki karşıtlıklar... Sonradan yine kendi başına çoğulları ilgilendirmeyen -i sonsesinin düşmesiyle yeni bir eşsüremli konum oluşageldi. Çoğul biçimler tarihsel bir olayla değiştiler ama tekil ile çoğul arasında hâlâ bir değişiklik olduğundan (e'ye karşıt o), dildizgesi bu değişikliği anlam yüklü bir karşıtlık olarak kullanabildi.

'Bu gözlem' diyor Saussure,

> Bir dil durumunun her zaman rastlantısal nitelikli olduğunu daha iyi anlamamızı sağlar... Değişim sonucu ortaya çıkan durumun, yüklendiği anlamları belirtmek gibi bir amaca yönelik olmadığını görürüz. Rastlantı ürünü bir du-

> rumdan, bir başka deyişle, **fōt**: **fēt**'ten tekil ve çoğul karşıtlığını belirtmek için yararlanılmıştır; yoksa **fōt**: **fēt** bu karşıtlığı göstermeye **fot**: **foti**'den daha elverişli değildir. Her dil durumunda insan usu belli bir özdekle kaynaşarak yaşam verir ona (85; 121-2; 78).

Dil dizgesi açısından eşsüremli olgular önemlidir. Artsüremli olaylar sonradan yeni dizgenin bir parçası olan yeni biçimler çıkarırlar, ama Saussure'ün dediği gibi; 'artzamanlılık düzleminde, dizgelerle hiç bir ilişkisi bulunmayan olgularla karşılaşılır. Bu, olguların dizgeleri koşullandırması durumunu değiştirmez' (85; 122; 79).

Saussure tüm durumlarda eşsüremli ve artsüremli görüş açılarını ayırdetme zorunluluğunda direnir ama yalnızca ses değişmelerini ele alır. Kuşkusuz, ele aldığı örneklerin dizge içinde biçimbilimsel ve dilbilgisel sonuçları vardır ve bu tür yeniden uyarlamaların, eninde sonunda, anlambilimsel sonuçları da olacaktır. Ama Saussure kendi başına anlam değişmeleri sorunuyla, gösterilenlerin artsüremli değişimleri gibi konularla uğraşmaz. Arada, ses düzleminden ayrılmaya görelim, eşsüremli ile artsüremli arasındaki salt nitelikli bir ayrımı gözetmenin daha güçleştiğini doğrular (141; 194; 11, 10). Ama bu kuram, bu ayrımı yapmak zorunda bırakır bizi; ayrımın anlambilime uzatılması için modası geçmiş ama inandırıcı bir açıklama yapılabilir.

Bu açıklamada biçimsel yönden ses değişikliklerininkine çok benzer. Diyelim ki, Orta Yüksek Almanca'da yaklaşık 1200 ile 1300 yılları arasında **'kunst'**un anlam değişmesini inceliyoruz. Burada hangi olgu eşsüremli hangisi artsüremli olacaktır? Anlam değişmesini tanımlamak için iki anlam gerekir. Bu anlamlar yalnızca eşsüremli olgular göz önüne alınarak saptanabilir: 'Kunst' anlam alanını tanımlayan dilin belli bir durumda, gösterilenler arasındaki bağıntılar... 'Kunst' daha eski bir evrede, daha aşağı, daha teknik becerilere ('list') karşıt olarak daha yüksek, saraylı bilgi ya da

yetenek anlamındaydı; 'wisheit'ın kapsayıcı bilgeliğine karşıt olarak da parça bölük bir başarı... Daha sonraki bir evrede, onu tanımlayan iki ana karşıtlık değişikti: Dünyalık karşısında tinsel (wisheit'); uygulayımsal ('wizzen') karşısında uygulayımsal olmayan. Burada görülen, bir anlam alanının iki değişik düzenlemesidir. Artsüremli bir önerme bu eşsüremli bilgiye dayanacaktır, ama 'kunst'a neler olduğunu açıklayacaksa, anlambilimsel dizgeye dolaylı etkileri olan dil-dışı etkenler ya da nedenlere (toplumsal değişmeler, ruhbilimsel süreçler, vb.) değinmek zorunda kalacaktır. Dilin çözümlenmesi için ayırıcı olgular eşsüremli karşıtlıklardır. Artsüremli görüş açısı yalnızca eşsüremli çözümleme sonuçlarından belirlenebilen tek tek soy ilişkilerini ele alır; bir durumdan ötekine geçişi açıklamak için Stephan Ullmann'ın 'anlam değişmelerini yöneten sonsuz türde ve karmaşada nedenler' dediği şeyden yola çıkar. Ama önceki anlamları ve değişmenin kendine özgü nedenlerini bilmek eşsüremli bir durumun anlambilimsel bağıntılarının açıklanması için ayırıcı olmaz. (Önceki anlamların dizgede sürüp gitmesi dışında böylesi bir durumda artsüremli değil eşsüremli bir inceleme söz konusudur.)

Saussure'ün ele aldığı durumlarda olduğu gibi burada da artsüremli olgular, bu öğeleri dil birimleri olarak tanımlayabilecek tek olanak olan dizge yerine tek tek öğelere dayandığından, eş süremlilerden daha değişik türdendir. Tarih, tek tek öğelerin tarihsel evrimi, dizgenin kullandığı biçimler ortaya atar, bu dizgesel kullanımının incelenmesi ana görevdir. Tarihsel ya da nedensel açıklama gerekmez: Dile değil onun öğelerine, üstelik yalnızca öğeler olarak yaslanır. Dilbilimdeki açıklama yapısaldır; biçimler ve birleşim kuralları belli bir eşsüremli durumda, bu eşsüremli dizgenin öğelerini yaratıp tanımlayan temeldeki bağıntılar dizgesini sergileyerek açıklanır.

Göstergenin şimdi irdelediğimiz nedensizliğinin iki ana sonucu da aslında tek bir olguya dikkati çeker ve Saussure'ün dil kuramının odağı kabul edilebilir. Dil bir töz değil biçimdir. Bir dil, karşılıklı bağıntılı değer dizgesidir; dili çözümlemek bir dil durumunu oluşturan değerler dizgesini sergilemektir. Söz edimlerinin ya da **parole**'ün salt bir kendilik olarak ses ya da gösterme işlevi yüklenmiş öğelerine karşılık, **la langue** bir karşıtlıklar ya da değişiklikler dizgesidir. Çözümleyicinin görevi ise bu işlevsel değişikliklerin ne olduğunu bulgulamaktır.

Sürekli izlediğimiz gibi Saussure'ün direndiği temel sorun dilsel özdeşlik sorunudur. Dilbilimde hiç bir şey belli değildir. Elimizde, işe başlayacak kesin, kendini tanımlayan hiç bir öğe yoktur. Aynı birimin iki örneğini özdeşleyebilmek için, işlevsel olmayan (bu yüzden, Saussure'e göre dilsel olmayan) değişikliklerle işlevsel olanları ayırdederek biçimsel ve bağıntısal bir kendilik kurmalıyız. Bir kez, bir yanda gösterenler öte yanda gösterilenleri sınırlayan bağıntılarla karşıtlıkları özdeşledik mi, belli bir zamanda dil dizgesini oluşturan değişiklikler ağına dayanan ve bu ağdan doğan kendilikler olduğunu unutmamakla birlikte salt kendilikler ya da dil göstergeleri diyebileceğimiz şeyi ediniriz.

Ama şimdiye değin, göstergeler ya da dil birimlerinden söz ederken, sanki, dil, sesbilgisel ve anlambilgisel karşıtlıklara göre düzenlenmiş bir sözcük dağarından başka bir şeyden oluşmazmışçasına, yalnızca sözcüklerden söz ettiğimiz sanılabilir. Oysa kuşkusuz dil birçok dilbilgisi bağıntısıyla ayrımından oluşur; ama Saussure, baştan sona alıntılanmaya değer bir bölümde bir dil birimiyle dilbilgisi olgusu arasında temel bir değişiklik olmadığında direnir. Ortak nitelikleri, göstergelerin tümüyle ayırdedici nesneler olması ve bir dil göstergesini oluşturan şeylerin (ne tür olursa ol-

sun) göstergeler arasındaki değişikliklerden başka bir şey olmaması yüzündendir.

'Aynı ilkenin oldukça şaşırtıcı bir sonucu daha var: Genellikle 'dilbilgisi olgusu' diye adlandırılan olguya son çözümlemede birim tanımı uygun düşer'. Bir dil birimi, her zaman, terimler arasındaki karşıtlıkla dile getirilir. Almanca **Nacht** (gece), **Nächte** (geceler) karşıtlağında olduğu gibi, dilbilgisel anlamı taşıyan şey, değişikliktir.

Dilbilgisi olgusundan (tını değişimli ve -e'li çoğulla karşıtlaşan tını değişimsiz -e'siz tekil) rastlaşan öğelerin her biri dizge içindeki bütün karşıtlıklar düzeninin işleyişinden doğar. **Nacht** da, **Nächte** de tek başına hiç bir değer taşımaz. Demek ki karşıtlık dışında bir şey yok. Bir başka deyişle , **Nacht: Nächte** bağıntısını **a/b** cebirsel anlatımıyle belirtebiliriz; burada **a** ve **b** yalın terimler değildir; bunların her biri bir bağıntılar bütününün ürünüdür. Dil, yalnız karmaşık terimleri olan bir cebir sanki. Dilin kapsadığı kimi karşıtlıklar öbürlerinden daha anlamlıdır. Ama birim ve dilbilgisi olgusu, hep aynı genel olgunun çeşitli yönlerini belirten değişik adlardır. Bu olgu da dilsel karşıtlıkların işleyişidir. O denli doğru ki bu, birim sorununu incelemek amacıyla dilbilgisi olgularından yola çıkabilir, **Nacht: Nächte** gibi bir karşıtlığı ele alarak, burada hangi birimlerin söz konusu olduğunu araştırabiliriz: Acaba yalnızca bu iki sözcük mü, yoksa bütün benzer sözcükler dizisi mi işe karışır? Ya da a ve ä mı? Yoksa tüm tekillerle tüm çoğullar mı? vb.

Eğer dil göstergesini ayrılıklar değil de başka bir şey oluştursaydı, birim ve dilbilgisi olgusu birbiriyle karışıp kaynaşmazdı. Ama dil işte böyle; onu hangi yanından ele alırsak alalım, hiç bir yalın olguya rastlamayız. Her yerde ve her zaman, karşılıklı olarak birbirini koşullandıran öğelerin kurduğu aynı karmaşık denge... Bir başka deyişle, **dil bir töz değil, bir biçimdir.** Bu gerçeğe ne denli kulak versek azdır. Çünkü kullandığımız terimlerdeki yanlışlıklar da, dil olaylarını belirtirken içine düştüğümüz yanılgılar da bilinçsiz olarak benimsediğimiz varsayımdan.

dil olgusunda bir töz bulunduğu varsayımından ileri geliyor (121-2; 138-9; 114)

Örneğin İngilizce **took** (aldı) sözcüğünün durumunu ele alalım. Burada geçmiş zamanın göstergesi nedir? Belli ki, sözcüğün salt kendisindeki bir şey değil ama bağıntısal bir öğe... **Foot** ile **feet** arasındaki karşıtlığın sayı ayrımını taşıdığı gibi, **take** ile **took** arasındaki karşıtlık şimdiki zamanla geçmiş arasındaki ayrımı taşır. **Feet** olmadan foot belki de aynı **sheep**'de olduğu gibi belirsiz kalırdı. ('I saw the sheep in the field' (Tarlada koyunu/koyunları gördüm) ile karşılaştırın.) Dilbilgisel olgular, göstergenin katışıksız bağıntısal niteliğini ortaya koyar; Saussure'ün 'tüm eşzamanlı olguların temelde özdeş niteliği' konusundaki köklü anlayışını güçlendirir (134; 187; 127).

Öyleyse dilci, bir dili incelerken ilişkilerle, özdeşlik ile değişikliklerle ilgilidir. Saussure'ün dediğine göre dilci, iki ana tip ilişki bulgular. Bir yanda, şimdiye değin sözettiklerimiz: Ayrı ve seçenek oluşturan terimler üreten karşıtlıklar (**p**'nin karşıtı olarak **b**; **feet**'in karşıtı olarak **foot**), öte yanda, diziler oluşturmak üzere birleşen birimler arasındaki bağıntılar vardır. Bir dil dizgesindeki bir terimin değeri yalnızca onunla onun yerine seçilebilecek öteki terimler arasındaki karşıtlığa değil, aynı zamanda dizide ondan önce gelen ve onu izleyen terimlerle olan bağıntısına da dayanır. Saussure'ün **çağrışımsal** bağıntılar dediği ilkine genellikle **dizisel** (paradigmatic) bağıntılar, ikinciye de **dizimsel** (syntagmatic) **bağıntılar** denir. Dizimsel bağıntılar birleşim olasılıklarını tanımlar: Bir dizide birleşebilecek öğeler arasındaki bağıntılar. Dizisel bağıntılar birbirinin yerine geçebilen öğeler arasındaki karşıtlıklardır.

Bu bağıntılar dil çözümlemesinde türlü düzeylerde geçerlidir. İngilizce /p/ sesbirimi hem /-et/ gibi bir bağlamda (**bet, let, met, net, set**'i karşılaştırın) onun yerine geçebilecek öteki sesbirimlerle olan karşıtlığıyla hem de öteki sesbirim-

lerle olan birleşimsel bağıntılarıyla tanımlanır (herhangi bir ünlüden önce ya da sonra gelebilir; bir hece içinde /l/ ile /r/ akıcıları onu izleyebilecek, /s/ de ondan önce gelebilecek tek ünsüzdür).

Biçimsel ya da sözcük yapısı düzeyinde hem dizimsel hem de dizisel ilişkilerle karşılaşırız. Bir ad, bir bakıma, örnek ve soneklerle oluşturabileceği birleşimlerle tanımlanabilir. Böylece, **friendless** (arkadaşsız), **friendly** (arkadaşça) **friendliness** (arkadaş canlılık) **unfriendly** (düşmanca), **befriend** (arkadaşlık yapmak yardım etmek) **unbefriended** (arkadaşlık gösterilmemiş), **friendship** (arkadaşlık); ama, ***disfriend, *friendier, *friendation, *subfriend, *overfriend, *defriendize**, vb. değil.* Birleşim olasılıkları dizimsel ilişkileri tasarımlar, dizisel ilişkilerse belli bir biçimbirimle belli bir çevrede onun yerine geçebilecek öteki biçimbirimlerin karşıtlığındadır. Böylece, hepsi **friend'e** eklenebileceğinden ve birinin ötekiyle değiştirilmesi anlamda değişikliğe yol açacağından, **-ly** (sıfat türeten sonek), **-less** (-sız) ve **-ship** (-lık) arasında dizisel bir karşıtlık vardır. Bunun gibi, **friend**'in **lecture** (ders), **member** (üye), **dictator** (zorba), **partner** (eş), **professor** (profesör), vb. **-ship** kavram soneki alabilecek adlar arasında da **-ship** çevresinde birbirleriyle karşıtlıklarından dolayı dizisel bağıntıları vardır.

Asıl sözdizimi düzeyine çıkarsak, aynı tür ilişki sürer. **He frightened** (Korkuttu) kurucusunu tanımlayan dizimsel bağıntılar, ondan önce yalnızca belli türden kurucuların gelmesine izin verirler. **George'u, köşede duran adamı, otuzbir tarla faresini,** vb. yoksa, **taşı, doğrusözlülüğü, moru, içindeyi,** vb. değil. Dizimsel bağıntılar konusunda bilgimiz **Korkuttu** için ondan sonra gelen bir dizisel birimler öbeğini tanımlamamı

* Bir sözcüğün önündeki yıldız, bu türetmenin gerçekçi olmadığı anlamını taşır. — Ç.N.

zı sağlar. Bu birimler, birbirleriyle dizisel karşıtlıklar içindedirler ve ötekileri bir yana atarak birini seçmek, anlam üretmek demektir.

Saussure, tüm dil dizgesinin, bir dizimsel ve dizisel bağıntılar kuramı açısına indirgenip bu açıdan incelenebileceğini ve bu anlamda tüm dizisel olguların temelde özdeş olduklarını ileri sürer. Bu belki de yapısalcı görüş denebilecek şeyin en açık savıdır. Dil yalnızca dizge içinde tümüyle birbirleriyle olan bağıntılarıyla tanımlanan öğeler dizgesi değildir. Bunun yanısıra dil dizgesi değişik düzeyleri olan bir yapıdan oluşur. Her düzeyde birbirleriyle karşıt olan ve daha yüksek düzeyde birimler oluşturmak üzere başka öğelerle birleşen birtakım öğeler belirleyebiliriz. Her düzeyde yapı ilkesi temelde aynıdır.

Bu görüşü, dil bir özdek değil de biçim olduğundan, öğelerinin yalnızca karşıtsal ve birleşimsel nitelikleri olduğunu; her düzeyde dilin birim ya da öğelerini bir üst düzeyin birimlerini ayrımlaştırma yetenekleriyle özdeşleştirdiğimizi söyleyerek açıklayıp özetleyebiliriz. Sesbilimsel ayırdedici özellikleri sesbirimlerini ayrımlaştıran bağıntısal özellikler olarak belirleriz. Titreşimli titreşimsize karşı neyse, /b/ /p/; /d/ de /t/'ye karşı aynıdır. Böylece, titreşimli karşısında titreşimsiz, en küçük ayırdedici özelliktir. Bu sesbirimler de kendi açılarından özdeştirler çünkü aralarındaki karşıtlıkların biçimbirimleri ayrımlaştırma yeteneği vardır: /b/ ile /p/, **bet** (bahse girmek) ile **pet** (ev hayvanı)i ayırdetmek üzere karşıt olduğundan bunların dil birimleri olması gerektiğini biliriz. **Bet** ile **pet**'i biçimbirimler olarak kabul etmeliyiz çünkü onları ayrımlaştıran karşıtlıklarıdır. Örneğin, **betting**'i **petting**'den ya da **bets**'i **pets**'den ayrımlaştıran karşıtlıklar. Sonuç olarak, gündelik dilde sözcükler dediğimiz bu birimler deyim ile tümcelerin üst düzeyde birimlerinde değişik roller üstlenmeleriyle tanımlanırlar.

Dilin çeşitli düzeylerinin karşılıklı bağımlılığını böylece

doğrularken, dilbilimde hiç bir şeyin önceden belirlenmiş olmadığını bir kez daha gösteririz. Bununla da kalmaz, ilkin bir düzeyin öğe ya da birimlerini özdeşleyip sonradan bunların bir sonraki düzeyin birimlerini oluşturmak üzere birleşme yollarını bulamayacağımızı, çünkü işe başlamaya çalıştığımız öğelerin hem dizimsel hem de dizisel bağıntılarla tanımlandığını öne sürüyoruz. **Re-** (yine) önekini İngilizce'nin bir biçimbirimi olarak belirlemenin tek yolu, yalnızca öteki öğelerle karşıtlığını değil, bir yandan da, bir üst düzey birimi oluşturmak için öteki öğelerle birleştiğinde bu üst düzey birleşimini ayırdedip tanımlayan karşıtlıklar oluşturmadığını sorgulamaktır. **Re-**'nin dizisel olarak un-, **out-** ve **over-** ile karşıt olduğunu çünkü **redo** (yeniden yapmak), **undo** (çözmek, bozmak), **outdo** (daha başarılı olmak, ileri gitmek), **overdo** (aşırıya kaçmak) ile karşıt olduğunu biliriz; do (yapmak) nun da ayrılabilecek biçimbirim öğesi olduğunu çünkü **redo**'nun **rebuild** (yeniden kurmak), **reuse** (yine kullanmak), **reconnect** (yeniden bağlamak), vb. ile karşıt düştüğünü biliriz. Sözcüklerin alt düzey kurucularını, biçimbirimleri tanımlamamızı sağlayan şey yalnızca sözcükler arasındaki karşıtlıklardır diyebiliriz belki de. Dizimsel ve dizisel bağıntıları eşsüremli olarak çözümlemeliyiz. Bu temel yapısal ilke. bir başka deyişle, birimlerin öteki birimlerle karşıtlarıyla ve üst düzey birimleri oluşturmak için birleşme yetenekleriyle tanımlanması, dilin her düzeyinde işler.

Toplumsal Bir Olgu Olarak Dil

Saussure'ün dil kuramının bu teknik yönlerini açıklarken çok ağırlık verdiği bir ilkeyi yeterince vurgulamadık: Bir dili çözümlerken toplumsal olgularla, özdeksel nesnelerin toplumsal kullanımıyla uğraşıyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi bir dil, bir bağıntılar dizgesi olarak, temel nitelliğini değiştir

meden türlü özdeklerde gerçekleştirilebilir. Önemli olan, aslında ayırıcı olan, bir toplumca anlam yakıştırılmış olan ayrımlar ve bağıntılardır. Çözümlemeci dilsel topluluğun üyeleri için anlamlı olan değişikliklerin ne olduğunu sürekli sorar. Gösterge olarak işlev gören bu şeylere kesin bir biçim yüklemek çoğunlukla güç olabilir; ama bir değişiklik, bir ekinin üyeleri için anlam taşıyorsa, ne denli soyut olursa olsun çözümlenmesi gereken bir gösterge var demektir. İngilizce konuşanlar için **John loves Mary** (John Mary'i seviyor), **Mary loves John** (Mary John'u seviyor)'dan anlamca değişiktir. Bu yüzden, sözcüklerin sırası bir göstergeyi, bir toplumsal olguyu oluşturur; oysa, iki konuşmacının **John loves Mary** tümcesini sesletmelerindeki fiziksel değişiklikler hiç bir anlam taşımayabilir; dolayısıyla bunlar toplumsal olgu değil katıksız özdeksel olgulardır.

Öyleyse dilcinin büyük bir ses yığınını değil de bir toplumsal uzlaşımlar dizgesini incelediğini görebiliriz. Dilci, dizgeyi oluşturup, toplumun üyeleri arasında dilsel iletişimi olanaklı kılan birimlerle birleşim kurallarını saptamaya çalışır. Saussure'ün dil kuramının erdemlerinden biri de, gösterge sorununu vurgulayarak toplumsal uzlaşımlarla toplumsal olguları dil araştırmasının odak noktasına yerleştirmesidir. Bir dil dizgesinin göstergeleri nelerdir? Bunların gösterge olarak özdeşlikleri neye dayanır? Bu yalın soruları sorarak, hiç bir şeyin doğrudan bir dil birimi olarak benimsenemeyeceğini göstererek, Saussure doğru bir yöntembilimsel görüş açısını benimsemenin ve dili özünden tanımlanmış bir öğeler yığını olarak değil de toplumsal olarak saptanmış bir değerler dizgesi olarak görmenin önemini sürekli vurgulamıştır. Bu düşünceyi bir sonuca bağlamak için Saussure'ün kendisinin yazdığı ilgili iki bölümü alıntılayabiliriz.

> Dilin salt nitelikli yasasının, hiç bir şeyin tek bir terimde kalamayacağı gerçeği olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu, aşağıdaki gerçeklerin dolaysız sonucudur: Dilsel gösterge-

lerin gösterdikleri şeyle ilgileri yoktur. Dolayısıyla b'nin yardımı olmadan a, hiç bir şeyi gösteremez. Tam tersi de geçerlidir ya da başka bir deyişle, ikisi de aralarındaki değişiklik yüzünden değerlidir ya da bu aynı sonsuz olumsuz değişiklikler ağı dışında, bunların kurucu öğelerinden hiç birinin değeri yoktur.

Dil bir özdeksel değil de fizyolojik, ruhsal, anlıksal güçlerin ayrı ayrı ya da birleşmiş eyleminden oluştuğu için ve tüm ayrımlarımız, tüm terimlerimiz, onu dile getiriş biçimlerimiz, özdeğin var olduğu konusundaki bilinçdışı sav ile yoğrulmuş ve biçimlenmiş olduğundan, dil kuramının temel görevinin her şeyden önce bizim temel ayrımlarımızın kargaşasını çözmek olduğunu gözardı edemeyiz. Bu kolaycı işlem bugüne değin dil öğrencilerini hoşnut etmiş görünse de, hiç kimseye, tanım işini bir yana bırakarak bir kuram oluşturma hakkını bağışlayamaz.[3]

Hoşnutsuzluğu artırıp temel sorunlar üstünde düşünceyi uyarmak, dilsel görüngülerin bağıntısal niteliği üstünde direnmek, bunlar, Saussure kuramının yöneyleridir. Şimdi yapıtının geniş anlamını, dil konusunda Saussure'den önceki ve sonraki düşünceler ve öteki bilim dallarında yapılan çalışmalarla ilintisini ele alabiliriz.

3 Saussure Kuramlarının Yeri

Saussure'ün düşüncesinin önemini doğrulamaya üç değişik bağlamda girişebiliriz; bu girişim belli kavramların ya da içgörülerin önemini belirtmede birtakım yinelemelere yol açmakla birlikte, Saussure'ün dilbilimde kendinden öncekilerle ilintisiyle, Saussure'ün dil kuramlarıyla, dilbilim dışı ana düşünce akımları arasındaki ilintiyi ve son olarak Saussure'ün çağcıl dilbilime etkisiyle düşüncelerinin onu izleyenler arasındaki yazgısını sırasıyla ele almak, yapılabileceklerin en iyisi gibi görünüyor.

Saussure'ün önemi yalnızca dilbilim açısından dilbilime katkısında kalmayıp, gerçekte az bilinen bir uzmanlık alanı olarak kalabilecek bu bilim dalını, 'insan bilimleri'nin öteki dalarına bir örnek ve bir önemli anlaksal varlık haline getirmesi olduğundan böylesi kapsamlı bir görüş açısı gereklidir. Bir başka deyişle, bu bölümün örtük çabası, Saussure'ün kendi çağında dilbilimin durumuna tepkisine ve dilbilim üstüne yeniden kurmayı önerdiği kuramsal temele bakarken, insan davranışı ve toplumsal konuların incelenmesinde temel içgörüleri bulgulamak olacaktır.

Saussure'den Önce Dilbilim

Genel Dilbilim Dersleri, Saussure'ün dilbilim tarihi üstüne söylediklerinin kısaltılmış bir aktarımıyla başlar. 1800'den

önceki dil incelemelerini bir yana bırakarak, dil incelemesini iki aşamaya ayırır: Franz Bopp'un 1816'daki (Sanskrit'in çekim dizgesini öteki dillerinkiyle karşılaştıran) yapıtı ile başlayan karşılaştırmalı filoloji ya da karşılaştırmalı dilbilim devri ile, karşılaştarmalı filoloji iyiden iyiye tarihselleşip, kimi dilciler dilin ve dilbilimsel yöntemin niteliği konusunda ayırıcı sorular sormaya başladığında, yaklaşık 1870'de başlayan ikinci bir devir.

Belki de Saussure anlaksal tarihin genel sorunlarından çok dil çözümlemesi yöntemleri ve dilsel olguların tanımıyla ilgili olduğundan 1800'den önceki dilbilim için söyleyecekleri çok az. Ama Saussure'ün kendi kuramının yaygın önemini düşünüyorsak, Saussure'ün kendi yüzyılının dilbilimine başkaldırısının, 19. yüzyıldan önceki dilbilim incelemelerinin sezdirimleri ya da altta yatan temel ilkelerinden kimisinin diyalektik çözümünü ne denli içerdiğini göz önüne almaktan kaçınamayız. Bizim açıklamamız kaçınılmaz biçimde kabataslak, seçici ve soyut olacak; ancak Saussure'ün dil konusunda önceki düşüncelerden yeniden bulguladıklarını ya da koruduklarını görecek, anlayacaksak, bu, zorunludur. Kendini dil incelemesine adayan herkes, bunca çabaya değer bir görevi üstlendiğini varsayar; dil çalışmasının amacı konusunda bir görüş açısı oluşturmamış olsa bile, kendisinin ve çağdaşlarının yapıtlarının kaynaklandığı varsayımlar, üstünde çalıştıkları bilim dalını zorunlu olarak biçimlendirecektir. Örneğin, dilbilimin bir ulusun ya da ırkın özelliklerini sezdireceğini varsayan bir çağ, dilbilimin insan düşüncesi ve anlığının öz niteliğine ışık tutacağını varsayan bir çağdan çok daha değişik bir bilim dalı üretecektir.

Sonuncu varsayım 17. ve 18. yüzyıldaki dil incelemesini biçimlendirip esinlendirir. Bu çağda kişi, dili inceleyerek düşünceyi anlamaya çalışıyordu. Ama dil incelemesi düşünce konusunda sorulan soru türüne göre iki değişik biçim alır. Temelde 17. yüzyıla özgü, en iyi tasarımı Port Ro

yal Dilbilgisi (**Grammaire générale et raisonnée**) olan ilk yaklaşım, dili düşüncenin bir görüntüsü ya da imgesi olarak ele alır; dolayısıyla dil incelemesi yoluyla evrensel bir mantığı, usun yasalarını bulgulamayı amaçlar. Girişilen başlıca iş, sözcük türleriyle dilbilgisi ulamlarının akılcı bir açıklamasıdır. Böylece, örneğin eylemin temelde bir olumluluğun tasarımı olduğu söylenir. Dolayısıyla, gerçek evrensel eylem, **olmak** eylemidir. Oysa, dillerin eylemlerine, gerçek eylem işlevleri olan olumluluk ile yüklem işlevi yanısıra öteki eylem dışı işlevlerden, öz niteliği gösterme işlevi de katılmıştır. **Peter lives** (Peter yaşar), mantıksal dilbilgisinde gerçek eylemin **iş** (olmak/dır); Peter'ın öz niteliği **living** (canlı)nın da yüklem olduğu **Peter is living** (Peter canlıdır) biçiminde çözümlenir

Bu tür bir dilbilgisi tümüyle geniş zamanda (a-temporal) ya da eşsüremliydi. Saussure kendisi de oldukça küçümseyerek 'dilbilimin kurulmasından önce dili inceleyenler nasıl çalışıyorlardı?' diye sorarken, 17. yüzyıl dilbilgicilerinin görüş açısının 'suçlanamaz' olduğuna dikkati çekiyordu. Yaptıkları işin birçok yönden eksikleri olsa da ellerinde iyi tanımlanmış bir konuları vardı, ne yaptıklarını biliyorlardı; eşsüremli ve artsüremli incelemeyi birbiriyle karıştırmıyorlardı (82; 118; 76). Ancak, özellikle böylesi bir zaman boyutunun eksikliği 18. yüzyılda bunları izleyenleri endişelendirdi. Bunlar, düşünce anlaşılmak isteniyorsa mantıksal bir dilbilgisi oluşturmanın yeterli olmayacağını öne sürdüler. Düşüncelerin oluşumu ve gelişimi de tartışılmalıydı. Locke'u izleyenler için bu, özellikle kaçınılmazdı: İnsan anlığını anlamak için düşüncelerin duyumlardan nasıl geliştirildiğinin bilinmesi gerekir. 18. yüzyıl bilgini ve dilbilimcisi Condillac'ın **Essay on the Origin of Human Knowledge** (İnsan Bilgisinin Kaynağı Üstüne Deneme) adlı yapıtında ele aldığı tam da bu sorundu.

Condillac, düşüncenin duyumdan türetilebileceğini, türetim düzeneğinin, göstergelerin kullanılmasıyla gerçekle-

şen bir 'düşüncelerin ardarda bağlanması' işlemi olduğunu göstermek için işe koyuldu. Savının kesin niteliği önemsiz; asıl önemli olan bu savın onu yönelttiği yer. Condillac, düşüncenin doğal bir kaynağı olduğunu, düşünme ile soyut kavramlarının varlığının açıklanabilir bir şey olduğunu göstermeye çalışırken, dilin düşüncenin bir görünüşü olduğu savını (17. yüzyıl konumu) aşıp soyut düşüncelerin, göstergeleri yaratan sürecin bir sonucu olduğunu ileri sürdü. Bu yüzden, uzlaşımsal göstergelerden oluşmuş bir dilin ilkel ve düşünce gerektirmeyen deneyimden doğabileceği doğal bir süreç olduğunu göstermeliydi. Dilin kaynağı ile uğraşmalıydı.

Condillac ve onu izleyenlerle birlikte dilin kaynağı 18. yüzyıl düşüncesinin odaktaki sorunu oldu; ama bunun tarihsel olmaktan çok düşünsel bir sorun olarak ele alındığını belirtmek gerekir. Dilin niteliğini, dolayısıyla düşüncenin niteliğini aydınlatmak için dilin kaynağı üstünde çalışılıyordu. Bir şeyin niteliği kaynağıyla açıklanıyordu. Böylece, dil konusundaki 18. yüzyıl düşüncesi, düşünsel kökenbilim adını verebileceğimiz bir şeyde odaklanmaya başladı: Göstergeleri ve soyut düşünceleri, bunların kaynaklarını, devinimleri, eylemler ve duyumlarda düşleyerek açıklama girişimi. Örneğin Condillac, ilgeçlerin başlangıçta yön gösteren devinimlerin adları olduğunu ileri sürer. Bu tür varsayımların nedeni belki de Locke'un, Fransız Encyclopédie'sinin kökenbilim bölümünde Turgot'nun uzun uzadıya ele aldığı, sözcüklerin kaynağının incelenmesinin doğanın insanlara sezdirdiği kavramları göstereceği yolundaki önerisinde açıkça görülmüştür.

Dilde usun düzeneğini inceleme isteği, dilcileri ilkel kökleri araştırmaya yöneltti: Anlamlarıyla, kendilerinden doğup gelişmiş olan tüm göstergelerin çekirdeğindeki temel öğeler. Kök, ilkel, gelişmemiş düzeyde bir ad, bir temel tasarımdı; sonraki gelişmeler bu temel göstergelerin çarpıtmaları değilse, eğretilemeli uzantıları ya da eklenerek bü-

yümeleriydi. Horne Tooke'un **The Diversions of Purley**'deki türevleri, 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da son derece yaygın bir düşünce yordamının yalnızca en eğlendirici örnekleridir.

İşte **bar** (çizgi, çubuk, kol, engel, vb.) kökü üstüne Tooke'un söyledikleri:

> Tüm kullanımlarında **bar** bir tür **savunma**dır: Bir şeyi güçlendiren, koruyan, savunan şey; **barn (ambar), tahılı vb.** hava koşullarından, yağmadan koruyup sakınan kapalı yer. **Baron** (baron, kıralın bir altındaki feodal güç) **silahlı**, savunucu ya da **güçlü adam. Barge** (mavna) **güçlü bir kayık. Bargain** (pazarlık, ticari bir anlaşma) **doğrulanmış**, güçlü bir **anlaşma**... **Bark** (gemi) iri yarı bir **araç. Ağacın bark'ı** (kabuğu) savunmasıdır

Dediğim gibi bu aşırı bir örnek olmakla birlikte birkaç önemli noktayı göz önüne serer. İlkin sözcükler, ilgilendikleri temel yaşantı ulamlarını tasarımlayan göstergeler olarak ele alındığından ve bu ulamlara göre kümelendiğinden, dil incelemesi bir tasarım kavramı üstüne kurulmuştur. Tasarım ya da anlam birliği bu sözcükleri biraraya getirmek için kullanılır.

İkincisi, düşünceye ışık tutmak için çözümleyici kişi, göstergelere neden yüklemeye çalışır: **Baron** yalnızca sesbilimsel bir dizi ile anlamın nedensiz birleşimi değildir; kendi başına, tüm bağıntılı göstergelerin doğal temeli olan bir ilkel kökten türediği düşünüldüğünden nedenlidir. Genelde, kökenbilimsel tasarı, bizim dilimizdeki sözcüklerin nedensiz göstergeler olmayıp akılcı temelleri olduğunu, ilkel bir göstergeye benzediklerinden nedenli olduklarını varsayar.

Üçüncüsü, 18. yüzyılda çoğunlukla görüldüğü gibi, burada zamana bir tarihsel tasarı yararına değil de açıklayıcı bir kurmaca olarak sığınılır. Böylece kuşkusuz, düşünsel kökenbiliml alaşağı ederek düşünsel tasarıyı en canalıcı noktasından vuracak dilsel evrimin daha ayrıntılı bir tarihsel in-

celemesine giden yol açıldı. Kurmaca niteliğinde de olsa, tarihi işin içine katmakla, 18. yüzyıl dil öğrencileri kendilerini her tür eleştiriye karşı savunmasız bıraktılar.

Sonuncusu, dille anlık arasındaki ilişki atomcu biçimde kavranır. Bireysel olarak ya da tek tek kümelerde ele alındıklarında, göstergeler anlıksal işlemleri ve anlığın niteliğini sergilerler. Dil ile anlık arasındaki bağlantı burada 17. yüzyıl düşünsel dilbilgisinin mantıksal yapılarıyla değil, tek tek köklerle tasarımlanan doğal kavramlarla kurulur.

19. yüzyıl dilbilimi bu dört sorun ya da işleme karşı çıkacaktır. Hans Aarsleff'in dediği gibi:

> Dil incelemesindeki kesin yönelimin, 18. yüzyılın önsel (a priori) yönetiminin, 19. yüzyılın tarihsel, sonsal (a posteriori) yöntemi yararına bir yana atılmasıyla oluştuğu evrensel olarak kabul edilir. İlk yöntem anlıksal ulamlarla işe koyulup evrensel dilbilgisindeki gibi bunları dilde örneklemeye çalıştı. Sözcük kökenlerini dilin kaynağıyla ilgili kestirimlere bağladı. İkincisi ise, yalnızca olguları, kanıtları ve göstermeyi amaçladı, dil incelemesini anlık incelemesinden ayırdı.

Dille anlık arasındaki bağa karşı çıkarak 19. yüzyıl, sözcüğün gösterge ya da tasarım özelliğiyle ilgilenmez oldu. Sözcük, diller arasındaki bağıntıları kurmak için öteki biçimlerle karşılaştırılabilecek bir biçim ya da tarihsel evrimi izlenecek bir biçim oldu. Düşünsel kökenbilimin kurmaca tarihi yerine gereğince olgucu nitelikte bir tarih anlayışı benimsendi. Bu arada göstergelere neden yüklemek için tarihi kullanma girişimi de bir yana atıldı. 19. yüzyıl dilbilimi için inceleme konusu, kısaca, artık akılcı temelinin bulgulanması gereken bir tasarım olarak gösterge değil de, öteki biçimlerle olan tarihsel bağının ve benzerliklerinin gösterilmesi gereken bir biçimdi.

Dilbilimciler genellikle 19. yüzyıldaki gelişmeleri büyük bir ilerleme olarak görürlerse de, ilginin böylesine yön değiştirmesiyle birşeylerin yittiği kesin. Saussure, hemen on

dan önceki dilcilerle hesaplaşmaya girişince, değişik bir bilgi düzeyinde ve değişik bir biçimde de olsa 18. yüzyıl sorunlarına geri döndü. Herşeyden önce, gösterge sorununa dönüp bir kez daha dili bir tasarım düzeni olarak kavradı. Dilbilimsel biçimleri gösterge olarak ele almadıkça onları tanımlayamayacağımızı gördü, ama gösterge sorununu kendi yaptığı yöntembilimsel araştırma bağlamına yerleştirerek, kendinden önceki 18. yüzyıl dilcilerinin atomculuğundan kaçındı: Göstergeler yalnızca öteki göstergelerle olan bağıntılarından oluşurlar, bu yüzden tek tek göstergeleri tasarımlar olarak inceleme tasarısı bir yana bırakılmalıdır. Üstelik, Saussure, dil incelemesiyle anlık incelemesi arasındaki ilişkiyi en azından örtük olarak ama yine başka bir düzeyde ve değişik bir yöntembilimsel bağlamda yeni baştan kurdu. Dil incelenmesinin anlığa değgin açığa çıkardıkları, bir dizi ilkel kavram ya da doğal düşünce olmayıp, nesnelerin gösterme işlemini yöneten yapıyı kurma ve ayrımlaştırma işlemidir. Saussure'ün, anlamın, terimlerin kendi içkin özelliklerine değil de aralarındaki değişikliklere dayanarak belirtiliyle belirtisizi ayırdığını ya da ayrımsal olduğunu ileri süren bu savı yalnızca dili değil, anlığın ayırdederek anlamı yarattığı genel insanlık sürecini de ilgilendirir.

Çok kısa özetlersek, 18. yüzyıl dilbiliminin yerini şaşırmış bir somutluk örneği olduğu söylenebilir. Dille düşünce arasındaki bağ son derece somut ve dolaysız bir yordamla özerk olduğu varsayılan tek tek göstergeler aracılığıyla ortaya konmuştur. Soruna değişik bir açıdan dönmek, göstergebilimsel bir dizge olarak dilin genel düzeneklerinin, anlığın özelliklerini sergilediğini görmek için, dille anlık arasındaki bağ bir süre kopartılmalı, dil salt kendisi için incelenmeliydi. Geçici bir süre dile, anlıkla özel bir bağıntısı olmayan bir biçimler dizgesi gibi davranmalıydı. İşte, şimdi döneceğimiz 19. yüzyıl dilbiliminin rolü buydu.

19. yüzyılda 'karşılaştırmalı dilbilgisi' ya da karşılaştırmalı filolojinin gelişimini ele alırken Saussure, Avrupa

Sanskrit'i bulmasa bu tür bir bilimin, en azından böylesine ivedilikle oluşmayacağına dikkati çeker. Hindistan'daki İngiliz yönetimi, İngiliz yöneticilerin Hint dillerine duydukları ilgi, Avrupa dilbilimcilerinin dikkatini Sanskrit ile Yunanca ve Latince gibi Ilk Avrupa dilleri arasındaki şaşırtıcı yakınlığa çekti. Eylem kökleri ve dilbilgisel biçimler arasındaki bu ilişkiler 18. yüzyıl sonu dilcilerine rastlantısal olamayacak kadar çok sayıda göründü ve onları bu üç dil için ortak bir kaynak olduğunu varsaymaya yöneltti.

Sanskrit, dillerin karşılaştırılmasını destekledi çünkü, Saussure'ün de gösterdiği gibi yalnızca öteki Hint-Avrupa dillerine yakın olmakla kalmıyor bu dillerin birbiri arasındaki bağıntılarını açıklamaya da yardım ediyordu. Aşağıdaki ad çekimlerini ele alalım:

Latince:	genus	generis	genere	genera	generum
Yunanca:	génos	géneos	génei	génea	geneōn
Sanskrit:	ganas	ganasas	ganasi	ganassu	ganasam

Yalnızca Latince ile Yunanca birbiriyle karşılaştırıldığında doğrudan pek bir yakınlıkları olduğu söylenemez; ama Sanskrit, aralarındaki ilişkinin niteliğini belirlemeye yardımcı olur: Sanskrit'de iki ünlü arasında **s** varken Latince'de r, Yunanca'da ise hiç bir ünsüz yoktur. Kuşkusuz, ünlüler arasında da dikkate değer değişiklikler vardır ama bu dilbilgisel biçimlerin karşılaştırılması —adların bükün bitimleri— su götürmez güçlü yakınlıklar sezdirir.

Bu yeni ve açıklayıcı verilerle yüzyüze gelince dilbilimin görevi karşılaştırma olmuştur ama 18. yüzyıl dilcilerine güçlük çıkaran, onları şaşırtan ayrışkan biçimlerin karşılaştırması değil. Amaç, **bar** gibi bir kökün tüm gerçekleşmelerinde taşıdığı ilkel bir anlamı ya da tasarımı değil, yakınlık örgülerini bulmaktı. Böylece, bükün dizgeleri tam da düşünsel kökenbilimcilerin köklere varmak için çıkarıp attığı ya da kendileri de başka köklerden türetilmiş ayrılabilir öğeler gibi ele aldıkları türden olanlar vurgulanmaya başlandı. Friedrich

rich von Schlegel 1808'deki **On the Language and Wisdom of the Indians** (Hintlilerin Dili ve Bilgeliği Üstüne) adlı yapıtında ortak köklerin varlığını tartışmasız kabul eder ama şöyle bir karşı savla çıkar: 'Bununla birlikte, burada her şeyi açıklığa kavuşturacak olan can alıcı nokta, karşılaştırmalı anatominin doğal tarihi aydınlattığı gibi dillerin ya da karşılaştırmalı dilbilgisinin iç yapısının da dilin soyağacına değgin yepyeni bilgiler vermesidir.'

Yukarıda da değindiğim gibi, dili bir dizge olarak daha iyi anlayabilmek için dil incelemesiyle anlık incelemesi arasındaki bağlantıyı koparmak gerekiyordu. Dikkatin köklerden, düşünsel kökenbilimcilere her zaman çok güçlük çıkarmış birimler olan bükün örgülerine yönelmesi dil kavramındaki değişmeyi yansıtır. Artık dil yalnızca bir tasarım, kendi tasarımladığı ussallık uyarınca düzenlenmiş ve düşünceyle anlığın süremlerinin kendisini kavramak üzere içinde yol aldığımız bir biçimler dizisi değildir. Kendi yasalarıyla yönetilen, özerk bir biçimsel örgüye sahip bir biçimler dizgesidir. Dilleri, temel yaşantı kavramlarını ya da ulamlarını aktarmak için kullandıkları köklerle değil de sözcüklerin bağlanıp ayrımlaştığı dilbilgisel öğelerin biçimsel örgüleriyle karşılaştırma düşüncesi, biçimsel ve özerk bir dizge olarak dil kavramına doğru atılan önemli bir adımdır.

Kuşkusuz, yukarıda alıntılanan tümcede Schlegel'in öne sürdüğü gibi, dil artık bir bilgi konusu, bir bitki ya da hayvan gibi kesilip incelenebilecek bir şey olarak kavranabiliyordu. Artık kendi başına bir düşünce biçimi ya da anlığın dünyaya olan bağıntısının bir tasarımı olarak inceleniyordu dil.

> 19. yüzyıldan başlayarak dil kendine dönmeye, kendine özgü bir yoğunluk edinmeye, bir tarihi, bir nesnelliği ve kendi yasalarını ortaya sermeye başladı: Canlılarla, varsıllık ve değerle insanlar ve olaylar tarihiyle aynı düzeyde, onlar gibi bir bilgi konusu oldu... Dili bilmek artık bilginin kendisine olabildiğince yaklaşmak değil, yalnızca ge-

nelde, anlam yöntemlerini belli bir nesnellik alanına uygulamaktır.[2]

Yöntem karşılaştırmaydı; amaç yakınlıkların gösterilmesiydi; temel yöntem ilkesi de bükün dizgeleri arasındaki örneksemelerde dilbilimsel ilişkinin ölçütüydü. Ama karşılaştırmalı incelemenin çarpıcı sonuçları vardı. 'Ses yasaları' adı verilen şeylerin oluşumuna yol açtılar: Bir dildeki belli bir dizi sesin başka bir dilde bir başka dizinin karşılığı olduğunu belirten genel kurallar ya da karşılıklılık çizelgeleri. Bunlardan en ünlüsü, Bopp, Schlegel ve Rasmus Rask ile birlikte en önde gelen karşılaştırmalı dilbilgicilerden olan Jacob Grimm'in adını taşıyan Grimm yasasıdır. Grimm yasası gerçekte 9'luk bir dizi karşılıklılıktır: Latince, Yunanca ve Sanskrit'te **d** yerine Germen dillerinde t; **p** yerine de **f** vardır. (Bu iki karşılıklılık 'foot' (ayak) için kullanılan sözcüklerde gösterilir: Yunanca **podos**, Latince **pedes** ve Sanskrit **padas**'a karşılık ilk-Germence **fotus**); Latince **f**; Yunanca **ph** ve Sanskrit **bh** yerine Germen dillerinde **b** olması gibi daha altı karşılıklılık vardır.

Saussure, karşılaştırmalı dilbilimcilerin hiç bir zaman gerçek bir dilbilim kurmayı başaramadıklarını çünkü inceledikleri konunun niteliğini saptamaya çalışmadıklarını ve buldukları ilişkilerin anlamını sorgulamadıklarını söyler (3; 16; 23). Onların yöntemleri tarihsel olmaktan çok, her şey bir yana, karşılaştırmalıydı. Soyut bir evrensel örgü, her dilin birtakım öğelerle doldurulması gereken bir dizi boşluk varmış gibi konuşuyorlar, bu yüzden de eşsüremli ve artsüremli görüş açısını birbiriyle karıştırıyorlardı. Aslında, diller arasında bulguladıkları koşutluklar tarihsel bir ilişkiyi gösterir; yapılması gereken artsüremli iş, özgün bir Hint-Avrupa dilinin öğelerinin nasıl Sanskrit, Yunanca ve Latince'nin öğeleri olduğunu adım adım ayrıntıyla yeniden kurmak olurdu. Öte yandan, eşsüremli iş, bir dilin gelişmesinde belli bir aşama-

da rastlantısal olarak verilen tarihsel öğelerin nasıl o dile özgü bir dizge halinde örgütleneceğini göstermektedir.

Bu iki görevin birbiriyle karıştırılması, diyor Saussure, gerçek bir tarihsel dilbilimci olmayan Grimm'de görülebilir. Grimm, artsüremli değişmelerle, yeni öğelere dil dizgesince verilen eşsüremli işlevi ayırdedemez. Bir önceki bölümde gördüğümüz **foot : feet, goose : geese, tooth : teeth**'deki gibi ünlü dalgalanması, dilbilgisini ilgilendirmeyen, katışıksız ses değişmelerinin sonucuydu. Ama Grimm ünlü dalgalanmalarını kendi başına doğal olarak anlamlı görüyordu: **foot**'un ünlüsü çoğulu tasarımlamak üzere **feet**'in ünlüsüne dönüşür (Engler, 15). Sanki yeri doldurulması gereken bir rol vardır, dil bu boşluğu doldurmak için yeni bir rol yetiştirir ya da geliştirir. Saussure bu tür akla yakın gibi görünen puslu düşünceleri son derece yanıltıcı buluyordu.

Bu tür düşüncenin de kuşkusuz bir nedeni vardı: Dilbilimcilerin örtük olarak başvurdukları etkileyici bir örnek. Canlı organizma örneğiydi bu: Genel yasalar uyarınca büyüyüp gelişen, kendi içinde bütün bir kendilik. Schlegel, daha önce alıntılanan bölümde, karşılaştırmalı dilbilgisiyle karşılaştırmalı anatomi arasında ilişki kurar; bu eğretileme dilbilim yazılarında yaygındır. Karşılaştırmalı anatomi doğa tarihinin dirimbilime değişimini aşarak araştırmayı canlıların iç örgensel yapısına yöneltti. Böylece bitkiler ya da hayvanların birbirleriyle bağıntısı solunum, çoğaltım, sindirim, devinim, dolaşım gibi organizmaların temel işlevlerinin değişik gerçekleştirme yollarıyla kurulabiliyordu. Bu bağıntılar sonradan tarihsel bölütlemelerin oluşmasına yol açtı: Tarih kavramının, karşılaştırmada açığa çıkarıldığı gibi, her türün örgensel dizgeleri arasındaki değişiklikleri toparlayıp açıklamak için kullanılabildiği evrimsel örgüler.

19. yüzyılın başındaki dilbilimle dirimbilimin örtüştüğü alan şudur: İkisi de 18. yüzyıldaki araştırmaları canlandıran yaşatan kurmaca nitelikli tarihsel süreklilikten kopma çaba-

sındaydı. Tarih incelemesini gereğince yapmanın tek yolu ilk iş olarak tarihten kopma, tek tek dilleri ya da türleri, birbirleriyle birer bütün olarak karşılaştırılabilen ve tanımlanabilen özerk kendilikler olarak ele almaktı. Sonra, eldeki bu tek tek organizmalarla tarihi yepyeni bir düzeyde yeniden bulgulamak olanağına kavuşuldu. Canlı bir kez temel işlevleri yerine getirme yolları bulan bir organizma olarak çözümlenmeyegörsün, onun bir tarihi olmasını sağlayan koşullar açısından çözümlenmiş demektir. Açıkçası, organizma ya da türün tarihi bu işlevlerin nasıl yerine getirildiğinin, varlığını sürdürebilmek için geçirdiği değişikliklerin öyküsü olur. Tarihsel bir dizi böyle temel işlevler üstüne oturur. Böylece, karşılaştırmalı anatominin tarih dışı çalışması Darwin'in evrim kuramına olanak sağlar.

Bunun gibi, dil söz konusu olduğunda karşılaştırmalı yöntem, dilleri karşılaştırılabilir dizgeler olarak ele alabilmek için düşünsel kökenbilimle bağlarını koparır. Karşılaştırma, dillerin benzer işlevleri için (ör. adlar için değişik bükün dizgeleri) değişik gerçekleştirme yollarını gösterir. Bu değişiklikler arasındaki örneksemeler bir evrim ağacının öne sürülmesi için tarihsel açıklama gerektirir. Ama burada dilbilim, örnek olarak Darwin'ci bir evrim kuramından çok Lamark'çı bir kuramı benimsemiş görünür. Bunun sonucunda dillerin amaçlı bir biçimde evrimleştiği, değişikliklere bilinçle uyarlandıkları düşünüldü. Eşsüremli olgularla —dilbilgisel dizgenin değişmiş biçimlerinin koşulduğu iş— ile artsüremli olgular —ses değişikliklerinin kendisi— birbirleriyle karıştırılıyordu.

Ama karşılaştırmayı, dirimbilim kötü bir etkiymişçesine ortaya koymak, kuşkusuz dirimbilime haksızlık oluyor, çünkü Saussure'ün dilbilimi doğru anlamamız için temel gördüğü ilke Darwin'e göre, değişikliklerin kendisinde değil, tümüyle bir anlamda eşsüremli bir süreç olan doğal ayıklanma sürecindedir. Yeni türler hiç bir yönü ya da amacı olmayan

rastlantısal ya da rastgele soydeğişimden doğarlar. Ama çevre-dizgesel (belli bir zamanda) kimi değişenler ötekilerden daha iyi tutunur. Başarısızlar ölür, başarılılar dizge içinde sürer; böylece türde bir değişiklik oluşturulmuştur. Ama soydeğişimler ünlü değişmeleri gibi, daha iyi uyum sağlamış türler oluşturmak **için** olmazlar. Türde değişme, dizgenin soydeğişimleri koştuğu kullanımdır. Bu, soydeğişimin bir sonucudur ama eşsüremli olgular gibi özgün olayın amacı ya da ereği değildir.

Yenidilbilgiciler

Ancak 1870'lere doğrudur ki dilbilimcilerin gereğince bir dil incelemesinin temelini atmaya başladıklarını söylüyor Saussure. Kendisinin büyük bir rol oynadığı iki önemli gelişme vardı. İlkin, 'yenidilbilgiciler' diye bilinen ve aralarında Saussure'ün Leipzig'deki öğretmenleri de olan bir bölük dilbilimci, daha önce çok sayıda durumda geçerli olup bir kaçında ise geçersiz karşılıklılık diye benimsenen ses yasalarının **kuraldışılık** tanımadan işlediğini gösterdiler. Hermann Osthoff ile Karl Brugman şöyle yazıyordu:

> Her ses değişmesi, düzeneksel olarak oluştuğu sürece kesinkes kuraldışılık tanımayan yasalara göre oluşur. Yani, ses değişmesinin yönü, lehçelere bölünme dışında dil topluluğunun tüm üyeleri için aynıdır; değişime uğrayan sesin görüldüğü aynı ilişkideki sözcüklerin tümü kuraldışılık tanımadan değişimden etkilenir.

Açıklama, değişimlerin oluştuğu sesbilimsel çevrelerin yeterli kesinlikte belirlendiğinde ses değişikliklerinin kusursuz bir düzenle işlediği konusunda bir buluşu da içerir. (Ör. Sanskrit **t**, vurgulu bir heceyi izlerse, ilk-Germence **th** karşılığıdır; izlemezse **d** karşılığıdır.)

Bu, ilk bakışta önemsiz bir teknik ilerleme gibi görünebilir ama aslında söz konusu ilke —kuraldışılık tanımayan değişme— belki de Saussure'den başkasının anlamadığı nedenlerden, gözardı edilemeyecek bir önem taşır. Ses değişiminin saltık niteliği, göstergenin nedensizliğinin bir sonucudur. Gösterge nedensiz olduğundan, sesteki bir değişmenin o sesin görüldüğü her yerde uygulanmamasının hiç bir nedeni olamaz. Oysa, sesler nedenli olsalar ('doğal olarak' bir şeyleri anlatan **bow-wow** (hav-hav) gibi) nedenlilik derecesine göre direnç ve dolayısıyla kuraldışı durumlar olurdu. Aykırılıklar yoktur çünkü sesin nedensizliği ve sesbilimsel gerçekleşmeleri göz önünde tutulduğunda, değişme doğrudan göstergelerin kendisine değil seslere ya da daha doğrusu belli bir çevredeki tek bir sese uygulanabilir. Saussure, bunu piyanoda gerilmiş ya da gevşemiş bir tele benzetir. Bir ezgi çaldığımızda bir sürü yanlış nota çıkacaktır ama üçüncü ölçüdeki ilk notanın, dördüncü ölçüdeki ikinci notanın, altıncı ölçüdeki ilk notanın, vb. baştan sona değiştiğini söylemek yanlış olacaktır. Bu değişmeler, gerçekleşen dizgeden tek bir değişmenin sonuçlarıdır. 'Sesbirimlerimizin oluşturduğu dizge, dildeki sözcükleri söyleyebilmek için kullandığımız bir araçtır. Bu öğelerden birinin değişmesi türlü türlü sonuçlara varabilir, ama olgunun kendisi sözcükleri ilgilendirmez: Sözcükler yorumladığımız müzik parçalarının ezgilerine benzer' (94; 134; 87).

Sausure'e göre, 1870'den sonra ikinci önemli gelişme 'karşılaştırmalı incelemenin sonuçlarının tarihsel akışa sokulması' ve dilcilerin karşılaştırmanın sonuçlarını açıklayacak tek şey olan tarihsel akışı ayrıntıyla kurma çabalarıydı (Engler, 17). Saussure'ün kendisi 1878'de Hint-Avrupa ünlü dizgesine değgin yazdığı **Memoire**'ında tarihsel dilbilime önemli bir katkıda bulundu: Tarihsel olarak yeniden kurma işiyle uğraşırken bile dili katışıksız bağıntılı öğelerden oluşan bir dizge olarak düşünmenin üretkenliğini gösteren bir yapıt.

Hint-Avrupa dilindeki ünlü dalgalanması sorunu Saussure'ün ilgisini çekiyordu. Sorun, özgün Hint-Avrupa dilinden türemiş, bilinen dillerdeki ünlü dalgalanması örgülerini açıklamak için özgün dilin ne tür bir ünlü dizgesi olduğuydu. Bu sorunun en güç yönü **a** ünlüsüydü. Önceki bilim adamları, öteki dillerdeki türlü türlü sonuçları açıklamaya girişerek birçok değişik **a** öne sürmüşlerdi. Saussure bunların çözümlerini yetersiz bulup iki **a**'ya ek olarak biçimsel terimlerle tanımlayabildiği bir başka sesbirim de olması gerektiğini öne sürdü: (İki **a**'dan türetilmiş olan) e ya da o ile bir bağıntısı yoktu; bir ünlü gibi tek başına bir hece oluşturabilir, aynı zamanda bir ünsüz gibi bir başka ünlüyle birleşebilirdi. Saussure bu sesbirimin tözünü tanımlamaya kalkışmaz ama ona 'selenli ortak katsayı' der ve ünlü dizgesindeki salt biçimsel ve bağıntısal bir birim olarak ele alır Saussure'ün yapıtını böylesine etkileyici kılan olgu, yaklaşık elli yıl sonra, Hitit çivi yazısı bulunup çözüldüğünde, bunun Saussure'ün önbildiği gibi işleyen ve **h** biçiminde yazılan bir sesbirim içerdiğinin bulunmasıdır. Katıksız biçimsel bir çözümlemeyle şimdi Hint-Avrupa dilinin gırtlaksılları olarak bilinen sesbirimleri bulgulanmıştı.[3]

Saussure kendisinin başarılı bir Yenidilbilgici olduğunu kesin kanıtlamış ve birçok noktada onların başarılarının değerini farketmiştir. Örneğin, eski dilcilerin 'yanlış örnekseme' olarak bildikleri görüngüyü aşağılanacak değil de dil evriminde önemli bir görüngü, özellikle ses değişimi etkisine bir karşı denge olarak görmelerini övüyordu. Latince **honor**'u ele alalım; özgün biçimi **honos : honosem** (yalın ve belirtme durumu idi. Yukarıda değindiğimiz bir ses değişmesiyle ünlülerarası **s** (iki ünlü arasındaki **s**) **r** oldu. Sonuç **honos: honorem.** Ama şimdi görünüşte 'düzenli', **orator: oratorem** gibi başka diziler varolduğundan, 'örnekseme' yoluyla yeni bir biçim gelişti: **honor.**

Yenidilbilgiciler dilleri yeniden oluşturmada bu işlemin ne denli önemli olduğunu ilk farkedenlerdi ama onlar bile,

der Saussure, bunun gerçek niteliğinde yanıldılar ve eşsüremli ve artsüremli durumları birbirine karıştırdılar (163; 224; 11, 31). Saussure yeni bir biçimin üretilmesinin, diyelim dil, **Market**'ten **profiteer**'e örnekseme yoluyla **Marketeer**'i yarattığında oluşan birleşimsel olasılıkların yaratıcı tüketimiyle karşılaştırılabilecek eşsüremli bir görüngü olduğunu öne sürer. Anımsayacak olursak, Saussure için biçimbilimsel ve sözdizimsel birleşimler arasında tür açısından hiç bir fark yoktur. Öyle ki, bu yeni tür oluşum yeni bir tümcenin üretimine benzetilebilir; dilde önemli bir değişiklik örneği değildir. Ele aldığımız durumdaki olgu, eski ve yeni biçimler **honor** ile **honos**'un yanyana seçimlik değişkeler olarak varolmayı sürdürmesidir. Sonunda eski biçim ortadan kalktığında bu önemli bir değişiklik değil bir değişke gerçekleşmesinin elenmesidir. Yenidilbilgiciler tarihsel görüş açısına çok ağırlık vererek inceledikleri görüngünün dizgesel ve dilgisel (yani temelde eşsüremli) niteliğini göremediler.

Saussure'ün çağdaşlarının gerçek yanılgısı kendilerine inceledikleri konuda temel sorular sormayı başaramamalarıydı: Dilin kendi öz niteliği ve tek tek biçimlerine değgin sorular... Yenidilbigilerin bu soruları soramayış nedeni bilimlerinin temeli olarak tasarımdan vazgeçmeleriydi: Göstergeleri göz önüne almıyorlardı; Saussure içinse, gördüğümüz gibi, yalnızca göstergeleri ve onların öz niteliğini göz önüne alarak dilin işlevsel olmayan yönleri arasındaki ayrımı belirlemeye başlayabilir, doğru bir bağıntısal dil birimleri kavramına ulaşabiliriz.

Yenidilbilgiciler göstergelerle değil biçimlerle ilgiliydiler. Eğer dilbilimsel biçimlerin hangi koşullar altında bir bilgi konusu, bir bilimin inceleme konusu olduğunu sorarsak, yenidilbilgici konumun en can alıcı noktasına erişiriz. Bopp gibi daha önceki karşılaştırmalı dilbilimciler, anlam ile tasarıma dilbilimin çözümlemeye kalkıştığı şey olarak değil de (18. yüzyıl düşünsel kökenbilimcilerde olduğu gibi) bir kar-

şılaştırma koşulu olarak bağlı kalmışlardı: Belli bir kavramı dile getirmek için türlü dillerin kullandığı sözcüklere bakar, böylece anlam sürekliliğini, biçimleri bir araya getirme ve karşılaştırmayı kanıtlamanın bir yolu olarak kullanırdınız. Ama dilbilimciler bu karşılaştırmaların anlamının ne olduğunu sorar sormaz, bilim dallarını tarihsel bir süreklilik üstüne kurmak zorunda bırakılırlardı. Biçimdeki benzerlikler rastlantısal değilse, ortak bir kaynağın belirtisiydiler ve yapılacak iş bu özgün biçimleri bir konut olarak ortaya atıp, bunları daha sonraki biçimlerle kesintisiz bir dizi halinde birleştiren tarihsel evrimi izlemek oldu. Sonuçlarından biri tasarıma değgin soruları dışarıda bırakmak olan dirimbilimsel eğretilemelerin koşuntusallığı işte buradan kaynaklanır. Bir bitki hiç bir şeyin yerini tutmaz; bir anlam taşımaz; bulgulanması gereken birtakım yasalara göre büyüyen bir biçimdir.

Gerçekte, Yenidilbilgiciler 19. yüzyıl ortalarının dirimbilimsel eğretilemelerini bir yana atmışlardı ama bunlara temelde gizemli olduklarından dolayı karşı çıkarlarken bunların çıkarımlarının ikisini bir yana bırakmadılar: Tasarıma değgin soruların gözardı edilmesi ile bilimlerinin tarihsel süreklilik üstüne kurulması ve tarihsel evrimin çözümlenmesi gerektiği varsayımı. Saussure, tarihsel süreklilik kavramlarından kuşku duyuyordu ve biçimlerin tarihsel olarak incelenmesinin, kolayca yanlış anlamalara ve dilbilimsel işleve değgin soruların gözardı edilmesine yol açabileceğini görüyordu. Artsüremli görüş açısı bizi ayırıcı bir eşsüremli tanıma götürecek sorular sorulmasını engeller. Bu yüzden, Amerikalı dilbilimci William Dwight Whitney'in, temelde Yenidilbilgici niteliğini henüz yitirmemiş bir gelenek içinde çalışırken gösterge sorusunu ortaya atması onun için önemli bir gelişmeydi. **Language and the Study of Language** (Dil ve Dil İncelemesi) ile **Life and Growth of Language** (Dilin Yaşamı ve Gelişimi) adlı kitaplarında Whitney, 'dil aslında bir

kurumdur', toplumsal uzlaşım üstüne kurulmuştur; 'belli bir toplulukta geçerli olan kullanımlar bütünü'dür dil: her biri 'nedensiz ve uzlaşımsal bir gösterge' olan 'bir sözcükler ve biçimler dağarı'dır, diyordu. Dilin kurumsal ve uzlaşımsal niteliğini böylece vurgulayarak, der Saussure, 'Whitney dilbilimi gerçek eksenine oturtmuştur' (76; 110; 69). Fakat Whitney bu yeni görüş açısının sonuçlarıyla sezdirimlerini farketmemişti. Dilbilimin tarihsel bir bilim olması gerektiğinde diretiyordu: Görevi nedenleri araştırmak, neden böyle konuştuğumuzu açıklamaktır. 'Bir dil görüngüsünün —sözcüklerin, biçimlerin, kuralların ve kullanımlarının yalnızca anlaşılıp açıklığa kavuşturulması; dilbilgicilere ve sözcükbilimcilere düşen iş budur', diye yazarak eşsüremli dilbilimin görevini geniş ölçüde küçümsüyordu. Böylece, tanım ve özdeşlik, dil birimlerinin bağıntısal niteliği gibi sorunların hiç de farkında olmadığını ve Saussure'ün aklına takılan temeldeki dayanaklara ilişkin sorularla hiç ilgilenmediğini gösterdi.

Ama Whitney, Sauussure'ün daha fazla düşünmesini, gösterge sorununa geri dönmesini, yalnızca tarih yerine tasarımı bu bilim dalının temeli olarak almakla bir kez daha ayırıcı olanları ayırıcı olmayanlardan, işlevsel olanları işlevsel olmayanlardan ayırdedebilmeye başlayabildiğimizi anlamasını sağladı.

Saussure gerisin geri tasarıma yöneldi ama onu değişik bir biçimde kavradı ve kullandı. Dilbilim artık düşünsel kökenbilimcilerin yaptığı gibi bir tasarım sürekliliği (bütün bir dizi biçim karşılığı ortak bir temel anlam) üstüne kurulamayacak, tersine tasarımın dayanağı süreksizlik olacaktı. Anlamlar, yalnızca anlamlar arasındaki değişikliklerden dolayı vardırlar, biçimlerin eklemlenmesini ortaya koymamızı sağlayan, bu anlam değişikliklerinden başka bir şey değil dir. Biçimler, tasarımsal ya da tarihsel sürekliliğe karşı di rençleriyle değil, ayrımsal işlevleri dolayısıyla farkedilebi

lirler: Ayırdetme, yani ayrı anlamlar üretme yetenekleriyle.

Saussure ile Whitney'den öncekilerde bulunamayacak bu temel algılama biçimi devrimci önem taşır. Anlam, anlam değişikliğine bağlıdır; yalnızca anlam değişikliği yoluyla biçimleri ve onların tanımlayıcı işlevsel niteliklerini özdeşleyebiliriz. Biçimler belirlenmiş değildir; bir bağıntılar ve değişiklikler dizgesinin çözümlenmesi yoluyla ortaya konulmalıdır. Bir sonraki bölümde de göreceğimiz gibi bu kavram ancak günümüzde kendine dönebilen insan davranışları ve insana ilişkin konuları incelemeyi olası kılar. Tasarımı yeniden kurup ama süreksizliğini odak noktası olarak benimseyen Saussure çağcıl düşüncenin temelini atmaya yardımcı oldu.

Freud, Durkheim ve Yöntem

Saussure'ün çağcıllığını daha açık seçik anlamak için dilbilimini bir anlığına bir yana atıp çağcıl dilbilimin kurucusunu iki çağdaşının yanıbaşına getirmeliyiz: Çağcıl ruhbilimin kurucusu Sigmund Freud ile çağcıl toplumbilimin kurucusu Emile Durkheim. Bu üç düşünür yapıtları için yeni bir bilgi kuramsal bağlam yaratarak toplumbilimlerinde çığır açtılar; daha açık söylersek, inceleme konularını değişik bir biçimde kavradılar ve yeni bir açıklama yordamı önerdiler.

Toplumsal bilim dalları için başlangıçtaki sorun, uğraştığı olayların niteliği ve konumudur. Bu, 19. yüzyılda özellikle ivedi bir sorundu çünkü devrin düşünsel kalıtının iki ana eğilimi, Alman ülkücülüğü ile deneyci bir olguculuk bir noktada birleşiyordu: Toplumu bir sonuç, birincil bir şeyden çok ikincil, türemiş bir görüngü olarak görme eğilimi. Olgucular, Hume'cu bir geleneğe bağlı olarak, nesnelerin ve olayların nesnel fiziksel gerçekliğiyle, gerçekliğin bireysel öznel algılanışını ayırdediyorlardı. Toplumlar ilkine uygun

olmadığından bireylerin duygu ve davranışlarının sonucu olarak ele alınmaya başlandı. Jeremy Bentham'ın yazdığı gibi 'toplum kurmaca bir bütün, onu oluşturan birkaç üyenin toplamıdır' Gerçekten, toplumun, her biri kendi çıkarı uyarınca davranan bireylerin sonucu olduğu varsayımı Yararcılığın asıl temelidir. Durkheim da, kendinden öncekileri eleştirirken, onlar için 'toplumda bireyden başka bir gerçek yok... Birey gözlemcinin ulaşabileceği elle tutulur tek gerçeklik' diyordu. Öte yandan Hegel için yasalar, görenekler, gelenekler ve devletin kendisi, Anlığın gelişmesi sırasındaki dile gelişleridir ve bu yüzden birincil görüngüler olarak değil de sonuç ya da gerçekleşmeler olarak incelenmelidirler. Bu görüşlerden hiç birinin toplumsal bilim dallarının gelişimine özel bir yararı yoktur.

Saussure, Durkheim ve Freud bu görüşün işleri tersine döndürdüğünün farkında görünüyorlar. Birey için toplum bir ana gerçektir; ne yalnızca bireysel etkinliklerin toplamı ne de Anlığın olası gerçekleşmeleridir. İnsan davranışını incelemek istiyorsak bir toplumsal gerçekliğin olduğunu da kabullenmeliyiz. İnsan yalnızca nesnelerle eylemler arasında değil, anlamlı nesnelerle eylemler arasında yaşar; bu anlamlar öznel görüş açılarının toplamı olarak görülemez. Dünyanın gerçek donanımıdır bunlar. Eylemlerin toplumsal önemi, sözcelerin anlamları, sevgi, öfke, suçluluk, vb. duygular hafife alınıp bir yana atılamaz. Bunlar toplumsal olgulardır. Durkheim'ın sürekli yinelediği iki çağdaşının da katıldığı gibi, uğraştıkları bilim dalları 'toplumsal olguların nesnel gerçekliği' üstüne kurulmuştur.

Kısacası, toplumbilim, dilbilim ve ruhçözümlemeci ruhbilim, yalnızca toplumdaki nesnelerle eylemlere bağlı ve onları ayırdeden anlamları ana gerçeklik olarak aldığımızda, açıklanabilecek olgular olabilirler. Anlamlar toplumsal ürün olduğundan açıklama toplumsal açıdan yapılmalıdır. Saussure, Durkheim ve Freud sanki şöyle sormuşlar: 'Bireysel yaşam

tıya olanak sağlayan nedir? İnsanların anlamlı nesne ve eylemlerle uğraşmasını sağlayan nedir? Onların anlamlı bir biçimde iletişim kurup eyleme geçmesini ne sağlar?' Öne sürdükleri yanıt, insan etkinlikleriyle biçimlenmekle birlikte, yaşantının koşulları olan toplumsal kurumlardı. Bireysel yaşantıyı anlamak için onun varlığına olanak sağlayan toplumsal kuralları incelemeliyiz.

Bunun gereğini anlamak güç değil. İki kişi karşılaştığında görgülü ya da görgüsüz davranabilirler, davranış biçimleri toplumsal ve ekinsel bir olgudur. Ortaya koydukları fiziksel eylemlerin nesnel bir betimi ise toplumsal bir görüngünün betimi olmayacaktır çünkü eylemlerin gerçek nedeni olan toplumsal uzlaşımlara yer vermeyecektir. Davranışları yalnızca bir dizi toplumsal uzlaşıma göre anlamlı olacaktır: Davranışların görgülü ya da görgüsüz olmasını sağlayan bu uzlaşımlardır; dolayısıyla buna göre betimlenmesi gereken davranışı üretirler. Bunun gibi, bir ses çıkarmak kendi başına toplumsal bir görüngü olmayabilir ama bir tümceyi sesletmek toplumsal bir görüngüdür. Toplumsal görüngü, kişilerarası bir uzlaşım dizgesi ile vardır: Bir dille vardır.

Saussure, Freud ve Durkheim böylece toplumu bireysel davranışın sonucu olarak benimseyen görüş açısını tersyüz ederler ve davranışa, bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz özümlediği toplu toplumsal dizgelerin olanak sağladığı düşüncesinde direnirler. Lionel Trilling, 'bize, ekin içinde nasıl tümüyle içerildiğimizi... ekinin nasıl bireyin anlığının en uzak köşelerine yayıldığını açıklayan' böylece koca bir dizi duygu ile eylemi, giderek bireyin özdeşlik duyusunu Freud'un sağladığını söyler. Bireysel eylemler ve belirtiler ruhçözümsel olarak açıklanabilirler çünkü ortak ruhsal süreçlerin ve belli türde tasarımlara ve kaydırımlara yol açan bilinçdışı savunmaların sonucudurlar. Dünyayı düzenleyen ve sözsel eylemlere anlam veren bir toplu kurallar dizgesini

özümlediğimizden dilsel iletişim olanaklıdır. Ya da yine Durkheim'in ileri sürdüğü gibi, birey için vazgeçilmez olan gerçeklik, fiziksel çevrede değil toplumsal davranışa olanak veren bir yasalar, kurallar, toplu tasarımlar dizgesi olan toplumsal ortamdadır.

Dolayısıyla bu görüş açısı özel bir açıklamayı içerir: Bir eylemi açıklamak onu temelinde yatan ve varolmasını sağlayan kurallar dizgesine bağlamaktır. Eylem, temelde yatan bir tasarımlar dizgesinin gerçekleşmesi olarak açıklanır. Bunun yine de nedensel bir açıklama olarak görülüp görülemeyeceği bir durumdan ötekine değişir. Belki de en ünlü toplumbilimsel araştırması olan, intihar üstüne yapıtında Durkheim, nedensel bir açıklama önerdiğini ileri sürdü ama belli bireylerin belli bir anda neden intihar ettiklerini açıklamıyor; bir toplumdaki yüksek intihar oranının nedenlerini belirliyordu. İntiharlar toplumsal düzgülerin belli bir biçimde düzenlenişinden doğan, toplumsal bağların gücünü yitirmesinin görünümleridir. Freud'un ruhbilimsel çözümlemeleri genellikle nedensel açıklamalar olarak sunulur ama önbilici bir güçleri yoktur. (Belli bir olay dizisinin zorunlu olarak belli eylem ya da belirtileri üreteceğini öne sürmez.) Belki de en iyisi, onların eylemleri temelde yatan ruhsal tutumluluğa bağlama girişimi olarak ele alınmasıdır. Öte yandan, dilbilim nedensel çözümleme savında değildir: Bir bireyin belli bir anda belli bir diziyi neden seslettiğini açıklamaya çalışmaz ama bir dizinin neden belli bir biçim ve anlamı taşıdığını onu dil dizgesine bağlayarak gösterir.

Öyleyse her iki durumda da sözde nedensel çözümleme savlarına karşın, önerilen şeyin nedensel bir açıklamadan çok yapısal bir açıklama olduğu söylenebilir: Belli bir eylemin neden önemli olduğunu ona olanak sağlayan ve temelde yatan işlevler, kurallar ve ulamlar dizgesine bağlayarak göstermeyi deneriz.

Burada, tarihsel açıklamadan uzaklaşma özellikle anlamlıdır. Toplumsal görüngüleri açıklamak, zaman içinde

öncüllerini bulgulamak ve bunları bir nedensel zincirle bağlamak değil dizgenin içinde bu görüngünün yerini ve işlevini belirlemektir. Artsüremli görüş açısından eşsüremliye doğru nedenliliğin içselleştirilmesi denebilecek bir yönelme var: Nedenselliğin, her şeyin varlık nedeninin zaman içindeki gelişme olduğunu tarihsel bir örnek üstünde kavranmak yerine, tarihsel sonuçlar zamandan yalıtılıp salt bir durum ya da koşul olarak ele alınır.

Daha önce de Saussure'ün **foot** ve **feet** gibi biçimler üreten gerçek tarihsel değişimin İngilizce'yi çözümlememizde önemli bir açıklayıcı etken olmadığı konusunda direnmesinin etkin bir yönü olan karmaşık ama temel bir kaydırımdır bu. Önemli olan, çoğulun iki ünlü arasındaki dalgalanmayla belirtilendiği durumdur. Dizgede bu karşıtlığın varlığı tarihsel sürecin bir sonucudur ama dizgenin bu karşıtlığı kullanımının açıklayıcı bir değeri vardır. Bununla birlikte, bu yön değiştirmenin, bu nedensellik içleştirmesinin en çarpıcı örneği, bir yandan yeni çözümleme yordamının gereksindiği şeyin bu olmadığını biraz olsun sezmekle birlikte, kendini tarihsel ve nedensel açıklamaya kaptırmış bir anlığın sergilendiği, Freud'un Oedipus karmaşası konusundaki yapıtında bulunur.

Totem ile Tabu'da yakınlararası cinsel ilişki ile öteki toplumsal yasakların engellemelerini ele alan Freud, ilkel devirlerde tarihsel bir olayı ileri sürer: Tüm kadınları kendine saklamak isteyen, oğullarını ergenliğe erer ermez uzaklaştıran, kıskanç, zorba bir baba, birlik olan oğullarınca öldürülüp yabani hayvanlar gibi yenmiş yutulmuştu. Onu yemekle, gücünü ve rolünü edinmeyi amaçlıyordu oğulları. Bu 'unutulmaz ve suç niteliğindeki iş', 'toplumsal örgütlenmenin, törel kısıtlamaların, dinin' başlangıcıydı çünkü suçluluk ve pişmanlık duyguları yasakları doğurdu. Freud, bu işi toplumsal kurallar ve hâlâ var olan ruhsal karmaşaların tarihsel nedeni olarak gösterirken, bilinçdışı dediği toplu ruhun

sürekliliğini varsaydığının farkındadır. Yoksa, tek bir eylem nasıl olup da insanlığı böylesine derinden etkilemeyi sürdürebilirdi? Açıklamanın bir bölümünün, bizim ruhsal tutumluluğumuzdaki suçluluk duygularının gerçekten yaptıklarımızdan olduğu kadar, isteklerden de doğabilmesi ve bu 'yaratıcı suçluluk duygusu'nun yaptığımız işin sonuçlarını canlı tutmaya yardım etmesi olduğunu söyler Freud. Aslına bakılırsa, özgün işin hiç bir zaman gerçekleşmemiş, pişmanlığın da babayı öldürme düşlemiyle uyanmış olabileceğini kabul eder Freud. Bunun akla yakın bir varsayım olduğunu 'böylece başlangıçtan günümüze uzanan nedensellik zincirine hiç bir zarar gelmeyeceğini' söyler. Aslında, işin gerçekte olup olmadığı sorusu, 'bizce işin özünü etkilemez'. Ama ilkel insanlar kısıtlanmamıştır. Bu yüzden de yargının değişmezliğini savlamadan, sanırım önümüzdeki bu durumdan rahatça 'başlangıçta İş vardı' savına varılabilir.

Freud burada bir şeyin öz niteliğini anlatmak için kaynak söylenceleri kullanarak bir 18. yüzyıl düşünürü kılığına iyice bürünür. Oysa, önemli olan onun, özgün iş gerçek bir tarihsel neden yerine geçecekse, sırasında işin kendisini gereksizleştiren temeldeki ruhsal bir dizgenin öne sürülmesi gerektiğini farketmesidir. Aile konumunda bilinçaltı isteklerden doğan suçluluk duyguları bile yasakları açıklamaya yeter. Gerçekte, Freud'un ilkin öne sürdüğü tarihsel amacın önemsiz olduğunu farkettiğini, sonra da söylediklerini geri alıp, tarihsel olayı ruhsal dizgeden türettiğini görürüz: Herkesin bu tür bilinçaltı istekleri vardır; üstelik bu belki de hiç olmamış o özgün işin sonucu değildir, ama ilkel insanlar kısıtlanmamış olduklarından böyle davranmış olmalıdırlar. Tarihsel olay, bir nedenmişçesine doğrulanır ama şimdi aslında bilinçaltı dizgeden çıkarımsanır. Bu, tarihsel açıklamayla, bir dizge açısından açıklama kavramı arasındaki gerilimin eşsiz bir örneğidir. Bu çağcıllık konusunda, özellikle öğretici bir derstir çünkü dizge, Freud'un bu konudaki asıl isteklerine karşı başarı kazanır.

Görünüşe bakılırsa, Saussure, Durkheim ve Freud insan bilimlerinin gelişmesinde bu belirleyici adımın sorumlusudurlar. Kaynakları içselleştirip zaman nitelikli bir tarihten ayırarak, bilinçdışı denilegelen yeni bir açıklama alanı yaratılır. Bilinçdışı, tarihsel dizilerin yerini tutmaz tümüyle; daha çok, açıklama işlevi olan öncüllerin yer aldığı alandır. Yapısal açıklama, eylemleri kurallar dizgesine —bir dilin kuralları bir toplumun toplu tasarımları, ruhsal tutumluluk düzenekleri —bağlar, bilinçdışı kavramı bu dizgelerin nasıl açıklayıcı bir gücü olduğunu ortaya koymanın bir yoludur. Nasıl olup da aynı zamanda hem bilinmez hem de etkileyici biçimde var olduklarını açıklamanın bir yoludur bu. Bir dil dizgesinin betimi bir dil çözümlemesinin yerini tutuyorsa, bunun nedeni, dizgenin birdenbire bilinçte beliren bir şey olmayıp yine de sürekli varolduğuna inanılan, düzenleyip oluşturduğu davranışta etkinliğidir.

Böylesi bir bilinç kavramı Freud'un yapıtından ortaya çıkıyorsa da, koskoca bir dizi çağcıl bilim dalının önerdiği bir açıklama türü için temeldir. Hiç kuşkusuz Freud'un desteği olmadan da geliştirilecekti. Gerçekte, kavramın en açık ve en çürütülemez biçimde dilbilimde ortaya çıktığı söylenebilir. Bilinçdışılık, söz götürmez bir olguyu açıklamamızı sağlayan kavramdır: Bir dili biliyorum (yeni sözceleri üretebilmek ve anlayabilmek, bir dizinin gerçekte benim dilimin bir tümcesi olup olmadığını ayırdedebilmek, vb. anlamında) ama neyi bildiğimi bilmiyorum. Bir dili biliyorum ama bildiğim şeyin kesin ne olduğunun açıklanması için bir dilbilimciye gereksinmem var. Bilinçdışılık kavramı bu iki olguyu bağlar, onları anlamlandırır ve bir araştırma alanı açar. Toplu tasarımların toplumbilimi ve ruhbilimi gibi dilbilim, benim kendimin bilinç düzeyine çıkarmadığım örtük bilgiyi enine boyuna sergileyerek eylemlerimi açıklayacaktır.

Bu temel adımı betimlemenin bir başka yolu —son bölümde önemi açıklık kazanacak bir yol— bunun 'özne' ya da 'ben'i, kişinin çözümleyici bölgesinin odağına yerleştirip son-

ra da oluşumunu ayrıştırmaktan oluştuğunu söylemek olacaktır. Bu bağlamda 'özne' yaşantının öznesi; düşünen, algılayan, konuşan, vb. 'ben' ya da benlik anlamındadır. Karşılaştırmalı ve tarihsel dilbilim özneye belirtik olarak değinmeden sürdürülebilir; biçimler arasındaki değişiklikler farkedilip, belli bir biçimin evrimi, konuşan, dili bilen özneye değinmeden izlenebilir. Ama Saussure, özneyi çözümleyici tasarısının tam odağına yerleştirir. Özne kavramı dil çözümlemesinde odak noktasını tutar.

Dil birimlerini nasıl belirleyebiliriz? Her zaman özneyle ilişkisine değinerek. Özne için /bet/ ile /pet/ değişik göstergeler olduğundan, /b/ ile /p/ nin değişik sesbirimler olduğunu biliyoruz. /b/ ile /p/ arasındaki karşıtlık konuşan özge için göstergeleri ayrımlaştırır.

İki sözceyi özdeş yapan nedir? Ölçülebilen fiziksel değişikliklere karşın konuşmacı özne için özdeş olmaları. 'Bir şeyin hangi oranda gerçek olduğunu anlamak için' en azından **la langue**'ın eşsüremli çözümlemesi açısından, 'bireylerin bilincinde ne ölçüde yer aldığını araştırmak gerekli ve yeterlidir' (90; 128; 83).

Saussure'ün değerler adını verdiği şeyi, yani nesnelerle eylemlerin toplumsal önemini ele aldığımız tüm durumlarda açıklamayı amaçladığımız olgular sezgileriyle yargılarından kaynaklandığından özne vazgeçilmez bir rol üstlenir. Oysa, özne bir kez yerine yerleşti miydi, çözümleyici bölgenin odağında sağlamca kuruldu muydu, insan bilimlerinin tüm girişimi, özneyi ayrıştırma ve öznenin bilinçli kavrayışından kaçmış uzlaşım dizgesi açısından anlamları açıklama sorunu olur çıkar. Dili konuşan onun sesbilimsel ve dilbilgisel dizgelerinin bilinçli olarak farkında değildir. Ne de özne kendi ruhsal tutumluluğunun ya da davranışı yöneten karmaşık toplumsal dizgenin farkındadır.

Özne, kişilerarası bir uzlaşım dizgesi olarak ortaya çıkan bileşenlerine indirgenir. İşlevleri onunla işleyen tutu-

dizgelere yüklendiğinden 'çözünür' Michel Foucault'nun dediği gibi, 'ruhçözümlemesi, dilbilim ve insanbilim araştırmaları; isteklerinin yasalarına, dilinin biçimlerine, eylemlerinin kurallarına, ya da söylence, düş ürünü söyleminin esintilerine göre özneyi «odaktan uzaklaştırdı».' Özneyle dünya arasındaki ayrım değişkendir ve belli bir zamanda bilginin düzenleniş biçimine dayanır. Saussure, Durkheim ve Freud'un önayak olduğu bilim dalları, odakta ya da anlamın kaynağındaki yerini kaybetmeden önce öznenin olan her şeyi yontmuştur. Ayrıştırılıp, hepsi de öznel-ötesi olan bileşen dizgelerine indirgedikçe, benlik ya da özne gitgide daha çok bir oluşum biçimini alır. Uzlaşım dizgelerinin bir sonucudur bu. İnsan konuştuğunda belli bir beceriyle 'dile boyun eğer, uyum sağlar'; dil ise, istek ve toplum gibi, insanı kullanarak konuşur. Kişisel özdeşlik düşüncesi bile bir ekinin söyleminden ortaya çıkar. 'Ben' belirli bir şey değildir; bebeklikte başlayan bir ayna devresinde başkalarının görüp seslendiği bir şey olarak sonradan varlık bulur.

Özne sorununa, göstergebilimin birtakım sezdirimlerini ve öteki bilim dallarında çalışan insanların, Saussure ile yöntembilimsel izlencesinden, gerçekte etkilenme biçimlerini ele aldığımızda kısaca döneceğiz. Kuşkusuz şu ana dek etki sorunlarıyla hiç ilgilenmedik: Durkheim, Saussure ve Freud'un biribirinin yapıtlarından haberli oldukları konusunda hiç bir kanıt yok ve Durkheim'ın Saussure üstündeki etkisinden sık sık söz edilirse de, yüzeysel alışverişten çok daha önemlisi, bu üç düşünürün temel tasarıları ve özellikle kurdukları bilim dallarının bilgi kuramsal düzenlemeleri arasındaki yakınlıklardır.

Buraya değin yazılanlar Saussure'ün anlaksal bir kurgucu, yöntemin ve tanımın temelleriyle ilgili güçlü bir düşünür olarak özellikle ilginç ve esinleyici olduğunu belirttik. Ancak Saussure, aslında çağcıl dilbilimin babası olarak tanınır; bu yüzden artık yapıtlarının ne tür ilerlemelerin üreti-

mine yardımcı olduğunu, dil kuramlarının nerelerde yetersiz kaldığını görebilmek için babalığını yaptığı birkaç şeye bakmalıyız.

Etkisi

Saussure'ün çağcıl dilbilime etkisi başlıca iki türlü olmuştur. İlkin, bir anlamda dilbilimin yapması gereken işleri belirleyen derinden etkileyici ve gerçekten de hemen hemen hiç sorgulanmamış genel bir uyarlanma sağlamıştır. Bu, öylesine doğal karşılanagelmiş ki konunun kendi özniteliği olmasından başka bir şey düşünülemez olmuştur. Saussure'e göre dilbilimcinin işi bir dili birimler ve bağıntılar dizgeleri olarak çözümlemektir; dilbilim çalışması yapmak, bir dilin birimlerini, aralarındaki bağıntıları ve birleşim kurallarını tanımlamaya kalkışmak demekti. Dilbilimde bu anlamda bir görev anlayışı, kimi ara sıra bu yöne doğrulsa da, Saussure'den önceki hiç bir bilim adamında bulunmaz. Ama Saussure'den beri bu görüş nerdeyse dilbilim araştırmalarının tanımı olup çıktı. Yalnızca Saussure'ün onu yerleştirdiği odak noktasını doldurabilmek için betimleyici ve kuramsal dilbilimin gelişmesiyle kalmadı, tarihsel ya da toplumsal dilbilim ile uğraşanlar da yaptıklarının bu bilim dalının ana etkinliğinden nasıl ayrıldığını göstermek için 'tarihsel' gibi nitelemeler kullanmak zorunda kaldılar. Saussure'ün, dilbilimin görevi konusundaki görüşüne karşı gelmek isteyen biri, Saussure'e saldırmak yerine dilbilim düşüncesinin kendisini karşısına alarak işe girişecekti.

İşte bu anlamda Saussure'e çağcıl dilbilimin babası diyebiliriz. En önemli ve özgün katkısı, bu bilim dalının özüne işlemiş olan sessiz bir etkidir. Gerçekten de, Saussure'ün başlattığı biçimiyle yapısal dilbilimin anlatımı çağcıl dilbilimin ana okullarını kapsar. Bu yüzden Giulio Lepschy'nin

A Survey of Structural Linguistics (Bir Yapısal Dilbilim İncelemesi) adlı yapıtı Prag Okulunu (Roman Jakobson, Nikolai Trubetzkoy ve ötekiler), Kopenhag Okulunu (Louis Hjelmslev ve öteki 'Glosmatikçiler'), 'İşlevselciler'i (Jakobson, Emile Benveniste, André Martinet ve kimi çağdaş İngiliz dilciler), Amerikan Yapısalcılığını (Leonard Bloomfield ve onu izleyenler), giderek Noam Chomsky ve öteki dönüşümsel dilbilgicileri kapsar. Yalnızca bu son kümedekiler, göreceğimiz gibi, Saussure'ün ardında bıraktığı biçimiyle dilbilim kavramını temelden değiştirdiler.

Bununla birlikte, incelemeye değer bir başka tür etki vardır. Kesinkes Saussure'e özgü olmayan ama onun desteğiyle gelişen belirli kavramların etkisidir bu: **Langue** ile **parole** ayrımı, eşsüremli ve artsüremli görüş açılarının ayırdedilmesi, dilin, türlü basamaklarında işleyen bir dizimsel ve dizisel bağıntılar dizgesi olarak işlemesi kavramı. Çağcıl dilbilimin gelişmelerinden çoğu bu kavramların öz niteliğinin ve öneminin araştırılması olarak betimlenebilir. Bunları ele aldığımızda, Saussure'ün özgün savlarında eksikler olsa bile, onun çağcıl dilbilimi canlandıran soruları sorduğunu görebiliriz.

A. LANGUE İLE PAROLE

1933'de İngiliz dilbilimci Sir Alan Gardiner, '«söz» ile «dil» arasındaki ayrıma dikkati çekmekle Ferdinand de Saussure övgüyü haketti; bu ayrımın sonuçları öylesine yayılmıştır ki bence er geç tüm bilimsel dilbilgisi yaklaşımlarının kaçınılmaz temeli olmaktan kendini alamayacaktır', der. Bu, öylesine kaçınılmaz olmuştur ki, çoğu dilbilgisi anlaşmazlığı bu ayrımın tam niteliğinin ne olduğuna değgin tartışmalar biçimini alabilir: Neler **langue**, neler **parole** kapsamına girer?

Saussure kendisi bu ayrımı yaparken birçok ölçüte başvurur: **Langue**'ı **parole**'den ayırırken temel olanı olası olandan, toplumsalı salt kişiselden, ruhbilimseli öz-

dekselden ayırırız. Ama bu ölçütler dili aynı biçimde bölmez ve bu yüzden birçok anlaşmazlıklara yol açarlar. İlk ölçüte göre, **la langue** tümüyle soyut ve biçimsel bir dizgedir; birimler bir başka biçimde dile getirilse bile İngilizce temelde aynı dil kalacağından sese değgin herşey **parole** düzeyine indirilir. Ama açıkçası, ikinci ölçütle bu görüşü gözden geçirmek zorunda kalıyoruz: Konuşmacı, birey olarak İngilizce konuşmayı sürdürecekse, bu sesbirimlerin ayrılığını gerçekleştirmeyi seçemeyeceğinden, /b/ nin titreşimli üstdudaksıl kapantılı bir sesbirim, /p/ nin titreşimsiz üstdudaksıl kapantılı bir sesbirim olması dil dizgesine değgin bir olgudur. Üçüncü ölçüte göre ise, başka birtakım yankılanım özelliklerini **la langue** kümesine almak zorunda kalacaktık çünkü vurgularla sesletmeler arasındaki değişikliklerin, o dili konuşanlar için ruhbilimsel bir gerçekliği vardır.

Saussure'ün ayrımı tam da bu açık seçikliği dolayısıyla doğurgan olmuştur. Gerçekte, bu ölçütlerin her birinin uygulanmasıyla elde edilen türlü sonuçlar dilin dizgeselliğinin tüm değişik biçimlerini yansıtır. Bu değişiklikleri Louis Hjelmslev'in önerdiği terimlerle belirtebiliriz: **Langue** ile **parole** yerine **şema, kural, kullanım** ve **parole** konabilir. **Parole,** yalnızca bireysel söz edimidir ve kendi başına dizgenin bir parçası olamaz. Kullanım istatistiksel bir düzenliliktir: Değişik sesletmelerin ya da dil öğelerinin öteki kullanımlarının sıklığının dökümünü yapabiliriz. Bir dili konuşanın, kullanım seçiminde belli bir özgürlüğü vardır. Oysa, kural bireysel seçim sorunu değildir. İstatistiksel olarak betimlenmez bir dizi yasayla tasarımlanır: Örneğin, /p/ sesbirimi İngilizce'de titreşimsiz dudaksıl kapantılı olarak gerçekleşir. Sonuç olarak, şema yapının en soyut kavranışıdır. Burada sessel töze değinilmez. Öğeler soyut bağıntısal terimlerle tanımlanır: /p/ /b/ için neyse /t/ de /d/ için aynıdır. Bu değişiklikleri göstermek için hangi gerçek özelliklerin kullanıldığı önemsizdir.

Bu dört yönlü ayrımla, gerçekte, **langue** ile **parole** bölünmesini şu üç noktadan birine yerleştirebiliriz: **La langue**

yalnızca şemadan ya da şema ile kuraldan ya da şema kural ve kullanımdan oluşabilir. **La langue**'ın niteliğine değgin anlaşmazlıklar genellikle bu yapıda olmuştur. Örneğin, Prag Okulunun dilbilimcileri **la langue**'ı şema ile kuralın birleşimi olarak almışlardır. Sesbilimle sesbilgisini ayırdederek sesbilimin, hangi ses değişikliklerinin anlam değişiklikleriyle bağlı olduğunu araştırması gerektiğini, ama böyle ayrışık sesbilgisel ayırdedici özelliklerin eklemleme terimleriyle betimlenmesi gerektiğini öne sürerler. Roman Jakobson'un ayırdedici özellikleri çarpıcı anlatımında, titreşimliye karşılık titreşimsiz gibi karşıtlıklar soyut özellikler olmakla kalmaz aynı zamanda fiziksel ya da sesbilimsel gerçekleştirme kuralları olarak da ele alınırlar.

Daniel Jones ve onu izleyen İngilizler gibi öteki dilbilimciler, sesbirimini bir ses 'ailesi' olarak tanımlamayı seçerek kullanımı **la langue** kapsamına soktular: Onlara göre, bir dilin sesbilgisel dizgesini betimlemek, dilsel kullanım kadar işlevsel kuralları ve soyut şemaları da betimlemektir. Öte yandan, Hjelmslev ve onun Glosmatik'ini açıklayanlar, **la langue**'ı salt soyut bir şema olarak ele alırlar. Onlar için sesbilimsel özellikler, işin içine hiç de sesbirimlerin betimlenmesi biçiminde girmezler. Bu anlaşmazlıklar sürüyor, ama en azından sesbilgisi alanında, temel soruların, Saussure'ün **langue** ile **parole** ayrımıyla ortaya konduğunu söyleyebiliriz.

Sözdizimi düzeyinde **langue** ile **parole** kapsamına nelerin girdiği konusunda Saussure'ün görüşleri daha belirsiz, kararsız ve sorgulanabilir niteliktedir. Saussure, tümceleri bireysel seçimlerin ürünü olarak ele alır; bu yüzden onları **la langue**'ın kendilikleri yerine **parole** örnekleri diye benimser. İlk bakışta, onun dilbilgisel biçimler olarak tümcelerin kendileriyle, bu tümcelerin konuşmada gerçekleşmesi olan sözceler arasında bir ayrım yapmakta başarısız olduğunu söyleyebiliriz, ama sorun daha derinlerde yatar. Kalıp

deyimlerin, giderek 'tümceler ve düzenli örnekler üstüne kurulmuş sözcük öbekleri'nin dil dizgesinin bir parçası olduğunu kabul eder, ama 'düzenli örnek' kavramının nereye dek uzatılabileceğini ele almaktan kaçınır görünür; dizimsel birleşimler düzleminde 'toplumsal kullanımın belirtisi olan dil olgusuyla, bireysel özgürlüğe bağlanan söz olgusu arasında kesin bir sınır bulunmadığını da kabul etmek gerekir' sonucuna varır (125; 173; 117).

Tümceleri, dil dizgesinin kapsamına almaktaki başarısızlığı yüzünden, Saussure'ün sözdizimi kavramı alışılmadık derecede güçsüz görünür. Dil bir karşılıklı bağıntılı birimler dizgesini aşar; onu oluşturan bağıntılar bir yandan da bir kurallar dizgesidir. Noam Chomsky'nin de, Saussure'ün **langue** ile **parole**'ünü kendi **edinç** (competence) ile **edim** (performance) kavramlarıyla değiştirerek vurguladığı yön işte budur. Edinç, konuşmacının ustası olduğu temelde yatan kurallar dizgesidir; edinci betimlemek dili öğelerine ve birleşim kurallarına değin çözümlemektir. 'Açıkçası' diye yazar Chomsky, 'dilbilgisinin sağladığı içsel edincin betimi, Saussure'ün de son derece açık seçik vurguladığı gibi, gerçek edimin açıklamasıyla karıştırılmamalı' Ama Saussure, diye sürdürür,

> **Langue**'ı temelde dilbilgisel özellikleriyle bir göstergeler deposu yani, bir sürü sözcüğe benzer öğe, kalıp deyim ve belki de belli sınırlı deyim türleri olarak görür. Bu yüzden, tümce oluşumunun temelinde yatan, yinelenip duran süreçleri kavrayamaz. Tümce oluşumunu da **langue**'dan çok **parole**'e, dizgesel kuraldan çok özgür istemli yaratıcılığa özgü bir sorun olarak alıyor gibi görünür. Onun şemasında, gündelik sıradan dil kullanımında söz konusu olan türden 'kuralların yönettiği yaratıcılığa' yer yoktur.[4]

Bununla birlikte, özellikle sıradan dil kullanımını tanıdığından Saussure'ün tümce oluşumunu **la langue**'ın kapsamına sokmakta isteksiz kalışını dikkate almaya değer. Saus-

sure, yepyeni tümceler oluşturabileceğimiz olgusuyla, bir dilin deyim tipleri içerdiği olgusunu nasıl bağdaştıracağını bilmiyordu. Ondaki eksiklik kuralların yönettiği yaratıcılık kavramıydı: Bir kurallar dizgesinin olanak verdiği bireysel yaratıcılık... O, sonsuz sayıda tümce için yapısal betimlemeler üretecek sonlu bir dizi kural oluşturulabilineceğini farketmedi. Chomsky'nin dediği gibi, bu yinelemeli kurallarla yapılabilir: Bir ad deyimine sıfat deyimi eklemeyi sağlayan bir kural gibi (ör. peyniri yiyen fareyi üzen kediyi kovalayan, vb. köpek) sürekli yeni baştan uygulanabilecek kurallar.

Dili bilen biri daha önce karşılaşmadığı bir tümcenin o dilin kurallarına uygun biçimde oluşturulup oluşturulmadığını farkedebilir; kendisi de dilbilgisine uygun yeni tümceler üretebilir. Bu olgu tümcenin dil dizgesinin bir birimi olarak ele alınması gerekliliğine yeterli bir kanıttır. Dizgenin nasıl olup da bir yandan bireysel konuşmacıların yaratıcılığını, bir yandan da tümce oluşumunu açıklayabildiğini göstermek Chomsky'e kalmıştı. Saussure'ün bunu yapmaması hiç de şaşırtıcı değil; en azından sorunun öz niteliğini anlamış görünüyor. Ama her şey bir yana, tümcenin bir dil birimi olarak ele alınması gerektiğini gözden kaçırması önemli bir eksiklik. İşte Saussure'ün dile yaklaşımının aşıldığı yer her şeyden çok sözdizimi alanında olmuştur.[5]

B. EŞSÜREMLİ İLE ARTSÜREMLİ

Kendinden sonraki dilcilerce Saussure'ün ayrımlarından en az anlaşılanı ve en az kavranarak araştırılanı budur. Eşsüremli betimlemenin önceliği kabul edilmekle birlikte, dil değişmeleri tartışmalarında tam olarak nelerin eşsüremli nelerin artsüremli görüş kapsamına girdiği konusunda Saussure'ün ortaya attığı temel kuramsal soruna açıklık kazandırmak için çok az girişimde bulunulmuştur. Birçok dilci bu ayrımın ortadan kaldırılıp aşılması ve kapsayıcı bireşimsel

bir dil görüşüne varılması gerektiğini kabul etmiş ama Saussure'ün bunun olanaksız olduğu konusunda önerdiği nedenlerle yüzleşmemişlerdir. Charles Hockett, 1968'deki dilbilim incelemesi **The State of Art** (Sanatın Durumu)'da eşsüremli ve artsüremli incelemeler arasındaki ilişki sorununun, 'çözümlenmek yerine hasıraltı edildiği'ni gözlemlemekte hiç kuşkusuz haklıydı.

Eşsüremlilikle artsüremlilik ayrımını ortadan kaldırmak isteyenlerce iki sav öne sürülüyor. İlki, eşsüremli dizge herhangi bir anda artsüremli öğeler içerir: Eskil biçimler, yeni sözcükler, ortadan kalkma sürecindeki ayrımlar, vb.Bu karşı savın Saussure'ün öne sürdükleriyle ilgisi yok. Saussure, 'bir dil her an kurulmuş bir dizgeyle bir evrimi sezdirir; her an, şimdiki bir kurum ile geçmişin bir ürünüdür' diye apaçık belirtir. Eşsüremlilik ve artsüremlilik iki tür öğe değil, dile iki yaklaşımdır. Belli bir an eskil diye yaşantıya giren birimler eşsüremli çözümlemede de böyle özdeşlenecektir, ama bunun tarihsel araştırmayla hiç bir ilgisi yoktur (örneğin, konuşmacıların eskil sandığı biçimlerin bir başka dilden yeni aktarımlar olması eşsüremli betimleme için hiç bir değişikliğe yol açmaz).

Öteki karşı sav daha can alıcı ve ilginç. Prag Okulu dilcileri, dilsel değişmenin körükörüne bir güç değil, temelde dizgesel olduğunda direttiler: Değişme dizgenin bir işleviydi. Son zamanlarda da dönüşümsel dilbilgisi bağlamında sesbilgisi üstünde çalışanlar Saussure karşıtı bir konum benimsediler. Saussure ses değişmesinin, dil dizgesi dışında **parole**'ü etkileyen dış güçlerle oluştuğunu gözetirken öteki dilciler artık ses değişmesinin dil dizgesinin içinde ortaya çıkıp dilbilgisel olarak tanımlanmış öğeler üstünde işleyebileceğini ve en iyi betiminin öğelerin gerçekleşmesinin evrimi değil, kurallarda bir değişim olduğunu öne sürüyorlar. Örneğin, **knowledge** (bilgi) /nclic/ gibi biçimlerdeki /k/ bir zamanlar sesletiliyordu. Görünüşe bakılırsa, **kn**'yi etkileyen son

değişmesi dilbilgisel yapıya bağlı, bu yüzden **acknowledgement** (tanımak) /ak'nolicmınt/daki k kalırken **knowledge**'daki düşüyor.

Kanıtlar bir sonuca varmıyor çünkü bu tür değişmeleri açıklamanın **ad hoc** da olsa başka yolları var. Öte yandan, Saussure'ün erekbilimsel değişme kavramlarına —dizge değişik bir konumu 'amaçladığı' için değişme olur— karşıtlığının bir yana bırakılması gerekip gerekmediği konusu pek açık sayılmaz. Kuşkusuz birçok değişme erekbilimsel açıdan açıklanamaz: **fōt/fōti**'nin 'yetersizliği'nin, çoğulları belirtilemek için dizgeyi **foot/feet**'i aramaya yönelttiğini söyleyemeyiz. Ama karşı örnek diye gösterilen kanıt çoğu kez dil değişmelerinin eşsüremli olgularını artsüremliden ayırdedememenin sonucudur. Genellikle, eşsüremli ile artsüremli arasındaki bağıntı yeterince araştırılmamış bir sorundur, burada Saussure'ün konumu, İkinci Bölümde açıklamaya çalıştığımız gibi bugüne dek üretilen savların en açık seçik ve can alıcı olanıdır.

C. DİL DİZGESİNDEKİ BAĞINTILAR

Daha önce gördüğümüz gibi Saussure dilin, içindeki tüm öğelerin yalnızca birbirleriyle olan bağıntıları açısından tanımlandığı bir değişiklikler dizgesi olduğunu tartışmasız doğruladı. Anımsanacağı gibi bu sonuca, dilbilimde özdeşlik niteliği ve dil göstergesinin özellikleri üstünde düşünerek vardı. Kuramsal bir görüş açısından bu sonuç kusursuz görünür; üstünde durulmaya değer etkileri olmuştur. Ama bir dili gerçekten çözümlediğimizde kesin terimler varmışçasına konuşmaktan kendimizi alamayız. Bir dili salt bir bağıntılar dizgesi olarak çözümlemek güçtür. Bu güçlüğün kuramsal sezdirimleri olup olmadığı açık değil ama dilbilimcilerin belli bir tip bağıntıyı ya da sınırlı bir dizi bağıntıyı araştırmakta, bir dilin tümünü salt bağıntısal bir dizge olarak ele almakta daha başarılı oldukları doğrudur.

Örneğin, Saussure'ün ikili karşıtlıklara verdiği önem meyvelerini vermiştir. Sesbilimdeki çoğu çalışma, ses bütünselliğinin ayırıcı birçok özelliğin kesişme noktası olarak tanımlanabilecek ayrı ayrı öğelere indirgenmesi üstüne kurulmuştur. Jakobson'un dediği gibi, her ayırıcı özellik 'belli bir ayrımsal özelliği sergileyen bir karşıtlığın iki yanı' arasında bir seçimi içerir (ör. titreşimsiz karşıtı olarak titreşimli). Gerçekten de Jakobson da başkaları da, yapıyı betimlemek için ikili karşıtlıkların kullanılmasının yalnızca yöntembilimsel bir araç değil dilin kendi öz niteliğinin bir yansıması olduğunu öne sürerler. İkili karşıtlar en doğal ve en tutumlu düzgüdür. Dile ulaşmaya başlarken bir çocuğun ilk öğrendiği işlemlerdir bunlar; daha genellersek, tüm düşüncenin ortak paydasıdır. Bir kez daha Saussure ile Saussure'cü geleneğin yeniden ama temel yapı kurma işlemleri düzeyinde, dille düşünce arasında bağlar kurduğunu görüyoruz.

Birçok dilcinin dikkati dizimsel ve dizisel bağıntılarda odaklanmıştır. Saussure'den bu yana türlü dilbilgisel betimleme kuramları arasındaki değişikliklerin temelde dizimsel bağıntıların niteliği ve bu bağıntıları saptama yollarındaki anlaşmazlıklar olduğu ileri sürülebilir. Bu anlaşmazlıklar burada kısaca özetlenebilecek türden değil. Şu kadarını söylemek yeterli olacak: (Sesbirimler gibi) bir düzeyin bileşenlerinin, (biçimbirimler gibi) bir sonraki düzeyin bileşenlerini oluşturmak için birleştiği, öğelerin birleşimsel gücüllüğünün onları tanımlamaya yaradığı, sıradüzenli bir dil düzeyleri kavramı, bağıntıları saptayan türlü etkenlere tanınacak ağırlık konusundaki yargılarında değişiklik gösteren bir dizi betimleyici kuramın ortak yanıdır. Örneğin, benzer sözceleri alıp, bir biçimler dizisi olarak benimseyerek, birbirinden ayrıldığı noktalarda bölüp sonra da böylesi ayrışkan öğelerin başka dizilerde girdiği öteki birleşimleri mi incelemeliyiz? Yoksa, dil öğelerinin yüklenebildiği türlü işlevlere değgin bir kuramla yola çıkıp, sonra da bu işlevleri yapmak için birleşen öğeleri mi belirlemeliyiz?

Saussure'ün tanımladığı biçimde dizimsel ve dizisel öğelerin önemi ancak Chomsky'nin üretici-dönüşümsel dilbilgisinin çıkagelmesiyle azaldı. Burada bile sorun kaydırılmakla kalmıştır: Kuralların işlediği sınıflar, kuralların gerektiği gibi işlemesi için gerekli sınıflar gibi türlü dizisel sınıflar ortaya çıkar. Kuralların kendileri ise, sözdizimsel süreçlere uygun koşulları sağlamak için bağıntı konusundaki açıklamalarını yayacak olsa Saussure'ün dizimsel bağıntılar olarak göreceği şeylerin tasarımlarıdır.

Üstelik, dönüşümsel dilbilgicilerin son çalışmaları, değişik bir düzeyde de olsa Saussure'ün dile getirdiği görüşe döner: Hiç bir şeyi doğal karşılamadan birleşim süreçlerini inceden inceye gözden geçirdiğimizde, biçimbirimsel birleşimlerle öteki sözdizimsel birleşimler arasında temelde hiç bir ayrım olmadığını bulgularız. Saussure söz konusu olduğunda bu yalnızca bir çıkarım; sözdizimi üstüne söyledikleri öylesine kabataslak ki, bu savı için hiç bir destek sağlamıyorlar. Ama şimdi, tam Hititçe'nin bulunması Saussure'ün Hint-Avrupa ünlülerine değgin önvarsayımını doğrularken, dönüşümcü dilbilgisi de bir başka varsayım ya da sezginin doğruluğunu gösterebilir.

Buna karşın, çağcıl dilbilimin babasının çocuklarında düş kırıklığına uğrayabileceği bir yan var. Saussure dilbilimin, göstergebilimin, genel gösterge ve gösterge dizgeleri biliminin, bir dalı olduğunu gözetiyordu. Dilbilim, ne doğabilimler ne de tarihsel bilimlerin, yalnızca göstergebilimin bir parçasıdır. 'Biz ise, dil sorununu her şeyden önce bir gösterge sorunu olarak görüyoruz... Dilin öz niteliğini bulmak istiyorsak, onu önce aynı türden dizgelerle kurduğu ortaklık açısından ele almalıyız' (17; 34-5; 37-8). Dilciler bu öğütü, bu izlenceyi gözetmemişlerdir. Öteki Saussure'cü kavramlar çözümlenirken Saussure'ün önde gelen bu kavramı, göstergelerle dilin bir gösterge dizgesi olduğu kavramı, çoğunlukla gözden kaçmıştır. Dilbilimciler görünüşte bu kavramı ağız-

larından düşürmemişler ama bunun dil çözümlemesini yönetmesine de izin vermemişlerdir. Göstergeye Saussure'ün verdiği rol yine de bağışlansa, bunun dilbilimin büyük ölçüde yeniden yönlemesini sağlayacağı söylenemez.[6] Dilbilimcinin göstergeyi dikkate almaktaki başarısızlığının garip bir duruma yol açtığı söylenebilir: Değişik alanlarda çalışan kişiler göstergebilimi bağırlarına basmış oysa Saussure'ün göstergebilimin odak noktasına yerleştirdiği, üstelik büyük katkılarda bulunacağını sandığı dilbilimin kendisi ilgisiz kalmıştır. Dilbilim Saussure'cü yollarda gelişmiştir ama Saussure'ün onu yerleştirdiği bağlamı anlamak için, böylesine bir dil incelemeslni bir yana bırakmalı, başka toplumsal ve ekinsel görüngüleri 'diller', gösterge dizgeleri olarak inceleme girişimlerine yönelmeliyiz.

4 Göstergebilim : Saussure'ün Kalıtı

Genel Dilbilim Dersleri'nin ancak birkaç paragrafı göstergebilime ayrılmıştır. Kuşkusuz, dilbilimin konumunu saptayıp yerine uyarlayacak genel bir göstergeler bilimi geliştirme yolunda dilbilimcilerin Saussure'ün önderliğini izlemeyi genellikle savsaklama nedenlerinden biridir bu. Ama Saussure için ciddi bir dil incelemesinin odak noktası göstergebilimsel bakış açısıydı. Dili gereğince tanımlamak istiyorsak, 'dilin herşeyden önce bir göstergeler dizgesi olması, bu yüzden de göstergeler bilimine başvurmamız gerektiği açık değil mi?' diyordu (Engler, 47).

> Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de, yazıyla, sağır dilsiz alfabesiyle, kutsal nitelikli simgesel törenlerle, bir toplumda incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin bildirişim belirtileriyle, vb. karşılaştırılabilir. Yalnız, dil bu dizgelerin en önemlisidir.
>
> Demek ki, göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim tasarlanabilir... **Göstergebilim** (Fransızca **sémiologie** = Yunanca **sémeîon** «gösterge»den) diye adlandıracağız biz bu bilimi. Göstergebilim, göstergelerin öz niteliğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğretecek bize. Henüz yok böyle bir bilim. Onun için gösterge bilimin nasıl birşey olacağını söyleyemeyiz. Ama kurulması gerekli; yeri önceden belli. Dilbilim, bu genel nitelikli bilimın bir bölümünden başka bir şey değil. Onun için, göstergebilimin bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecek.

> Böylece, insana ilişkin olgular bütünü içinde dilbilim iyice belirlenmiş bir alana bağlanabilecek (16; 33; 36-7).

insanlar sesler çıkarıp, el kol devinimlerinden yararlandıklarından, anlam iletmek için nesne ve eylem birleşimleri kullandıklarından, bu tür bir etkinliği çözümleyecek ve onun temelindeki uzlaşım dizgesini açıklayacak bir bilim dalı kurulması da yerinde olacaktır. Saussure, üstelik dilbilim, göstergebilimin bir bölümü olarak ele alınacaksa, önemli sonuçlar doğuracağını söyler:

> İlk bakışta çok önemli gibi görünen birçok dilsel etken (Örneğin, ses aygıtının işleyişi) dili öbür dizgelerden ayırmak dışında bir işe yaramıyorsa ancak ikinci sırada yer almalıdır. Bu yoldan hem dil sorunu aydınlatılacak, hem de kutsal törenlerin, görenek ya da törelerin, vb... gösterge olarak incelenmesiyle bu olguların yeni bir kimlikle ortaya çıktığı görülecektir. Böylece, söz konusu olguları göstergebilim içinde toplayarak bu bilimin yasalarıyla açıklama gereksinmesi duyulacaktır (17; 35; 38).

Böylece göstergebilim, insan eylemleri ya da ürünleri anlam ilettiği sürece, gösterge işlevi gördükleri sürece, temelde, bu anlama olanak sağlayan bir uzlaşı ve ayrımlar dizgesi olması gerektiği varsayımına dayanır. Göstergelerin olduğu her yerde bir dizge vardır. Türlü gösterme etkinliklerinin ortak yanı budur. Bu etkinliklerin temel niteliği saptanacaksa, bunları ayrışık değil de göstergebilimsel dizgelerin örnekleri olarak ele almak gerekir. Bu yolla, çoğunlukla saklı kalmış ya da gözden kaçmış yönler, özellikle dil dışı gösterme işlemleri 'diller' olarak ele alındığında açığa çıkar.

Belirli ama son derece önemli bir gösterme dizgesinin incelenmesi olan dilbilimin neden öteki dizgelerin incelenmesine örnek oluşturduğu düşünülüyor? Dilbilim neden, Saussure'ün dediği gibi, göstergebilimin 'le patron général'i? Yanıt bizi bildik bir başlama noktasına, göstergenin nedensizliğine götürür.

Dilbilim, der Saussure, göstergebilim için bir örnek görevini yüklenebilir çünkü dil söz konusu olduğunda göstergenin nedensiz ve uzlaşımsal niteliği özellikle belirginleşir. Dil dışı göstergeler çoğunlukla onları kullananlara doğal gelir; bir eylemin görgülü ya da görgüsüz olmasının o eylemin içsel ve zorunlu bir niteliği değil de uzlaşımsal bir anlam olduğunu kavramak fazladan bir çaba gerektirebilir. Ama dilbilim bir örnek olarak alınacaksa, çözümleyiciyi, incelediği dil dışı göstergenin uzlaşımsal temeline özen göstermeye zorlayacaktır.

Bu, tüm göstergeler baştan sona nedensiz demek değildir. Eylemlerin taşıyabileceği anlamlar üstünde olduğu gibi, belli bir anlamı dile getirmeye uygun bir öbek eylem üstünde de birtakım sınırlamalar vardır. Ağzın ortasına atılan yumruğun dostça bir selam olabileceği bir ekini düşlemek güçtür. Yine de bu sınırlamalar içinde hiç kuşkusuz dostça selamlaşma yerine geçebilecek koca bir dizi eylem vardır. Eldeki bu olasılıklar alanında göstergelerden uzlaşımsal ve nedensiz olarak söz edebiliriz. Gerçekten de, diyor Saussure,

> Bir toplumun benimsediği her anlatım biçimi ilkece toplumsal bir alışkanlığa ya da —aynı anlama gelen— toplumsal bir sözleşmeye dayanır. Örneğin, çoğu kez belli bir doğal anlatımlılıkla yüklü olan toplumsal incelik göstergeleri (İmparatorunu dokuz kez eğilip doğrularak selamlayan Çinli'yi düşünün) gene de bir kurala bağlıdır. Bunların kullanılmasını zorunlu kılan kendi öz değerleri değil, söz konusu kuraldır. Onun için diyebiliriz ki göstergelerin her bakımdan nedensiz olanları, göstergesel yöntemin ülküsünü öbürlerinden daha iyi gerçekleştirir. Bundan ötürü, anlatım dizgelerinin en karmaşığı ve en yaygını olan dil aynı zamanda bunların en belirginidir de. Dilbilim bu bakımdan her türlü göstergebilim genel örneği olabilir. Dilin yalnız özel bir dizge niteliği taşıması durumu değiştirmez (68; 100-101; 62).

Dilbilimi örnek alarak, çok düşünülen bir yanılgıyı, kullanan-

lara doğal gelen göstergelerin içsel bir anlamı olduğu ve uzlaşımları işin içine katmadıkları varsayımını saf dışı edebiliriz.

Bu neden önem taşır? Neden dil dışı göstergelerin uzlaşımsal niteliğini vurgulamak isteyelim? Yanıt son derece yalın. Göstergeler doğal olsaydı, çözümleyecek başka hiç bir şey olmayacaktı. Bir kadına kapıyı açmanın görgülü bir davranıştan başka bir şey olmadığını düşünürüz. Ama göstergelerin uzlaşım olasılığı gibi bir varsayımla yola çıkarsak, hangi uzlaşımlar üstüne kurulduklarını özenle araştırıp, bu göstergeleri gösterge yapan, temelde yatan dizgeyi bulgulayacağız. Aynı, dilbilimde, göstergenin nedensizliğinin bizi göstergeleri yaratan işlevsel değişiklikler dizgesini düşünmeye yöneltmesi gibi, başka durumlarda da anlamlı değişiklikler üstünde odaklanacağız: Anlam taşıyan değişiklik ve karşıtlıklar. Görgülü bir selamı görgüsüzden, moda bir giysiyi modası geçmişten ayırdeden nedir? Ayrışık göstergeler değil bir ayrımlar dizgesi incelemesiyle karşı karşıyayız.

Göstergebilimin Alanı

Saussure'ün göstergebilime değgin önerileri hemen benimsenmedi; onun önerilerinin önemi ancak bu yüzyılın ortalarına doğru, **Dersler**'in yayımlanışından birçok yıl sonra farkedilmeye başlandı. Sanki, tek tek bilim dalları doğru bir göstergebilim anlayışına varmadan önce kendi yollarında gelişip Saussure'ün içgörülerini kendileri yeniden bulgulamalıydılar. Gerçekten de, şimdi 'yapısalcılık' denilen şey, insanbilimcilerin, yazın eleştirmenlerinin ve öteki bilim adamlarının, dilbilim örneğinin kendi bilim dallarında yapmayı amaçladıkları şeyi kanıtlamaya yardım edebileceğini görmeleriyle ortaya çıktı. Dilbilimi bir örnek olarak almaya başladıklarında aslında Saussure'ün çok daha önceleri önerdiği göstergebilimi geliştiriyorlardı.

Dolayısıyla, Collège de France'daki açış konuşmasında insanbilimci Claude Lévi-Strauss'un insanbilimini bir göstergebilim dalı olarak tanımlayıp, göstergebilim tartışmalarıyla doğru bir insanbilimi kavramının temelini atan kişi olarak Saussure'e borcunu belirtmesi 1961'i bekleyecekti. Ama daha onbeş yıl önce, 'Structural Analysis in Linguistics and Anthropology' (Dilbilim ile İnsabilimde Yapısal Çözümleme) konusundaki çığır açan bir denemesinde Lévi-Strauss kendi yapısalcılığını kurmak için dilbilim kavram ve yöntemlerine başvurmuştu,

Bu denemede Lévi-Strauss dilbilimdeki, özellikle sesbilimdeki, onun bilimsel bir dal olmasını sağlayan ilerlemelerden söz eder ve 'sesbilim, örneğin nükleer fiziğin fen bilimleri için oynadığına benzer bir yenileyici rolü toplumbilimleri için oynamaktan kendini alamaz', der. İnsanbilimcinin dilbilimci örneğini izleyip kendi alanında 'sesbilim devrimi'yle boy ölçüşebilecek bir şey üretmesini önerir. Sesbilim ayrışık terimleri değil, terimler arasındaki bağıntıları, bağıntı dizgelerini inceler; sesbilim bir dil konuşanlarının bilinçle kavradığı ya da bildiği görüngülerin incelenmesinden onların 'bilinşdışı altyapı'sına geçer. Açıkçası, yalnızca bilinçaltında bilinen bağıntı dizgelerini belirlemeyi amaçlar. İnsanbilimci bundan nasıl bir ders alabilir? Lévi-Strauss, bunu bir yöntem örneği olarak alabileceğini söylüyor: Gösterme görüngüsünü çözümlemek için, anlam taşıyan eylem ya da nesneleri araştırmak için, temelde yatan bir bağıntılar dizgesinin varlığını önvarsaymalı ve bir ekinin üyelerinin henüz farketmediği bir bağıntı dizgesinde tek tek öğe ya da nesnelerin anlamının, öteki öğe ya da nesnelerle karşıtlığının bir sonucu olup olmadığını anlamaya çalışmalıdır.[1]

Gerçekten de Nikolai Trubetzkoy, üretken gücüliükteki yapıtı **Principles of Phonology** (1939) (Sesbilimin İlkeleri)'de toplumbilimleri için sesbilim kuramının yöntembilgisel sezdirimlerini ana çizgileriyle belirtmiş ve böylece Saussure'ün

önerdiği göstergebilimi geliştirmişti bile. Bir yanda sesbilgici gerçek konuşma seslerinin nitelikleriyle ilgiliyken öte yanda sesbilimci belli bir dilde işlevsel olan ayrımsal özelliklerle ilgilenir; ne tür ses değişikliklerinin anlam değişiklikleriyle bağıntıları olduğunu, ayrımsal öğelerin birbiriyle nasıl bağlı olup sözcükler ya da deyimler oluşturmak üzere nasıl birleştiklerini sorgular. Bu görevlerin, diye sürdürür Trubetzkoy, toplumsal anlam taşıyıcıları olan ayrımsal özellikle değil de doğal görüngülerin içsel nitelikleriyle ilgilenen doğa bilimlerinin yöntemleriyle üstesinden gelinemeyeceği açıktır. Bir başka deyişle, doğabilimlerinde **langue** ile **parole** arasındaki ayrımın karşılığı olabilecek hiç bir şey yoktur: ne incelenecek bir kurum ne de uzlaşım dizgesi. Öte yandan, toplum ve insan bilimleri özdeksel nesnelerin toplumsal kullanımıyla ilgilidirler ve bu yüzden nesnelerin kendisiyle, onlara anlam ve değer kazandıran ayırdedici ya da ayrımsal dizgeyi ayırmalıdırlar.

Trutbetzkoy, böylesi dizgeleri betimleme çabalarının sesbilimsel çalışmalara çok benzediğini öne sürer. Değindiği örnek, insanbilimci ya da toplumbilimcinin yapabileceği bir giysi incelemesidir. Giysiyi giyen için çok önem taşıyan birtakım fiziksel özellikler yalnızca toplumsal önemi olan özelliklerle ilgilenen insanbilimciyi hiç ilgilendirmez. Böylece bir ekinin toplumsal dizgesinde etek boyları çok anlam taşırken hangi kumaştan yapıldıkları önemsiz olabilir. Ya da yine, boz yerine sarı renkli bir elbise giymemin oldukça önemli bir toplumsal anlamı olmasına karşın boz renkli giysileri kahverengi giysilere yeğlemem ya da yünlü kumaşlardan hoşlanmam hiç bir toplumsal anlamı olmayan salt kişisel seçimler olabilir. Sesbilimci nasıl sesteki hangi değişikliklerin anlam taşıyıp hangilerinin taşımadığını saptamaya çalışırsa, giysileri inceleyen insanbilimci ya da toplumbilimci de giysilerin toplumsal anlam taşıyan özelliklerini ayrıştırmaya; toplumun üyelerinin özümleyip, belli bir yaşam biçi-

mi, toplumsal rol ya da toplumsal tavrı göstermek üzere belli birtakım giysileri almakla sergiledikleri bir bağıntılar ve ayrımlar dizgesini yeniden kurmaya çalışacaktır. Kısacası, insanbilimci ya da toplumbilimci giysileri göstergelere dönüştüren özelliklerle ilgilenir.

Dilbilimci gibi insanbilimci ya da toplumbilimci de insanların belli bir toplum içinde iletişim kurup birbirlerinin davranışını anlamalarını sağlayan örtük bilgiyi belirtik hale getirmeye çalışır. Açıklamaya çalıştığı olgular insanın örtük bilgisine ilişkin olgulardır: Belli bir eyleme görgülü, başka birine görgüsüzlük gözüyle bakılması; belli bir giysinin bir durumda uygun ötekinde uygunsuz olması. Bilgi ve herhangi bir tür ustalığın olduğu her yerde açıklanacak bir dizge vardır. Dilbilimden öteki bilim dallarına ilişkin kestirimlerde yol gösteren temel ilke budur. Bir ekin üyelerinin nesne ve eylemlere verdiği anlamlar salt gelişigüzel görüngüler değilse tanımlamayı umabileceğimiz göstergebilimsel bir ayrımlar, ulamlar ve birleşme kuralları dizgesi de var demektir.

Böylece, göstergebilime geniş bir sorgulama alanı ayırabiliriz: Bir ekinde anlamı olan her şey bir gösterge ise de, dolayısıyla göstergebilimsel bir araştırma nesnesiyse, göstergebilim insanbilimlerin ve toplumbilimlerin çoğu dallarını kapsamına alacaktır. Herhangi bir insan etkinliğine, müzik olsun, mimarlık, ahçılık, görgü kuralları, reklam, moda, yazın olsun, her birine göstergebilim açısından yaklaşabiliriz.

Bu yolla birçok başka bilim dalını kuşatmayı amaçlayan yayılımcı bir göstergebilime karşı yöneltilebilecek ilk tepki, bu tür alanlarda karşılaştığımız gösterme görüngüsünün hepsinde benzer olmadığı konusunda olabilir. Çoğu insan nesnesi ile etkinliği gösterge olsalar bile, aynı tip gösterge değildir. Bu önemli bir karşı tepkidir; göstergebilimin ana görevlerinden biri değişik yollarla incelenmesi gerekebilecek değişik tip göstergeleri ayırdetmektir.

Göstergelerin türlü tiplendirmeleri önerilmiştir ama değişik yaklaşım gerektirdiğinden ötekilerden ayrılan üç temel gösterge sınıfı vardır: Görüntüsel gösterge (icon); belirti (index); asıl gösterge (bazen yanılgıyla 'simge' denir). Tüm göstergeler bir gösterenle gösterilen; bir biçim ve ilgili bir anlam ya da anlamlardan oluşur ama gösterenle gösterilen arasındaki bağıntılar bu üç tip göstergenin her biri için değişiktir. **Görüntüsel gösterge** gösterenle gösterilen arasında gerçek bir benzerliği içerir: Portre, portresi olduğu insanı nedensiz bir uzlaşımdan çok benzerlikle gösterir. **Belirti**de gösterenle gösterilen arasındaki bağıntı nedenselditr: Duman ateş demektir çünkü genellikle ateş dumanın nedenidir; yağmur bulutu türündense bulut yağmur demektir; izler, onu bırakabilecek türden bir hayvanın göstergeleridir. Oysa, **asıl göstergede**, gösterilenle gösteren arasındaki bağıntı nedensiz ve uzlaşımsaldır: El sıkma uzlaşımsal olarak selam gösterir; peynir uzlaşımsal olarak yemeği bitirirken uygun yiyecektir.

Bu üçlü bölünmenin göstergebilim açısından sezdirimleri nedir? Başlıca sonucu, asıl göstergeyi göstergebilimin temel konusu yapıp, öteki göstergelerin incelenmesini uzmanlaşmış ve ikincil bir etkinlik haline getirmektir. Bir at resminin ya da fotoğrafının bir atı tasarımlamasının incelenme biçimi, göstergebilimin bir bölümünü oluşturabilir ama bu dilsel temelli bir göstergebilimden çok düşünsel bir tasarım kuramının sorunu olmaya uygun görünüyor. Göstergebilim görüntüsel göstergeleri belirleyip nitelemeli; ancak, görüntüsel göstergelerin incelenmesi, göstergebilimin ana etkinliklerinden biri olmasa gerek.

Göstergebilimcinin bakış açısından belirtiler daha endişe verici. Bunları kendi alanı kapsamına alacak olsa, tüm insan bilgisini bölgesine alma sakıncası doğacak çünkü görüngüler arasında nedensel bağıntılar kurmayı amaçlayan herhangi bir bilim, bir belirtiler incelemesi gibi görülüp gös-

tergebilim içinde yer alabilir. Örneğin tıp, sayrılıkları belirtilere bağlamaya çalışır: Tıp, bir sayrılığın belirtilerini bulgulamak o sayrılığın varlığını ele veren göstergelerin belirlenmesi ve buna karşılık bu belirtilerin nelerin göstergesi olduğunu öğrenmektir. Meteoroloji ise havaküredeki koşulları nedenlerine ve sonuçlarına bağlayıp onları hava koşullarının göstergeleri olarak çözmek için bir dizge kurmayı amaçlar. Ekonomik konulardaki önbili, parasal göstergelerin doğru çözülmesine bağlıdır; ekonomi bu göstergeleri belirleyip kişinin bunları çözmesini sağlayan bir bilim dalıdır. Kısacası, koca bir dizi bilim dalı doğal ya da toplumsal dünyayı çözmeye çalışır; bu bilim dallarının yöntemleri değişiktir; yayılımcı bir göstergebilim bayrağı altında toplanmakla bir şeyler kazanacaklarını gösteren geçerli bir neden yoktur.

Öyleyse, gösterenle gösterilen arasındaki bağıntının nedensiz ve uzlaşımsal olduğu asıl göstergeler de göstergebilimin başlıca yayılma alanını oluştururlar. Gerçekten de düzeneklerini anlamak istiyorsak, göstergebilimsel bir araştırma gerekir. Gösterenle gösterilen arasında her göstergeyi tek tek ele almamızı sağlayacak nedensel bir bağ olmadığında koca bir öbek göstergenin türediği temeldeki uzlaşım dizgesini, göstergebilimsel dizgeyi yeniden kurmaya çalışmalıyız. Özellikle tek tek göstergeler nedensiz olduğundan, onları açıklayabilecek tek olanağı, dizgeyi yeniden kurmaya girişmeliyiz.

Bununla birlikte, belirtileri göstergebilim alanından tümüyle silip atamayız çünkü bunlar ilginç ve önemli bir sınır oluştururlar. Herhangi bir belirti uzlaşımsal bir gösterge olarak kullanılabilir. Bir ekin gösterenle gösterilen arasındaki nedensel ya da belirtisel ilişkiyi kabullendi miydi, o gösteren gösterilene bağlanır ve nedensel bağıntının olmadığı durumlarda bile aynı anlamı çağrıştırmak üzere kullanılabilir. Örneğin, dumanın ateş, yangın anlamına geldiği genel olarak bir kez kabul edildi miydi, dumanı ateş/yangını göstermek için kullanabilirim. Bir duman makinasının ürettiği

duman bu kez ateşten çıkmadığı halde bir oyunda ateş/yangını göstermek için kullanılabilir. Burada belirti, uzlaşımsal bir gösterge olarak kullanılmaktadır.

Kuşkusuz birçok belirti sahnede bu biçimde uzlaşımsal gösterge olarak kullanılabilir: Bir oyuncuya kızamık makyajı yapılmışsa, yüzündeki lekeleri uzlaşımsal bir biçimde kızamık olarak görür ve bu durumda lekelerin kızamıkla nedensel bir ilişkisi olduğuna inanmayız. Ama göstergebilimciye özellikle ilginç gelen, bir ekinin uzlaşımsal toplumsal söylencesi adını verebileceğimiz şeyi oluşturan koskoca bir dizi uzlaşım niteliği verilmiş belirti vardır. Belki de en iyi örnek 'statü-simgeleri' adını verdiklerimiz. Adından da anlaşılacağı gibi bunlar yalnızca statü belirtileri değil, statü simgeleridir. Bunların, gösterdikleri statüyle nedensel ya da içsel bir bağıntıları olmakla birlikte, toplumun uzlaşımları ile simge katına çıkarılmışlardır; nedensel ya da belirtisel niteliklerinin gerektirdiğinden daha fazla anlam taşırlar. Böylece, Rolls Royce mutlaka bir varsıllık belirtisidir çünkü onu ancak varsıllar alabilir; ama toplumsal uzlaşım bunu, varsıllığı eş değerde pahalı öteki nesnelerden daha tartışmasız gösteren bir söylence nesnesi, bir varsıllık simgesi haline getirmiştir. Hepsi de pahalı olduklarından birer varsıllık belirtisi olan birçok nesne arasından toplumsal kullanım sonucu bir varsıllık simgesi olarak sivrilmiştir. Toplum yaşamını bir göstergeler dizgesi olarak inceleyen göstergebilimci kuşkusuz bu tür uzlaşım niteliği kazanmış belirtileri kendi alanına katmak isteyecektir.[2]

Üstelik belirtilerin göstergebilimcinin alanına bir başka giriş yolu var. Belli bilimlerde belirtilerin anlamları bilginin düzenlenişiyle birlikte değişir. Örneğin sayrılık, belirtileri bir çağdan ötekine bilgi geliştikçe değişik biçimde çözülür ve yorumlanır. Hem belirti olarak belirlenen şeylerde hem de belirtilerin yorumlanışında değişmeler vardır. Böylece, göstergebilimci, tıptaki değişmeleri yorumlayıcı bir dizge olarak,

göstergeleri çözüp belirleme yolu olarak inceleme olanağını kazanır. Bir devrin tıp söylemini saptayan ya da gelişimine olanak sağlayan belirtilerin çözülmesine izin veren uzlaşımları bulgulamaya çalışır. Bu araştırmada göstergebilimci ne belirtilerin kendileriyle, ne de belirtiyle anlam arasındaki 'gerçek' nedensel bağıntıyla, ancak bir uzlaşım dizgesi içindeki belirtilerin çözülmesiyle ilgilenir.

Öyleyse, göstergebilimin alanı nedir? Kırallığı nereden nereye uzanır? Belli ki, değişken sınırları olacaktır; göstergebilimsel olarak ele alınabilecek ama böyle incelenmesi de zorunlu olmayan birçok şey vardır. Aslında, göstergebilimin alanını niteleyebilmek için onun karşılaşabileceği değişik tür durumları belirlemek yeterlidir.

I. Göstergebilimsel araştırmanın en can alıcı noktasında doğrudan iletişim için kullanılan uzlaşımsal gösterge dizgeleri vardır. Bunlar ilkin, İngilizce gibi yaşayan doğal bir dilde oluşmuş iletileri göndermek için kullanılan türlü düzgüleri kapsar. Mors düzgüsü, görsel yöntemle uzaktan anlaşmak için kullanılan semafor düzgüleri, braille ve gizli iletişim için düzenlenmiş tüm düzgüler İngilizce bir iletiyi göndermek için kullanılabilir. İkincisi, aynı doğal dili paylaşan kümelere belli tip bir bilgiyi iletmek için kullanılan bir dizi uzmanlaşmış düzgü vardır; kimyasal simgeler, trafik göstergeleri, gümüş ayar damgaları, matematik simgeleri, havaalanları, trenlerde, vb. kullanılan göstergeler ve sonuncusu armalarda, simyada kullanılan düzgülerin anlaşılması güç simgeleri...[3] Hepsi de belirtik düzgülere dayanan uzlaşımsal göstergeleri içerir: Bunlar söz konusu öğeyi bir düzgü kitabında arayıp bulmak gibi kolay ve belirsiz bir yanı olmayan iletişim için düzenlendiklerinden düzgüleme ve düzgü çözümleme için belirtik işlemler vardır. Bu tür düzgüler göstergebilimsel dizgelerin katışıksız örnekleridir ama özellikle böylesine hilesiz, dolambaçsız olduklarından bunların temelindeki ilkeleri betimlemek genellikle

çözümü kolay bir sorundur. Bu yüzden göstergebilimci için bir sonraki ulam kapsamına giren daha karmaşık ve daha örtük dizgelerden daha az ilginç oldukları ortaya çıkar.

II. İletişimin kesinkes oluştuğu ama iletişimin dayandığı düzgülerin güçlükle kurulduğu ya da son derece belirsiz ya da açık-uçlu olduğu dizgeler belirtik düzgülerden daha karmaşıktır. Örneğin, yazın için geçerli bir durum bu. Yazını okuyup anlamak için yapıtta kullanılan dili bilmekten daha çok şey gerekir, ama yazınsal yapıtların doyurucu biçimde yorumu için ne gibi ek bilgi gerektiğini tam olarak ortaya koymak çok güçtür. Kuşkusuz burada, anahtar kitapçıkların ya da düzgü kitaplarında bulunabilecek türden bir düzgüyle uğraşmıyoruz. Bununla birlikte özellikle varsıl ve karmaşık bir iletişim dizgesiyle uğraştığımızdan yazın ile başka estetik düzgülerin (resim ve müzik düzgüleri gibi) göstergebilimsel incelemesi umulanın üstünde son derece ilginç olabilir.

Bu düzgülerin kaypak karmaşıklığının nedeni oldukça yalındır. İlk tipteki düzgüler zaten bilinen ileti ve kavramları doğrudan ya da belirtik olarak iletmek için düzenlenmiştir; düzgü yalnızca önceden tanımlanmış kavramlar için tutumlu bir yazım sağlar. Ama estetik anlatım, daha belirlenmemiş kavramları, incelikleri ve karmaşaları iletmeyi amaçlar; dolayısıyla bir estetik düzgü herkesçe bir düzgü olarak (daha önceden eklemlenmiş kavramları anlatmanın bir yolu olarak) algılanır algılanmaz, sanat yapıtları bu düzgünün ötesine geçme eğilimi gösterirler. Düzgünün olası değişimini ve uzantılarını araştırırken onu sorgular, gülünçler ve genelikle çökertirler. Sanat yapıtlarına duyulan ilginin büyük bir bölümünün, bu yapıtların kullanıyor göründüğü düzgüleri araştırıp değiştirme biçimlerine yöneldiğini bile söyleyebiliriz; bu, dizgelerin göstergebilimsel araştırmasını hem son derece ayırıcı hem de aşırı güçlü bir hale sokar bu.

III. Göstergebilimin zorunlu olarak yüzyüze kaldığı üçüncü

tür durum, ilk bakışta iletişimi kapsamına almaz görünen ama aşırı düzgülenmiş ve anlam üretmek için koca bir dizi ayrımı kesinkes kullanan toplumsal alışkanlıkları içine alır. Türlü törenlerle görgü kuralları, yiyecek ve giyecek kullanımını yöneten uzlaşım dizgeleri apaçık göstergebilimseldirler: Bir takım elbise yerine başka birini giymek, dolaylı da olsa, bir şeyleri iletmenin bir yoludur. Bir adım daha atıp, içinde yaşadığımız yapıların, satın aldığımız nesnelerin ve gerçekleştirdiğimiz eylemlerin göstergebilimcinin ilgisini çektiğini çünkü bunlara anlam yükleyen tüm ulam ve işlemlerin temelde göstergebilimsel olduğunu söyleyebiliriz. Bu demek değildir ki, örneğin bir ev satın almak her şeyden önce ya da temelde iletişimsel bir eylem, ama yalnızca evler arasındaki değişikliklere göstergebilimsel bir dizge anlamı yükler ve bir ev yerine ötekini seçerken o evin uzantısı olan imgeyle (kır evi, çağcıl bir villa, yıkılmaya yüz tutmuş bir Victoryen evi) karşı karşıyayız demektir. Salt kullanışlılık açısından, imgesi pek de uygun düşmeyen bir evi satın almayı seçebiliriz ama yine de göstergebilimsel bir dizgeyle içiçeyizdir. Giysi, tecimsel nesneler, eğlence ve tüm öteki toplumsal kendiliklerle uğraşırken göstergebilimcinin görevi bunların taşıdıklarını sandığımız örtük anlamları belirtikleştirmek ve bu anlamların dayandığı yan anlamlar dizgesini yeniden kurmaktır.

IV. Son olarak, gerçek göstergeler yerine belirtileri kapsayan durumlar olarak başlangıçta ayırdıklarıma geldik: Görüngüler arasında neden-sonuç bağıntılarını kurmaya çalışan bir nesnenin ya da eylemin anlamının bir olasılıkla nedensel önceli ya da sonucu, nedensel bir şemadaki anlamı olan toplum ve doğa bilimdalları. Daha önce de değindiğim gibi, bu bilim dalları aslında göstergebilimsel olmamakla birlikte, göstergebilimcinin dikkatinden kaçmaları da gerekmez. Bu bilim dallarının incelediği nesneler, gerçek göstergeler değildir ama bunların kendileri, bilim dalları olarak,

'diller' ya da eklemleme dizgeleri olarak, göstergebilimsel dizgeler olarak incelenebilirler.

Yıldızbilim gibi şimdi gözden düşmüş birtakım bilimlerin durumunda açıkça görülür bu. Yıldızbilimcilerin gezegenlerin devinimleriyle insan yaşamındaki olaylar arasında kurduğu nedensel bağıntılara inanmadığımızdan yıldızbilimini bir uzlaşım dizgesi olarak benimsemek kolaydır. Yıldızbilimini inceleyen göstergebilimci, yıldızbilimcilerin göklerdeki düzenlenişe anlam yüklerken kullandığı kural ya da uzlaşımları sorgulayacaktır. Bir yıldızbilimci olabilmek için benimsenmesi gereken uzlaşımlar nelerdi?

Burada, hiç duraksamadan, açıklanabilecek bir göstergе dizgesiyle uğraştığımızı söyleyebiliriz. Ama aslında, bu konu üstünde düşünürsek, gelecekteki buluşlar yıldızbilimcilerin söylediklerinin hepsinin doğru olduğunu kanıtlayacak olsa bile göstergebilimsel çözümlememizin temelden etkilenmeyeceğini görebiliriz. Yıldızbilimcilerin önbilişi doğru da olsa yanlış ta olsa, aynı kurallar dizisi yıldızbilim söyleminin temelinde yatacaktır. Bu yüzden de, göstergebilimin sınırlarını biraz daha açabiliriz: Göstergebilim herhangi bir bilim dalının söylemini ve açıklamalarını yöneten uzlaşımları inceleyebilir. Ama bu kapsama nelerin girdiğine bir bakın. Göstergebilimci için bu bilim dalının önerilerinin doğruluğu ya da yanlışlığı önemsiz kalacaktır. Şimdi bitkibilimin doğruladığı her şey çürütülecek olsa, bu bir gösterge dizgesi olarak bitkibilimin uzlaşımlarının göstergebilimsel çözümlemesini etkilemeyecektir. Bitkibilim bitkilere değgin doğru önermelerin toplamı değil bir söylem dizgesidir. Belli bir devirde, bitkilere değgin söylenebilecek ve bitkibilimin alanına girmeyen birçok şey vardır (örneğin güllerin düzenli olarak geliştirildiği ve hindibaların düzenli olarak söküldüğü gibi). Göstergebilimci birtakım önermeleri bitkibilimin alanından dışarıda bırakan ve başka birtakım önermeleri de kapsamına alan uzlaşımlarla ilgilenir. Tıp, meteoroloji, ruhçözümleme, yıldızbilim gibi bir-

takım bilim dalları göstergelerin çözülüp anlaşılması ve yorumuyla daha açıktan ilgili olmaları dolayısıyla, göstergebilimsel çözümlemeye daha açık olmakla birlikte, aslında bu düzeyde, herhangi bir söylem dizgesi kendisi bir gösterge dizgesi olduğundan göstergebilimsel olarak incelenebilir.

Göstergebilimsel Çözümleme

Dilbilim, göstergebilim için bir örnek görevi yüklenmiştir ve Saussure'ün öne sürdüğü gibi, göstergelerin uzlaşımsal niteliğine ve anlamın ayırdedici niteliğine dikkati çekmiştir. Ama değindiğim gösterge dizgelerinin çeşitliliğinden dil çözümlemesinin kavram ve tekniklerinin kimi dizgelerin araştırılmasına kimilerinden daha uygun olabileceği açıkça ortaya çıkacaktır. Her durumda, çözümleyici **langue** ile **parole**'u ayırdeder, eylemlerle nesnelerin ardını görmeye onların anlamlı olmasını sağlayan kurallar ve bağıntılar dizgesine erişmeye çalışır. Çoğu durumda da, çözümleyici dizimsel ve dizisel bağıntıları belirleyebilecektir: Üst-düzey birimleri oluşturmak için birleştirilebilen öğeler arasındaki bağıntılar ile birbirlerinin yerine geçebilen ve dolayısıyla anlam üretmek için birbirlerine karşıt olan öğeler arasındaki bağıntılar. Ama kimi dizgelerde sözdizimi öylesine güçsüzdür ki, dizimsel bağıntılar nerdeyse varlığını yitirmiştir. Örneğin, trafik göstergeleri birden çok birimin birleşimini içermez, ya da içerirse de (biçimin bir tehlikenin varlığını gösterdiği, aracın da tehlikenin türünü belirlediği göstergelerde olduğu gibi) dizimsel bağıntı çok yalındır ve hiç de ilginç değildir. Buna karşılık, kimi dizgelerde temel karşıtlıklar öbeği son derece sınırlıdır. Örneğin, Mors düzgüsünde yalnızca iki karşıtlık vardır: Sese karşılık duraklama; kısaya karşılık uzun. Öteki dizgeler anlambilimsel açıdan çok güçsüzdürler. Leviticus'un sakıncalılar listesinde insanın yemesine izin verilen ve verilme-

yen hayvanlar sıralanır. Kişi, biraz beceriyle, belli hayvanlara anlam yükleyen kurallar dizgesini yeniden kurabilir ama bu dizge aslında yalnızca iki anlam üretir: Temiz ile kirli (yani, izinli ve yasak).

Ama çoğu dizge için dizimsel bağıntılar, dizisel karşıtlıklar ve türlü karşıtlık ve bağıntılarla üretilebilecek türlü anlamlar var gibi görünüyor. Örneğin, yiyecek dizgesinde, dizimsel eksende türlü öğünleri oluşturabilecek yemek türü birleşimlerini tanımlarız; her yemek türü ya da listedeki her boşluk birbiriyle dizisel karşıtlık içinde olan bir sürü yemek türünden biriyle doldurulabilir. (Aynı öğünde kızarmış sığır ile kuzu pirzolayı birleştirmeyiz: Herhangi bir yemek listesinde bunlar birbirinin seçeneğidir.) Birbirinin seçeneği olan bu yemek türleri çoğunlukla değişen derecelerde gösteriş, incelik, vb. gibi yan anlamlar taşıdığından çoğu kez değişik anlamlara gelirler.

Bununla birlikte, birçok göstergebilimsel dizge, öteki dizgeler, özellikle de dil dizgesine dayandıklarından ve böylece 'ikinci dereceden' dizgeler olduklarından karmaşıktırlar. Yazın böyle bir dizgedir: Temeli dildir ve uzlaşımları da dilin özel kullanımlarının uzlaşımlarıdır. Böylece, yalın bir örnek ele almak istersek, eğretileme, düzdeğişmece, abartma ve kapsamlayış ikinci dereceden bir yazınsal düzgünün işlemleri olarak görülebilir. Shakespeare, 'ama senin sonsuz yazın hiç solmayacak' derken kullandığı sözcükler İngilizce'nin dil düzgüsünde düz anlamı olan göstergelerdir; ama söz sanatlarından eğretileme, **sonsuz yaz,** dil göstergelerini 'her zaman doruk noktasında kalacak eksiksiz, baygın bir güzellik' gibi bir anlamda kullanmamıza izin veren ikinci dereceden bir yazın düzgüsünün bir parçasıdır. Üstelik, bu tür abartmalı övgüler yapan, doğa ve doğal süreçlere başvuran bir aşk şiir uzlaşımının uygun bir övgü biçimi de vardır.

Yazın dizgesinin —dil konusundaki bilgisinin üstünde ve ötesinde, yazınsal yapıtları okuyup yorumlamak için, edinmemiz gereken bilginin—, trafik göstergeleri ya da görgü kural-

larınınki gibi belirtik düzgüler içermediği açıkça ortada. Sanatlı söyleyişin türlü biçimlerini, değişik yazın türlerini yöneten uzlaşımları, yazınsal yapıya ya da düzenleme tiplerini öğrenebiliriz. Ama yazın sürekli çökertir; gülünçler ve yorumun katı bir düzgüsü ya da belirtik kuralları olma konusunda gözdağı veren her şeyden kaçar. Trafik göstergeleri, kendi düzgüsünü çiğnemez ama yazın yapıtları düzgüleri sürekli çiğnerler. Bu da, yazının, temelde bir yaşantının olasılıklarının araştırılması, kendimizi ve dünyayı (olağan koşullarda) gözlemek için kullandığımız ulamların sorgulanması ve derinleşmesi olmasındandır. Görgü kuralları nasıl görgüsüzlüğe olanak sağlıyorsa, yazın düzgüleri de bu sorgulama ve derinleşme sürecine olanak sağladıklarından önemli bir rol oynarlar. Ama yazın yapıtları hiç bir zaman bütünüyle kendilerini tanımlayan düzgülerin sınırları içinde kalmazlar, yazının gösterge-bilimsel araştırmasını böylesine çekici bir girişim haline getiren de budur işte.[4]

Ortaçağ Alman söylenceleri üstüne yayımladığı bir dizi düşüncesinde Saussure, yazın göstergebilimine ilgisini ve bunun ortaya attığı kimi sorunların farkında olduğunu gösterir. Bir söylence der, 'tanımlanması gereken bir anlamda bir dizi simgeden oluşur' Bu simgeler bir dilin birimlerinden daha güçlükle tanımlansalar bile, hiç kuşkusuz öteki göstergeler gibi aynı ilkelerle yönetiliyordur; 'hepsi göstergebilimin bir parçasını oluştururlar'.[5] Yazın söz konusu olduğunda, dil ve öteki göstergebilimsel dizgelerde olduğu gibi, temel sorun özdeşlik sorunudur. Belli bir biçimin her görüldüğü yerde aynı anlamı taşıdığı değişmez göstergelerle uğraşmıyoruz. Tersine, yazın yapıtı sürekli kendinden önce varolan göstergelere başvuruyor, 'onları birleştirip, onlardan sürekli yeni anlam çıkarıyor'. Gerçekten de, Alman söylencelerinde kişi sorununu ele alarak Saussure, koca bir dizi öğeyle (özel adlar, sıfatlar, öteki kişilerle bağıntılar, eylemler) karşılaşıldığı; karakterin kendisi diye sözü edilen kişiyi, aslında, metni okurken karşılaştığı ayrı ayrı öğeleri to-

parlayıp birleştirmenin sonucu olarak okurun kendisinin yarattığı sonucuna varır.[6]

Saussure burada, yazında önemli bir uzlaşım dizgesini yakalamıştır: Karakterin üretimini, örneğin bizim eylemlerinden, amaçlarından ya da görünüşünden kişinin niteliklerini çıkarmamızı sağlayan bir dizi ekinsel örnek yönetir. Böylece, belli bir roman ya da öykünün akışı sırasında bir kişinin değiştiğini söylersek, bizim yazınsal karakter örneklerimiz açısından, tek bir karaktere bağlı iki olay ya da niteliğin birbirine karşıt ve uzlaşamaz olduğunu söylüyoruz demektir: Bizim karakter anlayışımıza göre eğer biri önce 'x' eylemini gerçekleştiriyor sonra da 'y'yi yapıyorsa, ancak karakterin kendisinin değiştiğini söylemekle aklı başında konuşmuş oluruz.

Çevrikleme (Anagram) İle Kavram Odaklanma (Logocentrism)

Saussure'ün yazın göstergebilimi üstüne söylediklerinde derin bir sezgi farkedilmekle birlikte bunlar, taslak halinde yargılardı. Ama son yıllarında çok zaman ayırdığı, yayınına girişmediyse de ciltlerle not bıraktığı buna çok benzer bir başka girişimi de vardı. Latin ozanlarının koşuklarında kendi adlarını bile bile çevriklemelerde gizledikleri konusunda bir kuram geliştirdi. Ek bir gösterge dizgesi, anlam üretimi için özel bir dizi uzlaşım bulguladığına inanıyordu. Bulguladığı çevrikleme tipleri (bazen doğru sıralarıyla, kimi kez de düzeni değişik, bazen ikili, üçlü, vb. öbekler halinde metin içine dağılmış harfler) üstüne düşüncelerini kağıda döktü. Böylece, Lucretius'un **De Rerum Natura**'sının ilk onüç dizesindeki Venüs'e yakarışta, Saussure, tanrıçanın Yunanca adı Afrodite'nin üç çevriklemesini buldu.

Bu, oldukça tipik bir örnek: Saussure, koşukların içeriği

için bir anlamda ayırıcı olan özel adların çevriklemelerini arıyordu ve yalnızca ara sıra ya da rastlantıyla karşılaştığı çevriklemelerle değil tüm metin boyunca yinelenenlerle ilgileniyordu. Şaşılacak kadar çok sayıda örnek yığmakla birlikte onu üzen ve düşüncelerini yarım bıraktıran iki şey vardı. İlkin, en vazgeçilmez sorun ozanların buna niyetlenip isteyerek mi yaptıklarıydı: Bu, Latin ozanlarının gözettiği bir uzlaşımsa en klasik metinlerde neden bu uygulamaya değinilmiyor, neden hiç sözü geçmiyordu? İkincisi de, onun bulguladığı tür çevriklemelerin istatistik olasılığı için soruşturduğu öğütler yetersiz kaldı. Bir mektupta dediği gibi, 'en önemli noktada, yani, tüm bu çabanın gerçekliği ya da düşselliğine değgin ne düşünmemiz gerektiği konusunda hâlâ kararsızım'.[7]

Kuşkusuz en önemli sorun bu konuda bizim ne düşündüğümüz. Bir eleştirmenin dediği gibi bu, 'la folie de Saussure, Saussure'ün küçük bir çılgınlığı mıydı yoksa başka birilerinin değindiği gibi, dilin ve özellikle göstergenin köklü bir eleştirisi miydi? Saussure, çözülemeyecek bir sorunun pençesinde miydi yoksa kendini uzlaşımsal dil düzgüleriyle gösterge bağıntılarının sınırlamalarından kurtararak yeni bir okuma biçimi bulmaya mı çabalıyordu?

Sanırım, açıkça Saussure'ün çevrikleme çalışmasının tek başına ne göstergenin eleştirisi ne de okurları kendi amaçlarına göre anlam üretmek için özgür bırakmak için uzlaşımı yıkma girişimi olduğunu söyleyebiliriz. Saussure çevriklemeleri çok kesin ek birtakım uzlaşımların yönettiğini, varsayıyor, bir metindeki çevriklemelerin bulgulanmasını ozanın bir tür anlatım biçiminden ya da sınırlamalardan kaçma yolu olarak görmüyordu. Üstelik, Saussure için çevriklemeler gizli, yıkıcı bir anlam vermiyor, yalnızca metnin zaten ele aldığı şeyleri vurgulayan sözcükler, çoğunlukla özel adlar veriyordu; metnin öteki göstergelerinin taşıdığı anlamı çökertmek yerine güçlendiriyordu.

Öyleyse, Saussure'ün kuramı için ne söylenebilir? Ruh-

çözümlemeci bakış açısına yerleştirip, 'harfin bilinçdışında direnmesi' diye adlandırılabilecek bir özel durum bulguladığını söyleyebiliriz. Yazdığımız bir şeyi okurken, belli bir amaç gütmeden, bir sözcüğü iki ayrı anlamda yinelediğimizi ya da benzer sesli yakın sözcükler kullandığımızı bulgulamak çok bildik bir deneyimdir; açıklaması da belki bir anahtar sözcüğün bilinç altında kalıp, sonraki sözcüklerin seçimini belirlediği biçiminde yapılabilir. Ruhçözümlemeci kanıtlar, özellikle Freud'un **Psychopathology of Everyday Life** (Günlük Yaşamın Psikopatolojisi)'ndaki örnekler, salt sözcük bağlarının, söz oyunu ve çevrikleme niteliğindeki bağların bilinçdışının işleyişindeki önemine değinir. Bu yüzden, belli iletişim amaçlarının yönetmediği, böylece çağrışımsal süreçlere daha geniş yer veren şiir dilinin bir ölçüde çevrikleme yinelemelerini içereceği beklentisi hiç de nedensiz olamaz.

Eğer Saussure'ün inandığı gibi inandırıcı çevriklemeler yinelemelerle oluşuyorsa, çevriklemeleri başka şiirsel süreçlere bağlayabiliriz: Baudlaire'in 'Je sentis ma gorge serrée par la main **terri**ble de l'hystérie' dizesinde altı çizili sesler **i s terri,** son sözcük **hystérie**'yi olduğu gibi yineler. Ozan varsıl bir yankılı ses dokusu elde etmek isterken rastlantıyla bir çevrikleme de yaratıvermiş olabilir. Gerard Manley Hopkins'in bir sonesinden şu dörtlüğü ele alalım:

> As kingfishers catch fire, dragonflies draw flame;
> As tumbled over rim in roundy wells
> Stones ring; like each tucked string tells, each hung bell's
> Bow swung finds tongue to fling out broad its name.

Burada **flame** (alev) (1.4 **fling... name**), **Christ** (İsa) (1:1 de **k, r** ve **i**: 1:3 de iki kez **st**), vb. sözcüklerin seslerinin dağıldığını görebiliriz, ama bu gücül çevriklemeler '**kingfishers catch fire**' ve '**hung...swung...tongue**'ın yankılarından daha önemli görünmüyor. Uyak, ünsüz yinelemesi ve ünlü yinelemesi, çevrikleme öğeleridir; bunların olduğu yerde çevriklemelerin bütünüyle ortaya çıkması pek de önemli sayılmaz çünkü

varsıllık ve vurgu etkileri her iki durumda da neredeyse aynı olacaktır.

Yazın göstergelimini ve gösterge dizgelerini inceleyen birtakım kişilerin Saussure'ün çevrikleme üstündeki çalışmalarıyla özellikle ilgilenmeleri Batı ekininin 'logocentrism'i, kavram odaklanması dedikleri şeyi kurma istekleri ve Saüssure'ün çevrikleme ararken göstergeden harfe inmesi, böylece kavrama dayalı anlam kavramını kırmasına inandıklarındandır.[8] Özetle kavram odaklanması, seslerin, konuşmacının bilincinde var olan anlamların tasarımlarından başka bir şey olmadığı inancıdır. Gösteren, o çok yerinde İngilizce deyimle, konuşmacının 'kafasındaki şey' (has in mind) olan gösterilene varmak amacıyla içinden geçilen geçici bir tasarımdan başka bir şey değildir. Yazılı sözcük ise türemiş ve yetkinlikten daha da uzaklaşmış bir biçimdir: Kendisi düşüncenin tasarımı olan bir ses dizisinin tasarımıdır. Bu örneğe göre, yorum yurtsamalı bir geriye dönüş sürecidir; yazıldığı sırada yazar ya da konuşmacının bilincinde varolan kavramları yeniden ele geçirme girişimidir. Kuşkusuz gösterge, kavram odaklanması için de, Saussure için de temel birimdir; sesbirimlerle harfler, birleştiklerinde göstergenin özü olan gösterileni tasarımlamak için kullanılabilecek işe yarar araçlardan başka bir şey değildirler.

Kabataslak açıklanmakla birlikte, Batı düşüncesinin ana geleneği işte budur. Saussure'ün birçok bildirisi de onu bu geleneğin ortasına yerleştirecektir. Bundan kurtulma çabasının temelde biri mantıksal öteki törel ve siyasal iki nedeni vardır. Törel ve siyasal sav, anlamın yeniden kurduğumuz bir şey olmayıp, üretip yarattığımız bir şey olduğunu öne sürer; yorum dünyayı değiştirmelidir, yalnızca geçmişi yeniden ele geçirmeye girişmekle kalmamalıdır -özellikle de bu her seferinde olanaksız bir erekse. Hiç kimse, özellikle onları ayıran çeşitli uzaklıklar büyükse, ötekinin kafasından geçenleri kesinkes kavrayamaz; dolayısıyla suçlu suçlu ola-

naksız bir çabaya girişmek yerine yaratıcı yorumun gerekliliğini benimseyip, düşünce ve anlam üretmemiz için kullanabileceğimiz bir dizi iz ya da belirtinin bize sunulduğunu düşünmeliyiz. Göstergelerin gerçekliği artık elle tutulamaz, geri alınamaz olan gösterilende değil, gösterende ve özellikle bağımsız bir etkinlikle yorumlayabileceğimiz yazılı dilin özdeksel izlerinde yer alıyor.

Saussure'ün çevrikleme çalışmaları bu sava nasıl bağlanabilir? Bu, en iyi durumuyla bile belirsiz kalıyor. Hiç kuşkusuz Saussure yalnızca, gerçekten Latin ozanlarının kafasından geçenleri yeniden kurmayı başarırsa yapıtının değerli olacağını düşünüyordu; yaratıcı yorumun çoşkusu peşinde olmadığı kesin. Kavram odaklanmasına karşı olanlar haklı olarak Saussure'ün garip ve yaratıcı yorumun tüm çekici yanlarını yaşadığını ileri sürerler. Bu da, girişimindeki sarsılmaz direnme gücünü; yaşadığı suçluluk ve şaşkınlığın tarihsel konumundan kaynaklandığını, kavram odaklanmasının ne denli kötü bir şey olduğunu açıklar: Kavram odaklanmış bir görüşün tuzağına düşen Saussure, aslında yaptığı işin gerçek, bağımsız niteliğini benimseyemiyor ve böylece kafasını bulandırmakla kalmayıp, yaptığı işte bağımsızlığını engelleyen yalnızca ayırıcı özel adların çevriklemelerini arama kararı gibi katı sınırlamalar getiriyordu.

Kavram odaklanmasına karşı öne sürülen düşünsel sav apayrı ama burada da Saussure benzer belirsizlikte bir rol oynar. Konuşma dilinin yazı diline önceliğini sürekli vurgulayarak, kavrama dayalı geleneğin (en iyi biçiminin) izinde, yazıyı yetkinlikten çok uzak, türetilmiş bir tasarım olarak görür. Yine de temel ilkeleri kavram odaklanmasına karşı gibi görünüyor. Bu nasıl oluyor?

İlkin, Saussure'e göre herhangi bir kavram ya da anlıksal özle yola koyulup, onu tasarımlamak için bir ses dizisi seçip sonra da bir başka özerk kavrama geçip onun için başka bir ses anlatımı bulmalıyız. İkinci bölümde ortaya koy-

duklarımızın açıklamış olacağı gibi, Saussure için hem gösteren hem de gösterilen, içerikten çok biçimdirler; her şeyden önce ve en önemlisi ayrımsal nesnelerdir. Hem gösterenler hem de gösterilenler yalnızca bir alanı eklemleyen karşıtlıklardan, yalnızca bir dizgeyi oluşturan ayrılıklardan doğarlar. 'Dil dizgesinde kesin hiç bir terimi olmayan ayrılıklardan başka bir şey yoktur.'

Böylece, Saussure ne gösteren dizgesinin varlığından önce bütünüyle eklemlenmiş kavramlar olduğunu düşünür, ne de sessel anlatımın bu ayrılıklar dizgesinin herhangi bir biçimde temeli olduğunu mantıksal olarak gözetebilir. Ses, kendileri sessel özdeğe hiç değinmeden karşıtlık ve birleşim açısından tanımlanan dil gösterenlerini ortaya koyma yollarından biridir. Bu yüzden, onun yaptığı gibi, konuşma dilinin önceliği ileri sürülmemelidir. Ama kuramının belki daha da önemli bir başka sonucu vardır. Saussure'ün yazdığı gibi, göstergenin en kesin özelliği öteki göstergelerden değişik olmasıysa, o zaman her gösterge bir anlamda öteki göstergelerin tümünden birer iz taşır; onu tanımlayan kendilikler olarak bir arada varolurlar. Bu, kavrama odaklananların istediği gibi, bilinçte tek bir özerk gösterilenin varlığını düşünmemiz gerektiği anlamını taşır. Varolan şey bir değişikler ağıdır. **Kahverengi** sözcüğünü söylersem, anlığımda varolan 'kavram' (eğer böyle bir şey varsa) bir özden çok bir dizi karşıtlıktır. Gerçekten de sonuçta, tüm dil dizgesi kavramının, Saussure'ün tanımladığı biçimiyle **la langue** kavramının bütününün, hem gösteren hem de gösterilen düzeyinde değişikliklerden oluşmuş ağların zaten yerine yerleşmiş, zaten sanki öznenin anlığına kazılmış ya da yazılmış ağlar olduğunu söyleyebiliriz. Söz söyleme eylemi bu karşıtlıkları (göstereninkileri) başka karşıtlıklar ağı (gösterileninkiler) açısından yorumlanabilecek bir biçim üretmek için yalnızca geçici dolayısıyla yetkin olamayan bir biçimde kullanma yoludur. **Kahverengi**'nin anlamı onu söylediğim anda anlığımdaki bir öz

değil ama bu kişilerarası karşıtlıklar ağındaki (anlambilimsel dil dizgesi) bir boşluktur.

Kavrama odaklananlara meydan okuma girişimleri arasında çok sayıda son derece karmaşık sorun da var ve bugüne değin yalnızca, en akıllıcaları Jacque Derrida'nın yazdıkları olan en derin tartışmalarda ortaya çıkmıştır. Yukarıda söylediklerimiz tartışmanın yönüne biraz ışık tutup kavram odaklı konumları açıkça doğrulayan ama yapıtları türlü yollarla bu konumları alaşağı eden biri olarak Saussure'ün üretken gücüllükteki belirsiz konumunu gösterme girişimidir.

Sanırım, Saussure'ün yapıtındaki bu sorunun bizi vurgulamaya iten iki yanı var. İlkin, Saussure'ün neden bireyin edilgin olarak özümlediği bir toplumsal ürün diye aldığı **la langue**'ın ruhbilimsel gerçekliğinde direndiği şimdi daha açıklık kazanmış olabilir. Daha önce de öne sürdüğüm gibi, bilinçdışı tasarımın bir boşluğu oluyor; tüm dizge de oraya kazılıyor. Artık bunun önemini görebiliriz: Konuşurken yazarken 'kafamızda olanlar' geçici bir an yokluktan varolmuş bir biçim ve anlam değil, daha sürekli kazılmış koca bir dil dizgesidir.

Saussure'ün kendisinin de çoğunlukla yaptığı gibi, anlam ya da gösterilenin bir kendilik olmaktan çok bir yığın ayrımsal değer, değişiklikler dizgesinde bir boşluk olduğunu vurgulamak olasıdır. Bir sözcük ya da tümcenin anlamını vermek bu boşluğu, onu tanımlayan değişikliklerden bir bölümünü belirtmek için başka göstergelerle ve sözle doldurmaktır. (Yani böylece, **la langue**'ın anlamını vermek demek, birçok şey bir yana bir de **langue** ile **parole** arasındaki değişikliği tanımlamak demektir.) Gösterilenler böylesine elle tutulmaz olduğundan, karşımıza yazılı bir sözcük olarak çıkabilen, anlam umudu verip bizi peşine takmak için kışkırtan gösterene üstünlük tanımakta haklı bulabiliriz kendimizi. Ama, bunun yalnızca bir biçimi gösteren yapan, belirlenebilen

gösterilenlerin uyandırdığı bir umut —uzlaşmayla saptanan anlamlar— olduğunu anımsamalıyız.

Kavrama odaklanma sorunu bizi yine Saussure'ün dilin toplumsal niteliği; dilin, bireyin özümlediği ama temelde ondan çok dünyanın olan ve hep kendinden başka bir şey olan bir toplu kurum olmaktaki direncine götürür. Saussure'ün kuramının 'anlamın başkalığı'nı gösterip açıkladığı söylenebilir. Sözcüklerimin anlamı içinden çıktıkları bu insanlararası dizgede alabilecekleri anlamdır. Dizge, anlamın koşulu ya da dayandığı yer olarak zaten yerine yerleşmiştir ve göstergeleri yorumlamak onları dizge açısından çözmek demektir.

Bu, Saussure'ün kavrama dayanma tuzağına düştüğünü karşı sav olarak öne sürenleri bir ölçüde yanıtlayabilir ama yorumu kimi kuramcıların umduğu gibi bağımsız yaratıcı bir süreç haline getirmez. Benim savımın bireysel öznenin yerine göstergebilimsel dizgeyi koymakla kaldığını, bireysel bilinçten çok dizgeyi, anlamın kaynağı ve güvencesi haline getirdiğimi öne süreceklerdir. Doğru, ama bu tür bir karşı sava dizge olmadan anlam üretilemeyeceği yanıtı verilebilir. Göstergebilimsel dizgelerden tümüyle kaçınabilsek, onların baskısından kendimizi kurtarabilsek, anlamı nedensizce yakıştırabilirdik; ama anlam **üretmiş olmazdık.** Üstelik, yakıştırılan anlamlar elbette bir yerden ortaya çıkacak, hiç bir dirençle karşılaşmayınca, genellikle güçlük yaratmayacak, ilgi çekmeyecektir.

Bu son nokta özellikle önemli çünkü genelde göstergebilimsel dizgelerin niteliği ile işlevine yaslanır. En ilginç ve karmaşık yorumlar, bir yanda göstergebilimsel bir dizge, öte yanda da o dizge açısından yorumlanması güç nesneler, eylemler, metinler olduğunda ortaya çıkar. Bunlar, dizge açısından belirsizdirler; dizgeden kurtulmuş görünürler; dizgenin kuralları sandığımız kuralları çiğnerler. Ama bizi, insan göstergebiliminin bir buyruğu, **'her şeye bir anlam vermeye**

çalış!' yönettiğinden anlam kavramlarımızı derinleştirip genişleterek, dizgenin kurallarını değiştirip genişleterek inatçı ve kaypak nesneyle boğuşuruz. Burada daha önce yazının göstergebilimsel dizgesine değgin öne sürülmüş bir noktayla karşılaşırız: Her yazın yapıtı için kendi kendine bir yorum sağlayan dolaysız ve belirtik bir göstergebilimsel düzgü olsa, yazın ilginçliğinden çok şey yitirirdi. Yazarların ilk yapacağı iş de bu düzgünün kurallarını çiğnemek ya da aşmak olurdu.

İlginç nesne, eylem ve metinler bağıntılı oldukları göstergebilim dizgelerinden bir anlamda kaçınıyor görünürler ama yine de bir dizgeyle bağıntılı olmaları kaçınılmazdır; çünkü onları çözmemize yardımcı olacak uzlaşım zorunlulukları olmasa onlara anlamlar yakıştırmakla yetinecektik. Yalnızca anlam yakıştırmakla da kendimizden başka, zaten birlikte yaşadığımız kavramlardan başka hiç bir kaynağımız olmayacaktır. Ne kendimiz ne de dünyaya değgin hiç bir şey bulgulayamayacağız. Ancak bir nesneyi yorumlamakta güçlük çektiğimizde, ama bütünüyle kavrayamadığımız bir dizgenin olduğunu düşündüğümüzde, bir üst güçlüğe yükselip onu ilgili göstergebilimsel dizgeye bağlama yolları bularak kendimizi aşar ve yeni kaynaklar bulgularız. Üstelik, bu süreç kendimizi tanımaya, anlam yaratırken kullandığımız düzgü ve işlemleri daha iyi anlamaya yöneltir bizi.

Sonuçlar

'Bütün bilim tarihinde', diyor Ernst Cassirer, 'belki de dilbilim adlı bu yeni bilimin doğuşundan daha büyüleyici bir bölüm yoktur. Bunun önemi, 17. yüzyılda fiziksel dünya anlayışımızı kökten değiştiren Galileo'nun yeni bilimiyle karşılaştırılabilir'. İkinci ve Üçüncü Bölüm, Ferdinand de Saussure'ün çağcıl dilbilimin doğuşundaki rolünü özetleyip bu-

nun son yılların anlıksal tarihinde neden büyüleyici bir olay olduğuna değindi. Ama Cassirer'in çağcıl dilbilimle Galileo'nun yeni bilimini gözüpek karşılaştırmasının bir değerlendirmesini yapmak çok güç. Nedir bunun anlamı ve gerçekliği nasıl kanıtlanabilir?

Cassirer'e göre çağcıl dilbilimin vazgeçilmez ve devrimci yönü, Sausseure'ün bağıntılarla bağıntı dizgelerine öncelik tanımada direnişidir. Burada, temel kavramlarla yöntembilimsel öncüllerinde Saussure'ün dil kuramı, fizikten resme dek, koca bir dizi bilim dalının 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında bir dönüşüm geçirip çağcıl olmalarını sağlayan biçimsel kurguların apaçık bir anlatımıdır.

Kurgu en yalın biçimde nesnelerden bağıntılara bir yönelim değişimi olarak belirtilebilir. Nesneleri yaratan ve tanımlayan şey bağıntılardır; nesneler bağıntıları tanımlayıp yaratmaz. Fenbilimleri düşünürü Alfred North Whitehead, sorunu genel bir önermeyle şöyle açıklar:

> Düşünsel yazının peşini yüzyıllar boyu bırakmayan yanılgı 'bağımsız varoluş' kavramıdır. Böyle bir varoluş yordamı yoktur; her kendilik, evrenin kendi dışında kalan bölümüyle birbirine dolanıp örülmesi açısından anlaşılmalıdır.

Science and the Modern World (Fen ve Çağcıl Dünya) adlı yapıtında Whitead, fenbilimlerindeki yeni buluşların büyük karmaşıklıklara yol açtığını, türlü bilim dalları kendileri ve konularıyla uzlaşmak istiyorlarsa bakış açısında temelden bir dönüşümün gerekliliğini gösterir. Ona göre, fizik; elektrik ve elektromagnetik görüngülerin maddenin ayrı birimleri olduğunu ve bunları devinimleri açısından açıklamanın çok güç olduğunu bulguladı. Çözüm sorunu tersine döndürür gibiydi: Maddeyi temel alıp, onun davranışını yöneten yasaları tanımlamak yerine, neden enerjinin kendisini, elektrik enerjisini temel alıp maddeyi elektromagnetik güçler açısından tanımlamayalım? Bakış açısındaki bu değişiklik yeni bi-

limsel nesnelerin bulunmasına yol açar: Elektron eski anlamıyla kesin, salt nitelikli bir kendilik değil, bir güç alanının ürünü, bir sesbirim gibi bu bağıntılardan bağımsız varolamayan, bir bağıntı dizgesindeki düğümcüktür.

Whitehead'in 19. yüzyılın 'özdekçiliği' dediği şey, nesnelere varlıkbilimsel öncelik tanıyan deneycilik, yerini en geniş anlamıyla 'bir görecelik kuramına', bağıntıların önceliğine dayanan bir kurama bırakır. Whitehead şöyle söylüyor: 'Özdekçi kuramda süren, dayanan özdek vardır. Organik kuramda tek süren şey etkinlik yapılarıdır.' Yapılar vurgulanır. 'Olay kendi içindeki çoğul bağıntıların birleşmesi yüzünden varolur.' Bağıntı dizgeleri dışında bir hiçtir.

Kuşkusuz Saussure bu izlekleri, yayılmış bir dünya görüşünün değişik yönleri olarak değil, diller gereğince çözümlenecekse gerekli olacak yöntembilimsel konutlar olarak açıkça belirtir. Saussure'ün onaylarının yanıbaşına ressam Georges Braque'ın açıkyürekli önermesini de yerleştirebiliriz: 'Nesnelere inanmıyorum; bağıntılara inanıyorum.' Bu, belki de gerçek Modernist inanç! Bağıntıların önceliğinin benimsenmesi değilse nedir Kübizm? Kübist resimlerde nesneler daha önce sorgulanmamış önceliğini yitirir; çizgilerle düzlemlerin karşılıklı ilişkisinden güçlükle doğarlar; sıradan nesneleri destekleyen üç boyutlu boşluk, türlü bakış açıları ve bağıntıları bir arada tasarımlama girişimiyle yıkılır. Ya da yine, Modernist yazında hem şiirin hem de romanın değişimini, dolaysız mimetik niteliğini yitirdiğini; tanınabilir nesnelerle görünümlerin tasarımına daha az ilgi duyduğunu; bağıntısal değerlerin —sözcükler ya da türlü söylem tipleri arasındaki bağıntılar— sanat yapıtının öncelikli bileşenleri olduğu sıralamanın etkileriyle daha ilgili olduğunu gözleyebiliriz.

Çeşitli alanlarda ya da bilim dallarında uygulayımdaki değişimler bağıntı dizgelerinde yoğunlaşmaya yol açtı. Cassirer'in açıksözlü savının dayanağı budur: Yüzyılımızın düşüncesine göre, dünya artık, temelde, bir bağımsız kendilik-

ler ve özerk nesneler toplamı değil bir dizi bağıntısal dizgedir.

Nesneden yapıya bu geçiş kuşkusuz dünyayı kavrayışımızdaki ana dönüşüm; ama Saussure ile Saussure'cü dilbilime Galileo rolünün ne derece uyduğu pek açık sayılmaz. Tarihsel bir görüş açısından onun dil kuramı daha örtük de olsa birçok alanda birden oluşan bir dönüşümün şaşılacak derecede açık seçik bir anlatımı gibi görünür: Temel bir nedenden çok bir anlatım ya da örnek. Saussure'e 20. yüzyıl Galileo'su rolü düşecekse bu konumu, kuruluşunda gerçekten yol gösterici olduğu bilim dalı ve düşünce yordamı ile hakedecektir: Göstergebilim. Toplumsal yaşam ile ekini genelde, bir dilbilim örneğinin çözümlememize yardımcı olduğu bir dizi gösterge düzgüsü gibi görmemizi sağlamak —onu Galileo ile karşılaştırabilir kılacak katkısı budur işte.

Ama kuşkusuz yüzyılımızın anlıksal tarihinde Saussure'ün gerçek önemini yargılamak için henüz erken çünkü göstergebilim alanındaki çalışmalar yeni başladı. Üstelik, bu bilimin gerçekten çağımızın baskın anlıksal devinimi olup olmayacağı daha kesin değil. Gerçekten bir temel varlık ya da bilim dalı olursa, bunda Saussure'ün yanısıra birçok kişinin de çabalarının payı olacaktır. Ama Saussure'ün dilbilimi bir yandan örnek alıp öte yandan kapsamına alacak bir göstergebilim görüşü, ötekileri göstergebilimsel bakış açısına somut bir anlatım sağlamaya itti. İnsan göstergeler arasında yaşayan bir yaratıktır; bunların anlamını kavramakla kalmamalı; özellikle bu anlamlardan sorumlu olan uzlaşımları da anlamaya çalışmalıdır. Bugün birçok kişinin destekleyeceği savın ardında aslında Saussure vardır: İnsanı incelemek temelde onunla ekininin, dünyayı örgütleyip anlamlandırdığı türlü dizgeleri incelemektir.

Zaman Dizin

1857 Ferdinand de Saussure'ün Cenevre'de doğumu.
1872 'Essai sur les langues'ı yazar.
1874 Sanskrit öğrenmeye başlar.
1875-6 Cenevre Üniversitesinde Fizik ve Kimya eğitimi görür.
1876 Société de linguistique de Paris'ye katılır.
1876-8 Leipzig Üniversitesinde tarihsel dilbilim eğitimi görür.
1878 Mémoire sur le système primitif de voyelles dans les gues indo-européennes yayımlanır.
1878-9 Berlin'de tarihsel dilbilim çalışır.
1880 De l'emploi du génitif absolu en sanscrit adlı tezi için doktora summa cum laude alır.
1880 Paris'e göçer.
1881-91 École pratique des hautes études'de tarihsel dilbilim öğretir.
1891 Legion d'honneur nişanı alır; Cenevre Üniversitesinde profesör olur.
1907 Genel dilbilim konusunda ilk dizi ders.
1908-9 Genel dilbilim konusunda ikinci dizi ders.
1910-11 Genel dilbilim konusunda üçüncü dizi ders.
1913 Birkaç aylık sayrılıktan sonra ölür.
1916 Cours de linguistique générale'in ilk basımı; derleyenler Bally ile Sechehaye.

Notlar

1 SAUSSURE VE DERSLER

1 4 Ocak 1894 tarihli mektup. 'Letters de F de Saussure à Antoine Meillet', **Cahiers Ferdinand de Saussure** 21 (1964), s. 95.

2 SAUSSURE'ÜN DİL KURAMI

1 Birinci Bölümde değindiğim gibi **Dersler**'de yazılı olanların hiç birini Saussure doğrudan yazmış değildir.

2 Önemli bir kuraldışılık, Saussure'ün uzun uzadıya değindiği ama benim buraya almadığım, yeni biçimlerin eskilere örneksemeyle yaratıldığı, 'örnekseme' diye bilinen görüngüdür. Dil değişmesinde önemli bir etken olmakla birlikte Saussure bunu eşsüremli bir görüngü olarak benimser. (Bk. Bölüm 3)

3 'Notes inédites de F. de Saussure', **Cahiers Ferdinand de Saussure** 12 (1954) s. 63; 55-6.

3 SAUSSURE KURAMLARININ YERİ

1 **The Study of Language in England, 1780-1860**, Princeton, 1967, s. 127. Başlığın belirttiğinden daha geniş bir açıdan dilbilim tarihinin yetkin bir değerlendirmesi.

2 Michel Foucault, **The Order of Things**, Londra, 1970, s. 298.

3 **Mémoire** ile öteki teknik yazıları **Recueil des publications scientifiques de F. de Saussure**, Cenevre, 1922'de bulunabilir.

4 **Current Issues in Linguistic Theory**, The Hague, 1964, s. 23, Chomsky'nin kuramları ve dilbilim tarihindeki ye-

rine değgin daha fazla bilgi için Bk. John Lyons - **Chomsky** Fontana Modern Masters. (AFA - Çağdaş Ustalar Dizisi)

5 Bununla birlikte Wallis Reid Saussure'ün bu güçsüzlüğünün aslında bir güç olduğunu öne sürer: 'The Saussurian Sign as a Control in Linguistic Analysis'. **Semiotexte** I, 2 (1974).

6 Bu sorunun tartışması için bk. Wallis Reid, op cit.

4 GÖSTERGEBİLİM SAUSSURE'ÜN KALITI

1 Lévi-Strauss'un denemesi **Structural Anthropology,** Londra, 1968'de bulunabilir. Göstergeler üstüne çalışması için bk. Edmund Leach - **Lévi-Strauss,** Fontana Modern Masters; (AFA - Çağdaş Ustalar Dizisi 6; İstanbul, 1985).

Göstergebilimin bu yönü için bk. Ronald Barthes, **Mythologies,** Londra, 1972. Özellikle son denemedeki önemli kuramsal tartışma.

3 Bu tür birçok dizgeyi George Mounin, **Intoduction à la Sémiologie,** Paris, 1970'de ele alır.

4 Yazının yapısal ve göstergebilimsel bir incelemesi için bk. Jonathan Culler, **Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics, and the Study of Literature,** Londra and Ithaca, 1975.

5 Jean Starobinski, **Les Mots sous les mots,** Paris, 1971, s. 15'den alıntı.

6 D'Arco Silvio Avalle, 'La sémiologie de la narrativité chez Saussure'. **Essais de la théorie du texte,** ed. C. Bouazis. Paris, 1973, s. 33'den alıntı.

7 Starobinski, s. 138'den alıntı. Strabinski Saussure'ün çevriklemelere değgin yazılarından parçalar yayımlar.

8 'Logocentrism' sorunu ile bunun Sausure kuramlarına bağıntısı için bk. Jacque Derrida, **De la grammatologie,** Paris, 1967; Julia Kristeva. 'Pour une sémiologie des paragrammes, Paris, **Semiotikè,** Paris 1969; **Recherches/Semiotext,** 'Les Deux Saussures'. (Özel sayı No. 16, Eylül, 1974).

Saussure'ün **Genel Dilbilim Dersleri**'nden yapılan alıntılarda kullanılan kitaplar:

İngilizce Çeviri: Ferdinand de Saussure, **Cours in General Linguistics**. Çev. Wade Baskin. Londra: Peter Owen, 1960; **Fontana**, 1974.

Fransızca Metin: Ferdinand de Saussure, **Cours de linguistique générale**. Ed. Tullio de Mauro. Paris: Payot, 1973.

Engler'in yayımladığı ve **Dersler**'in oluşumunda kullanılan öğrenci notları:

Ferdinand de Saussure, **Cours de linguistique générale**. Ed. Rudolf Engler. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967-74.

Saussure

Ferdinand de Saussure (1857-1913), Freud, Durkheim ve Weber ile birlikte çağa damgasını vurmuş bir düşünür. Cenevre Üniversitesi'nde 1907 ve 1911 yılları arasında üç dizi dersin, ölümünden sonra **Course in General Linguistics** (Genel Dilbilim Dersleri) adı altında yayınlanan notlarında, dil incelemelerine yeni bir boyut getirerek çağcıl dilbilimin temellerini atmıştır. Tıpkı toplumbilimde Durkheim, ruhbilimde Freud gibi dilbilimde de Saussure, sanki şu sorulara cevap aramış gibidir: Bireysel yaşantıya olanak sağlayan nedir? İnsanların anlamlı nesne ve eylemlerle uğraşmasını sağlayan nedir? Onların anlamlı bir biçimde iletişim kurup eyleme geçmesini ne sağlar? Ve Saussure şu cevabı verir: "Bireysel yaşantıyı anlamak için onun varlığına olanak sağlayan toplumsal kuralları incelemeliyiz."

Cornell Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Profesörü Jonathan Culler, bu kitapta Saussure'ün dil kuramını, onun dilbilimdeki yerini, yapısalcılık ve göstergebilime katkılarını açık ve sistemli bir şekilde ele almaktadır.